

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

Odboj na Zbirožsku za druhé světové války

Šárka Malá

Plzeň 2017

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra historických věd

Studijní program Historické vědy

Studijní obor Moderní dějiny

Diplomová práce

Odboj na Zbirožsku za druhé světové války

Šárka Malá

Vedoucí práce:

doc. PhDr. Lukáš Novotný, Ph.D.

Katedra historických věd

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2017

Tímto bych ráda poděkovala doc. PhDr. Lukáši Novotnému, Ph.D. za cenné rady, věcné připomínky a ochotu při konzultacích.

Dále bych chtěla poděkovat vedoucí Městského muzea a Muzea J. V. Sládka ve Zbizoze Mgr. Dagmar Viletové a pracovnícím Státního okresního archivu Rokycany za poskytnuté materiály.

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2017

.....

Obsah

1 Úvod.....	1
2 Situace v Protektorátu Čechy a Morava	7
2.1 Významné odbojové organizace v Protektorátu Čechy a Morava, počátky odbojové činnosti.....	12
3 Život na Zbirožsku za války a okupace	18
3.1 Hospodářství.....	21
3.2 Kultura a školství.....	25
4 Odbojová skupina Severní Zbirožsko a první velká ztráta	28
4.1 Transformace národního odboje na komunistický a jeho rozšiřování	30
4.2 Osud „Mládí v odboji“	33
4.3 Ilegální tisk a jeho šíření.....	36
5 Odboj od roku 1943 a úder gestapa	39
5.1 Ukrývání odbojářů.....	40
5.2 Tragédie Němcova mlýna.....	45
5.3 Následky událostí v Němcově mlýně.....	48
6 Zbirožsko v době osvobození	54
7 Závěr	63
8 Seznam použité literatury a pramenů.....	68
9 Resumé.....	71
10 Přílohy.....	73

1 Úvod

Téma odboje za druhé světové války, a to jak domácího v rámci celého protektorátu, tak zahraničního, analyzuje mnoho prací. Lokální odbojové skupiny, jež v Protektorátu Čechy a Morava fungovaly, bývají často opomíjeny a zabývá se jimi o poznání méně studií. Obdobně je tomu i u odboje na Zbirožsku (kreslená mapka viz příloha č. 1), který se předmětem historického bádání v detailnější formě stal především před rokem 1989 v publikovaných článcích v regionálním časopise *Minulostí Rokycanska*. Po Sametové revoluci se však tímto tématem v podstatě nezabývala komplexněji žádná práce, jež by působení místního hnutí přehledně představila. O jeho shrnutí se pokusil pouze jeden z pozůstalých odbojářů Antonín Dvořák z Týčka, který po roce 1989 ve svém díle, jež je v současnosti uloženo ve Státním okresním archivu Rokycany jako nezpracovaný fond *Dvořák, Antonín*, shromáždil poznatky o odboji na Zbirožsku. Zahrnuje například přepsané rozhovory s některými odbojáři a vlastní memoáry. Jedná se ale spíše o soubor vzpomínek, které zachycují období okupace v tomto regionu a činnost odbojového hnutí, nicméně nenacházejí se většinou v ucelené podobě. Dále po roce 1989 vznikla o zbirožském odboji seminární práce a vyšlo několik novinových článků, především v listu *Rokycanský deník*, které však vždy obsahují pouze několik stejných a pro veřejnost dobře známých informací. Studentka se proto rozhodla zpracovat tento námět, který si jistě zaslouží připomenutí i v dnešní době, kdy jsou období druhé světové války a protektorátu sice často diskutovány, avšak v jejich širším kontextu, zatímco regionálním tématům se nadále mnoho autorů vyhýbá.

Cílem této práce je zmapovat odbojovou činnost na Zbirožsku, do které se zapojilo mnoho zdejších občanů. Její část zároveň analyzuje život místních obyvatel v tomto období. Nejprve však představuje zásadní mezníky z protektorátního období včetně několika nejdůležitějších a nejznámějších organizací domácího odboje. Samotné odbojové hnutí na Zbirožsku působilo od vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava a význačnými postavami se v něm stali bratři Šmídové z mlýna u Čápu, kteří za své ilegální aktivity v průběhu okupace zaplatili životem. Pod vedením demobilizovaného poručíka pěchoty Jaroslava Šmída fungovalo hnutí zpočátku v rámci odbojové skupiny Obrana národa, posléze se přetvořilo v národní hnutí, aby se nakonec transformovalo do podoby komunistického odboje. Vzhledem k pozici Zbirožska přibližně uprostřed mezi Plzní a Berounem, navazovaly odbojové organizace kontakty s pracovníky

podzemního hnutí na obou těchto stranách. Charakteristickým prvkem rezistence vůči nacistům se v tomto regionu staly tvorba ilegálního tisku a také budování úkrytů, případně pomoc odbojářům, kteří byli na útěku před gestapem. Za důležitý mezník lze považovat rok 1943, v jehož počátku se organizace sice úspěšně rozvíjela, ale na jeho konci se z ní stala v důsledku zásahu gestapa málo početná skupina, a odboj již od této doby nepracoval v takovém rozsahu jako předtím. Vzhledem k regionální povaze tématu se práce místy zaměřuje na osudy jednotlivých postav, které v odboji figurovaly. Část se také věnuje třem chlapcům ze Zbiroha (Viktoru Veverkovi, Vladimíru Matouškovi a Františku Nepeřenému), již působili v odboji pod vedením Františka Racesbergera na Rokycansku. Na základě bádání a studia pramenů se autorka pokusí zjistit, co vedlo k velkému zatýkání odbojářů a jejich pomocníků v roce 1943, které v podstatě pokračovalo i v následujícím roce, a neopomene se ani zaměřit na konec okupace a osvobození Zbirožska. To se po vytyčení demarkační linie spojení nacházelo ve sféře vlivu Rudé armády.

Práce vychází zejména z přímé metody a diachronního přístupu. Tematicky je rozčleněna do pěti hlavních kapitol, které jsou až na jednu výjimku logicky děleny na podkapitoly. První z nich je pojata jako úvodní. Stručně objasňuje vnitropolitickou situaci v Protektorátu Čechy a Morava, zásadní události této doby až po osvobození spojeneckými vojsky. Podkapitola je pak okrajově věnována zejména domácímu odboji a jeho demokratickým organizacím, jako byly Obrana národa, Politické ústředí, Petiční výbor Věrní zůstaneme a poté nedemokratická ilegální KSČ. Představuje rovněž jejich činnost až do vzniku Ústředního vedení odboje domácího v roce 1940.

Druhá část se zabývá samotným Zbirožskem, všedním životem jeho obyvatel a tím, jak do jejich života zasáhla válka. Jedna z podkapitol zahrnuje fungování hospodářství, s nímž souvisely zavádění přidělových lístků, odvody dobytka a plodin, které zdejší rolníci vypěstovali a byli nuceni odevzdávat. Další oblastí, kterou tato část práce zkoumá, je školství a kultura. V důsledku stále větších zásahů nacistů kulturní život postupně upadal, byl zakázán Sokol a uvalena přísná cenzura na literaturu. Pozoruhodná ovšem byla snaha místních občanů vyjednat v tomto období založení měšťanské školy ve Mlečicích navzdory překážkám ze strany okupační správy a především okolních obcí, které usilovaly o vlastní měšťanskou školu, a tak jednání o té mlečické protahovaly.

Následující kapitoly tvoří stěžejní část práce a snaží se najít odpovědi na tyto otázky: kdo dal prvotní impulz ke vzniku odbojové činnosti na Zbirožsku, jak se hnutí

v tomto regionu rozvíjelo a na tu nejdůležitější z nich, co vedlo k tragickým událostem na podzim roku 1943, jež vyústily v hromadné zatýkání odbojářů. Třetí kapitola ze všeho nejdřív analyzuje postupný vznik odboje na Zbirožsku roku 1939 a mapuje osud jeho zakladatele Jaroslava Šmída, který okupační období nepřežil a po jehož zatčení jej ve vedení odbojové skupiny nahradil starší bratr Arnošt Šmíd ml. V této části je rovněž vylíčeno, jak se hnutí vyvíjelo postupně z původně vojenského odboje v národní až po transformaci na odboj komunistického charakteru. Posledně jmenovaným se mimo jiné zabývá právě první podkapitola třetí části práce. Není zde opomenuta ani zmínka, s kým odbojáři na Zbirožsku spolupracovali, jelikož některé navázané kontakty měly velký vliv pro vývoj skupiny a v závěru se zaměřuje na působení zdejších učitelů v odboji. Následující část je věnována organizaci Revolučního národního výboru mládeže na Rokycansku, neboť její odnož existovala i ve Zbiroze a od roku 1943 ji vedl ani ne dvacetiletý František Nepeřený. Společně s ním byli v této vznikající organizaci ilegálně činní další dva mladíci. Je zde zanalyzován osud všech tří chlapců, jejich zatčení v lednu 1944, odsouzení a věznění. Poslední podkapitola se alespoň stručně zabývá ilegálním tiskem a pracovníky, kteří se významně podíleli na jeho tvorbě a kolportáži.

Čtvrtá kapitola společně s jejími podkapitolami analyzuje do větší míry odboj na Zbirožsku v roce 1943 a zásah gestapa, jenž v podstatě fungování organizace utlumil na minimum, neboť se jí poté neujala žádná výraznější osobnost. Lze říci, že se zbirožskému odboji na počátku roku 1943 dařilo a slibně se rozvíjel, dokud se v dubnu téhož roku nedostalo gestapo na stopu několika odbojářům, kteří se naštěstí včas uchýlili do ilegality. Mezi nimi byl i Arnošt Šmíd ml. O ukrývání odbojářů v tomto regionu pojednává první podkapitola. Ta další již analyzuje tzv. tragédii Němcova mlýna, v jejímž důsledku nemohl odboj nadále efektivně fungovat a pokouší se odhalit příčiny tohoto neštěstí. Shodou náhod byl totiž se Šmídem v jeho posledním úkrytu v Němcově mlýně parašutista František Klein, který se v říjnu 1943 stal konfidentem. Odtud vedla pouze krátká cesta k zatčení Arnošta Šmída ml., který poté vyzradil desítky členů hnutí ze svého okolí. Rozbor následků této neblahé události je proveden v poslední podkapitole, jež líčí, jaký osud stihl ty více i méně významné odbojáře Zbirožska a samotného Arnošta Šmída ml.

Závěrečná pátá kapitola se zaměřuje na období dubna a května roku 1945, kdy se postupně v protektorátu rozpadala nacistická moc, a bylo obnoveno Československo. V tomto období proudily zástupy Němců z českého a moravského území zpět

do Německé říše, k čemuž mnoho z nich využívalo státní silnici, jež vedla z Prahy na Plzeň přes obec Kařez, která se nachází poblíž Zbiroha. Další náplní kapitoly je příchod Rudé armády, jež byla zdejšími občany nadšeně vítána. V regionu některé její oddíly pobývaly po celé léto roku 1945. Kromě toho se poslední část práce věnuje návratu některých odbojářů z koncentračních táborů a nacistických vězení, podrobněji rozebírá zejména příchod Viktora Veverky a Vladimíra Matouška.

Nejdůležitějšími zdroji se pro tuto diplomovou práci staly primární prameny dvou archivů, ze kterých mohla autorka na základě svého bádání vycházet. Jedná se o materiály ze Státního okresního archivu Rokycany a Městského muzea a Muzea J. V. Sládka ve Zbiroze. Ze Státního okresního archivu v Rokycanech práce čerpá ze tří fondů, z nichž dva jsou doposud nezpracované – fondy *Dvořák*, *Antonín* a *Archiv města Zbiroh*, třetí zpracovaný je fond *Český svaz protifašistických bojovníků – okresní výbor Rokycany*. Ve sbírce Městského muzea a Muzea J. V. Sládka ve Zbiroze je uložený fond *II. odboj*, jenž je v současnosti také doposud nezpracován. Všechny fondy obsahují důležitá svědectví, která byla postupně nashromážděna buďto bezprostředně po okupaci anebo později v poválečném období, ale mnohdy jsou zde uchované cenné dokumenty přímo z doby okupace. Navzdory tomu musela autorka v průběhu celého bádání prameny pečlivě posuzovat a porovnávat, protože se v některých z nich lišila uvedená data či jména osob. Ten samý přístup musel být využit i u dalšího hodnotného zdroje, a to v rozhovoru s Viktorem Veverkou, který je jedním z posledních žijících pamětníků, jenž se do odboje aktivně zapojil. Kromě toho poskytl autorce soubor svých vlastních sepsaných vzpomínek. S výjimkou fondu *Archiv města Zbiroh*, který je v práci využit ojedinele, jsou prozatím všechny ostatní uvedené prameny používány v průběhu celé práce, ačkoliv v první a druhé kapitole jsou zastoupeny pouze v minimální míře. Stěžejními však byly pro třetí a čtvrtou kapitolu, které z nich vychází, a na jejichž základě se pokouší tyto části práce poskytnout ucelený obraz odboje na Zbirožsku.

Ve druhé a poslední kapitole jsou také využívány jako pramenný zdroj obecní kroniky uložené ve Státním okresním archivu Rokycany. V některých z nich končí zápisy na podzim roku 1940, protože byly z nařízení okupační správy všechny kroniky odevzdány do rukou okupantů a konkrétně ty, ze kterých autorka práce vycházela, umístěny do zemského archivu v Praze. Z let 1940–1945 tak některé neposkytují žádná svědectví. Kroniky, ve kterých je z těchto let proveden zápis, byly povětšinou zpětně dopisovány, takže je potřeba i tento zdroj bedlivě posuzovat. Přesto se jedná o nepostradatelný pramen tehdejší okupační a poválečné doby.

Sekundární literatura se objevuje především v první kapitole práce, jež je všeobecně zaměřena. Důležitou knihou pro tuto část se stalo dílo od Detlefa Brandese *Češi pod německým protektorátem: okupační politika, kolaborace a odboj 1939–1945*, kde tento německý historik komplexně pojednává o období okupace a odboji anebo kniha od Františka Emmerta *Československý odboj za druhé světové války*, která vyšla relativně nedávno a jež představuje pro čtenáře přehledně domácí odboj doplněný vhodnými obrazovými přílohami. V první části úvodní kapitoly se tato práce věnuje situaci v Protektorátu Čechy a Morava, ale i dopadům, jaké měla okupační politika na život obyvatel, čímž se přehledně zabývá Marie Michlová ve svém díle *Protentokrát aneb česká každodennost 1939–1945*. Alespoň krátká pasáž líčí období heydrichiády v protektorátu, což velmi dobře a podrobně představuje kniha *Atentát: operace Anthropoid 1941–1942* od Michala Buriana. Pro přípravu první kapitoly pak byla použita další řada sekundárních zdrojů, například dílo od Václava Kurala *Vlastenci proti okupaci: Ústřední vedení odboje domácího 1940–1943* nebo práce od dvojice autorů Jana Gebharta a Jana Kuklíka *Dramatické i všední dny protektorátu*.

Další kapitoly vychází sice také místy ze sekundární literatury, ale o poznání méně, než ta první. Zde se však jedná především o zdroje zaměřené na oblast Zbirožska, například články z regionálního časopisu *Minulostí Rokycanska*. Vzácným pozorovatelem odbojového dění se stal vrchní strážmistr četnické stanice ve Zbiroze Karel Kříž, jehož vzpomínky zpracoval do své knihy *Protentokrát. Četnické patálie* Michal Dlouhý. Pro poznání, jak asi vypadal život odbojářů na útěku, se stal cenným autobiografický román od Františka Straky *Útěk před gestapem*. Kniha vyšla v roce 2010 na základě rukopisů, jež Straka sepsal v letech 1986–1988 těsně před svou smrtí, jakožto jeden z přímých účastníků odboje na Zbirožsku. O její samotné vydání se poté zasloužil jeho syn RNDr. František Straka CSc. ml. Dílo od Jindřicha Soukupa *František Racesberger: jeden z hrdinů protifašistického odboje* se sice zabývá, jak již napovídá sám název, odbojářem Františkem Racesbergerem z Rokycanska, zároveň ale přináší informace o činnosti odbojové skupiny, v jejímž rámci působili i Viktor Veverka, Vladimír Matoušek a František Nepeřený ze Zbiroha. Obdobím konce okupace na Rokycansku a částečně i na Zbirožsku se zabývá kniha od Petrose Cironise nesoucí název *Na demarkační čáře: setkání spojeneckých vojsk v květnu 1945 na Rokycansku*. V neposlední řadě práce čerpá z dobového tisku, který, až na dvě výjimky, pochází z doby bezprostředně po válce, kdy již bylo možné psát o tématu

odboje, a kdy byla veřejnost po pravdě informována o hrůzách nacistických perzekucí a o osudech obyvatel, kteří je nepřežili.

2 Situace v Protektorátu Čechy a Morava

Protektorát Čechy a Morava byl vyhlášen Adolfem Hitlerem 16. března 1939 na základě *Výnosu o zřízení Protektorátu Čechy a Morava*, již den předtím bylo celé území obsazeno německými vojsky. Záhy byl rozpuštěn dosavadní parlament a státní prezident dr. Emil Hácha namísto něho jmenoval výbor Národního souručenství, v jehož čele stanul Adolf Hrubý. Novou protektorátní vládu měl vést generál Alois Eliáš, který byl jmenován premiérem 27. dubna 1939.¹

Němci, kteří žili na území protektorátu, nyní byli říšskými státními občany, zatímco o Čechách se mluvilo jakožto o příslušnících protektorátu. Prvním říšským protektorem v Protektorátu Čechy a Morava se stal Konstantin von Neurath, svého času velvyslanec v Londýně a Římě, ministr zahraničních věcí a od roku 1938 ministr bez portfeje. Jako jeho zástupce byl jmenován Karl Hermann Frank, jenž obdržel titul státního tajemníka. O nový protektorát se Hitler dále příliš nezajímal, neboť se věnoval plánům bližícího se střetu s Polskem, a tak další byrokratické záležitosti dostal na starost Wilhelm Stuckart.² Protektor měl původně pouze dohlížet na vývoj v Čechách a na Moravě, s postupným zvyšováním jeho pravomocí na základě dalších Hitlerových výnosů byla česká samospráva stále více omezována. Funkce protektora se díky těmto nařízením postupně měnila z toho, kdo „dohlíží“, na toho, kdo „vládne“. Počáteční rozhodnutí, že v kompetenci úřadu protektora budou otázky zahraničí a obrany, se změnilo ve vládu de facto nad celou sférou veřejného života obyvatel. Ve své funkci se pak Konstantin von Neurath zodpovídal pouze Hitlerovi.³

Výnos Adolfa Hitlera o zřízení protektorátu se stal rovněž podkladem pro německou soudní správu na území Čech a Moravy, jež spadala pod říšské ministerstvo spravedlnosti. Česká justice tím byla velmi omezena. Činnost zde vykonával říšský soud a lidový soudní dvůr. Podle rozkazu ze 14. dubna 1939 říšského ministra spravedlnosti byl v Praze vytvořen Německý vrchní zemský soud, jemu podřízené německé soudy se nacházely v Brně a Praze, pod které patřilo celkem dvanáct dalších německých úředních soudů.⁴

Krátce po vyhlášení protektorátu proběhla 25. března 1939 na říšském ministerstvu vnitra porada státních tajemníků, kde se jednalo o tom, jak bude vypadat

¹ GEBHART, Jan, KUKLÍK, Jan, *Dramatické i všední dny protektorátu*, Praha 1996, s. 7–11.

² MASTNÝ, Vojtěch, *Protektorát a osud českého odboje*, Praha 2003, s. 54–57.

³ Tamtéž, s. 96–97.

⁴ CIRONIS, Petros, *Uplatnění říšského zákona o válečném soudu v době fašistické okupace*. In: *Minulostí Rokycanska*, 1994, 3, s. 3.

politika v Protektorátu Čechy a Morava. Například, co se týkalo občanů, bylo stanoveno: „*Nejsou to sice cizinci, ale sňatky mezi příslušníky Protektorátu a německými státními příslušníky podléhají schválení.*“⁵ Dále pak bylo vymezeno, že původem protektorátní úředníci nemohou být úředníky říšskými.⁶ Řada nacistů pocházela z Československa, tudíž si ke značnému množství protektorátních měst vytvořili jistou vazbu. Města si však chtěli upravit podle svého vkusu, a tak především v Praze došlo k vystěhování tisíců židů, jejichž pražské byty zabrali různí němečtí nacističtí funkcionáři. Původní české nápisy musely být přeměněny v dvojjazyčné, přičemž přednost měl vždy jazyk německý, což se vztahovalo i na pojmenování ulic.⁷ Ani na venkově neměli lidé lehký život, protože tu byli pod neustálým dohledem podobně jako obyvatelé měst. Na vesnicích probíhaly pod dozorem gestapa náhodné kontroly a jakýkoliv sebemenší přestupek byl tvrdě trestán.⁸

Jedna ze záležitostí, kterou museli Němci řešit, se týkala vlastnictví půdy. Brzy po vyhlášení protektorátu byla sice velká část české půdy vyvlastněna, nicméně bylo málo občanů německého původu, kteří by se o ni starali. Proto nadále zůstala na starosti Čechům. Ti ji sice obdělávali, ale konečná úroda skončila převážně v rukou Němců. Neméně důležitou složkou pracovní síly pro Říši se rovněž stali čeští dělníci.⁹ Již v roce 1941 se zavedly pracovní knížky, v průběhu války narůstala denní pracovní doba dělníků, zřizovaly se kárné pracovní tábory pro ty, kteří nechtěli pracovat anebo jiným způsobem narušovali pracovní morálku. Mzdy se sice zvyšovaly, avšak souběžně s nimi rostly i ceny zboží, jehož dostupnost klesala. Od počátku okupace patřily hospodářské podniky pod německou správu a navíc od 1. října 1940 byla zřízena celní unie Protektorátu Čechy a Morava s Německem.¹⁰

Během války se nacisté také zabývali otázkou germanizace, případně deportace nežádoucího českého obyvatelstva na Sibiř. Od druhého zmíněného se nakonec upustilo, neboť se čeští občané ukázali jako potřebná pracovní síla, a tak se v protektorátu uchytilo především germanizační úsilí. Projevilo se to například po vypálení Lidic v roce 1942, odtud odebrané děti byly předány k adopci poblíž Poznaně, kde je vychovávaly nové německé rodiny. Germanizační kampaň v protektorátu se

⁵ BRANDES, Detlef, *Češi pod německým protektorátem: okupační politika, kolaborace a odboj 1939–1945*, Praha 2000, s. 49.

⁶ Tamtéž, s. 48–49.

⁷ MICHLOVÁ, Marie, *Protentokrát aneb česká každodennost 1939–1945*, Řitka 2012, s. 69–71.

⁸ Tamtéž, s. 87.

⁹ MAZOWER, Mark, *Hitlerova říše: nacistická vláda v okupované Evropě*, Brno 2009, s. 206.

¹⁰ MICHLOVÁ, s. 62–68.

přesto nemohla rovnat té v bývalém Polsku, kterého se celý tento proces dotkl mnohonásobně více.¹¹

Od začátku okupace byli jednou z nejpostiženějších skupin obyvatelstva židé. Nesměli působit v některých zaměstnáních, například v soudnictví, školství, ve státní správě anebo lékařství. Existovaly však některé výjimky, kdy omezený počet osob v těchto odvětvích své povolání vykonávat mohl, ale jejich klientela sestávala pouze z židů. V srpnu 1939 vydalo Ministerstvo vnitra příkaz k omezení styku obyvatel nežidovského původu s židy. V následujícím roce bylo přijato usnesení, podle kterého nemohli židé navštěvovat divadla ani kina, a v pozdějších měsících měli pražští židé zapovězený vstup i do parků. Oproti létům 1939 a 1940 byly židům s příchodem roku 1941 omezeny potravinové přiděly, což souviselo s blížícím se vyhlášením války Sovětskému svazu. Toto mělo zajistit lepší zásobování německé armády pro nadcházející střet. Další ustanovení, která byla v tomto roce přijata, se vztahovala na odebrání řidičských průkazů židovskému obyvatelstvu a zákaz řízení motorových vozidel. S platností od 19. září 1941 museli být židé povinně označeni žlutou hvězdou. To se vztahovalo na všechny starší šesti let. V prosinci 1941 byl vydán zákaz vstupu židům do galerií, archivů, muzeí, na aukce uměleckých předmětů a výstavy. Posledně jmenovaný zákaz rozšířil původní usnesení z roku 1940, podle něhož mohla tato skupina obyvatel navštěvovat čítárny a knihovny pouze pro ní v době k tomu určené.¹²

V roce 1941 se stále více rozmáhaly stávky a sabotáže obyvatel protektorátu. Nacisté to dávali za vinu příliš mírnému protektoru Neurathovi, a proto jej odvolali na „zdravotní dovolenou“. Dle Hitlerova výnosu z 27. září 1941 byl na jeho místo dosazen jako zastupující říšský protektor Reinhard Heydrich. Ten ihned po svém příjezdu do Prahy o den později vyhlásil na území několika oberlandrátů¹³ (Prahy, Brna, Olomouce, Hradce Králové, Kladna a Moravské Ostravy) civilní výjimečný stav a nastolil teror, v jehož průběhu bylo zatčeno tisíce lidí a mnoho z nich stannými soudy odsouzeno k trestu smrti.¹⁴ Jména popravených se denně zveřejňovala v rozhlase

¹¹ MAZOWER, s. 206–209.

¹² MACHALA, Jan, *Vyostřování protektorátní protizidovské politiky v roce 1941*. In: KUDRNA, Ladislav (ed.), *Válečný rok 1941 v československém domácím a zahraničním odboji*. Sborník k mezinárodní konferenci, Praha 2012, s. 144–151.

¹³ Oberlandráty byly tzv. vrchní zemské rady, které vznikly v dubnu 1939. Na území Čech se jich nacházelo dvanáct a na Moravě osm. SLÁDEK, Oldřich, *Zločinná role gestapa: nacistická bezpečnostní policie v českých zemích 1938–1945*, Praha 1986, s. 72.

¹⁴ BURIAN, Michal, *Atentát: operace Anthropoid 1941–1942*, Praha 2002, s. 24–25.; *Erlas des Führers und Reichskanzlers Hitler, 27. 9. 1941*, MUND, Gerald (ed.), *Deutschland und das Protektorat Böhmen und Mähren: aus den deutschen diplomatischen Akten von 1939 bis 1945*, Göttingen 2014, s. 554.

a tisku, brzy se o tomto období začalo hovořit jako o *heydrichiádě*. Do doby než bylo odvoláno stanné právo 19. ledna 1942, utrpěl velké ztráty především domácí odboj.¹⁵

Tentýž den, kdy byl zrušen civilní výjimečný stav, byla současně jmenována nová protektorátní vláda. Ministerstev bylo od tohoto dne pouze sedm a jmenování nové vlády mělo v podstatě odstranit zbytky autonomního vedení protektorátu. Ministrem školství se stal nejznámější kolaborant Emanuel Moravec, který kromě toho získal do svých kompetencí Úřad lidové osvěty.¹⁶

Nová vlna teroru proti Čechům se rozpoutala po atentátu na Heydricha, který provedli parašutisté Josef Gabčík a Jan Kubiš 27. května 1942. Po této události začal okamžitě ze své pozice jednat Karl Hermann Frank. V oblasti oberlandrátu Praha vyhlásil stanné právo, jež se zakrátko rozšířilo na území celého protektorátu, a zahájil pátrání po pachatelích. Do akce bylo nasazeno mnoho složek bezpečnostního aparátu, jako pořádková policie, česká vládní policie, bezpečnostní policie, 3 prapory wehrmachtu a další jednotky. Ihned 27. května vypsalí nacisté odměnu 10 milionů korun za informace o pachatelích či pomoc při jejich dopadení, o tu samou částku byla tato suma zvýšena o tři dny později protektorátní vládou. V Praze a Brně byly opět zřízeny stanné soudy, proti jejichž rozhodnutí neexistovala možnost odvolání. Po atentátnících se pátralo v celé zemi, což nakonec vedlo 10. června 1942 k nechvalně známému vyhlazení Lidic. Heydrich mezitím na následky zranění atentátu 4. června 1942 zemřel.¹⁷ Hledání atentátníků bylo pro nacisty i po lidické tragédii bezvýsledné. Až zrada parašutisty Karla Čurdy pomohla k dopadení nejen Gabčíka a Kubiše, ale i dalších osob, které se v té době nacházely v protektorátu, parašutisty u sebe skrývaly anebo jim jiným způsobem pomáhaly. Proti sedmi parašutistům ukrývajících se v Praze byl proveden 18. června zásah a nikdo z nich jej nepřežil.¹⁸

Celkově jako následek atentátu bylo zavražděno obrovské množství lidí a protifašistický odboj v protektorátu tím byl značně oslaben. Represe se však před světem neutajily a v jejich důsledku prohlásila v srpnu 1942 nejprve Velká Británie mnichovskou dohodu za neplatnou a později se k ní přidala i exilová vláda Francie. Po atentátu na Heydricha se místa zastupujícího říšského protektora ujal Kurt

¹⁵ EMMERT, František, *Československý odboj za druhé světové války*, Praha 2015, s. 52–53.

¹⁶ BURIAN, s. 51.

¹⁷ SLÁDEK, s. 205–215.; Přehled pátracích opatření, 27.–30. 5. 1942, ŠUSTEK, Vojtěch (ed.), *Atentát na Reinharda Heydricha a druhé stanné právo na území tzv. protektorátu Čechy a Morava. Edice historických dokumentů*, sv. I, Praha 2012, s. 140–142.

¹⁸ BURIAN, s. 76–80.

Daluege.¹⁹ Tuto funkci se marně snažil získat spolu s větší mocí Karl Hermann Frank. Ten v roce 1943 konečně stoupl v mocenském žebříčku, když jej Hitler na základě svého výnosu datovaného k 20. srpnu 1943 povýšil do úřadu německého státního ministra pro Čechy a Moravu. Co se týkalo této nově zřízené funkce, ve Vůdcově dekretu se o ní psalo takto: „Řídí ve vlastní odpovědnosti vládní záležitosti, zahrnující ochranu říšských zájmů v protektorátu, zatímco říšský protektor je zástupcem vůdcovým jakožto hlavy říše.“²⁰ Souběžně s tím ve stejný den byl namísto Kurta Daluega jmenován novým říšským protektorem Wilhelm Frick, který byl předtím německým ministrem vnitra. Od této doby měl však fakticky větší moc Frank a říšský protektor zastával pouze reprezentativní úlohu.²¹

Přes počáteční vojenské úspěchy zaznamenávala Německá říše postupně čím dál více ztrát, které vedly k oficiálnímu vyhlášení tzv. totální války dne 18. února 1943. To se přirozeně dotklo i protektorátu, kde se úkolu podřídit veškerý život německému tažení zhostil Frank. Navyšoval se počet lidí pracujících ve zbrojním průmyslu, méně významné podniky se uzavíraly a postupně přestávaly fungovat kulturní instituce. V průběhu let 1943 a 1944 také narůstal počet českých protektorátních občanů, kteří byli nasazeni na práce v Říši. Významné změny proběhly i ve státní správě, jejíž fungování se zejména v roce 1944 zjednodušovalo a podřizovala se totální válce. Například oberlandráty se musely nově zhostit role, v níž kontrolovaly účinek totálního nasazení obyvatel společně s jeho vlivem na politický a ekonomický život. Navíc se s platností od 1. září 1944 zrušil oberlandrát Praha, který se rozdělil mezi ty okolní.²²

Navzdory všem učiněným opatřením se rok 1944 stal zlomovým v celé válce, protože spojenci získali definitivní vojenskou převahu nad nacistickým Německem. Zahájili invazi do Normandie, padl Řím, Sověti na východní frontě také proti nepříteli značně postoupili a začala série německých neúspěchů, které Říši definitivně přivedly ke konečnému nezdaru v jejím tažení.²³ V předposledním roce války pak pronesl v Londýně svůj tradiční vánoční projev prezident Edvard Beneš, který tím zesílil víru obyvatel protektorátu v konec války. Lidé jej poslouchali v tehdy zakázaném rozhlase, jak vzpomínal později Jan Halík ze Zbiroha: „*Pan president v tomto svém vánočním poselství z ciziny uvedl, že jsme na konci hrozného války, že se všeobecně očekávalo, že*

¹⁹ SLÁDEK, s. 226–228.

²⁰ GEBHART, KUKLÍK, s. 261.

²¹ HRUŠKA, Emil, *Pán protektorátu. K. H. Frank známý a neznámý*, Praha 2015, s. 152–155.

²² MARŠÁLEK, Pavel, *Protektorát Čechy a Morava. Státoprávní a politické aspekty nacistického okupačního režimu v českých zemích 1939–1945*, Praha 2002, s. 75–81.

²³ ZÁMEČNÍK, Stanislav, *Český odboj a národní povstání v květnu 1945*, Praha 2006, s. 35–36.

Německo padne do konce roku, že se mu v poslední chvíli podařilo se vzchopit a nápor spojenců na chvíli zastavit-opravdu jen na chvíli a tak vítězství přinese nový rok 1945.“²⁴ Ve své zprávě se Beneš skutečně nemýlil, neboť v příštím roce byly české země konečně osvobozeny.²⁵

Na sklonku války, kdy do českých zemí postupně směřovaly americká i sovětská armáda, byla dopředu dohodnuta tzv. demarkační linie, kde se měla obě vojska setkat. Američané na tuto vytyčenou hranici dorazili o něco dříve než sovětská armáda, a tak se již 7. května 1945 zastavili v západních Čechách. Teprve během 8. a 9. května byla osvobozena Praha vojsky Rudé armády.²⁶

2.1 Významné odbojové organizace v Protektorátu Čechy a Morava, počátky odbojové činnosti

Souhrnně nejen odbojové hnutí českého lidu na domácí půdě, ale i Slováků, obyvatel Podkarpatské Rusi a odboj v zahraničí, existující již od roku 1938 až do konce války v roce 1945, je možné označit jako druhý odboj. Jednalo se o odboj, který je možné vystihnout jakožto odboj národní, neboť kromě toho, že byl protinacistický a protifašistický, byl rovněž protiněmecký či protimaďarský. Ve vedení nekomunistického odboje stála prozatímní československá vláda, jež vznikla v Londýně v červenci 1940, jeho hlavní osobností byl exilový prezident Edvard Beneš.²⁷

Odboj měl dvě složky, a to domácí a zahraniční. Zahraniční odboj začali utvářet uprchlíci, kteří odešli v roce 1939 do zemí jako třeba Polsko, Francie, Jugoslávie a dalších. Ve Velké Británii se mimo jiné v průběhu války koncentrovala řada českých letců, kteří se účastnili bitvy o Anglii. Vedle toho se české jednotky podílely na bojích v Africe, kde se nejvíce proslavily při obraně Tobruků.²⁸ Boj za obnovu státu probíhal také na Slovensku, jehož vyvrcholením bylo Slovenské národní povstání v srpnu 1944.²⁹

První skupinky odporu v českých zemích proti nacistům se začínaly spontánně formovat již po podpisu mnichovské dohody v září 1938. Jeden z kroužků se ustavil okolo dr. Prokopa Drtiny a měl se stát domácí podporou Edvarda Beneše v exilu.

²⁴ Vzpomínka Jana Halíka na osvobození Zbiroha, archiv Městského muzea a Muzea J. V. Sládka Zbiroh, fond II. odboj.

²⁵ Tamtéž.

²⁶ MICHLOVÁ, s. 10–11.

²⁷ EMMERT, s. 7.

²⁸ FUCHS, Václav, *Rokycansko a legionáři druhého odboje 1939–1945*. In: SÝKOROVÁ, Eva (ed.), *Sborník Muzea Dr. Bohuslava Horáka v Rokycanech*, Rokycany 2001, s. 37–38.

²⁹ Tamtéž, s. 45.

Za druhé republiky se muži i ženy sdružovali do menších ilegálních skupinek a společně prožívali nejistotu, jelikož netušili, co bude s ohroženou zemí dál. Jistou úlevu pak přinesl 15. březen 1939, protože všichni konečně věděli, na čem si stojí a mohli začít adekvátně reagovat na danou situaci. Z mnoha drobných sdružení se postupně vyvinuly první větší organizace, jež v průběhu léta 1939 upevnily své struktury. Také docházelo k jejich alespoň částečnému sjednocování a spolupráci. Definitivně bylo upuštěno od původní stranické skladby a počaly vznikat úplně nové formy uskupení, než jakými byly dřívější politické strany.³⁰

Nezávisle působící složkou byl komunistický odboj, který zůstal aktivní i po uzavření německo-sovětského paktu o neútočení z 23. srpna 1939. Až do střetu nacistického Německa se Sovětským svazem stál však mimo ten národní a ke sladění činnosti s ním docházelo od roku 1941 především v českých zemích, kde existovala ilegální KSČ.³¹

Vyhlášení protektorátu a tím konec druhé republiky těžce postihl armádu, což vedlo ke vzniku jedné z dalších skupin odporu proti nacistické nadvládě.³² Brzy po 15. březnu 1939 se ustavila vojenská odbojová organizace, kterou tvořili bývalí příslušníci československého důstojnického sboru a nesla název Obrana národa (ON). Její struktura byla velice rozsáhlá. V čele stáli někdejší generálové Bedřich Homola, Josef Bílý či Bohumil Všeticka, jejich cílem se mělo stát vyvolání celonárodního povstání poté, co by vypukla válka. Nicméně k žádné podobné akci nakonec nedošlo. Bylo tomu tak kvůli nedostatečnému vyzbrojení ON, což vedlo k tomu, že se její členové nenacházeli v příznivé situaci k provedení povstání.³³

Třetí ilegální skupinou bylo Politické ústředí (PÚ), které vzniklo z původního kroužku okolo Prokopa Drtiny a udržovalo i po vyhlášení protektorátu blízké kontakty s londýnským exilem. Přední postavou se zanedlouho stal Přemysl Šámal, který během první světové války působil v *Maffii* a na Benešovo přání se začal angažovat v PÚ. Pod Šámalovým vedením se zde sdružilo pět představitelů koaličních stran z doby první republiky, konkrétně se jednalo o agrárníka Ladislava Feierabenda, národního demokrata Ladislava Rašína ml., lidovce Františka Hálu, sociálního demokrata Jaromíra Nečase a národního socialistu Ferdinanda Richtera. Přesto stmelení celé skupiny a její

³⁰ KURAL, Václav, *Vlastenci proti okupaci: Ústřední vedení odboje domácího 1940–1943*, Praha 1997, s. 12–18.

³¹ EMMERT, s. 7–13.

³² BRANDES, s. 71.

³³ EMMERT, s. 7–13.

upevňování od března 1939 měl na svědomí hlavně Drtina společně s Janem Jínou, kteří představovali jakousi pracovní skupinu celého PÚ.³⁴

Jako další domácí organizaci lze jmenovat Petiční výbor Věrní zůstaneme (PVVZ), jenž se skládal zvláště z členů sociálních demokratů tvořících za první republiky opozici proti zbytku strany. Svůj název převzali tito odbojáři z Benešovy výzvy nad rakví Tomáše Garrigua Masaryka, ale organizace byla často známa pouze pod označením Národní revoluční výbor. Přední členskou základnu skupiny tvořili Josef Fischer, Josef Pešek, prof. Václav Patzak a František Bláha. Po emigraci Patzaka a smrti Bláhy se čelním představitelem PVVZ stal prof. Vojtěch Čížek, který zdárně udržoval spojení s ON. Výše zmíněné odbojové organizace ON, PVVZ i PÚ vznikly přibližně ve stejnou dobu, ale budování sítě PVVZ probíhalo pomaleji, než u dalších dvou.³⁵

Součástí domácího odbojového systému byl vznik zpravodajské činnosti, ilegálních tiskovin a sítě kolportérů. Pod řízením Inky Bernáškové-Preissigové začal velmi brzy po vyhlášení protektorátu vycházet časopis *V boj* a od srpna 1939 vydávala ilegální KSČ *Rudé právo*, ze kterého se stal celostátní časopis zasílaný i do zahraničí. Jedná se o dvě nejznámější tiskoviny, které se staly velmi úspěšnými. Kromě nich vycházel i jiný tisk včetně občasných letáků.³⁶

Důležitým prvkem v činnosti odboje se stal program odbojových organizací, jehož cílem bylo získat na svou stranu co nejvíce stoupenců z řad protektorátních občanů. Během své odbojové činnosti propracovalo PÚ plány a návrhy zákonů, které měly vejít v platnost po skončení války a po porážce Německé říše. Prosazovali provedení pozemkové reformy, zestátnění dolů a zbrojovky, po určitou přechodnou dobu měla být omezena práva, především v podobě svobody tisku a spolčování. Další omezení práv se mělo dotknout i národnostních menšin, přičemž byly současně rozvinuty plány na vyhnání Němců, jimž se měl zabrat majetek a půda. Podobně jako PÚ, chtěla i ON po ukončení válečného konfliktu zestátnit některé průmyslové podniky, nerostné suroviny a zrealizovat pozemkovou reformu. Podle ON měly být sankce uvaleny i na německé občany, z nichž měla být část vyhnána z obnovené Československé republiky. Radikálnější členové skupiny se snažili prosadit vyhnání celé německé menšiny. Na rozdíl od těchto dvou organizací neměl PVVZ ještě přesně vymezený program, neboť jeho definitivní struktura nebyla v roce 1939 kompletně

³⁴ KURAL, s. 20.

³⁵ BRANDES, s. 72–74.

³⁶ KURAL, s. 19–22.

dotvořena. Navzdory tomu již od počátku PVVZ odmítal mnohem razantněji než PÚ a ON obnovu původních koaličních stran. O tom, jak se zachovat k německé menšině, neměla většina představitelů PVVZ zatím zcela jasno, nicméně někteří členové prosazovali od začátku její vyhnání.³⁷

V protifašistickém odboji působily rovněž spolky, které se ale snažily zachovat si po vzniku druhé republiky legální ráz. Výjimkou zde bylo Národní hnutí pracující mládeže (NHPM), jež se ustavilo na schůzi 13. listopadu 1938, jeho struktura byla pololegální a ve své činnosti pokračovalo i po německé okupaci. NHPM bylo jednou ze skupin s největším počtem členů – kolem 20 000 a aktivně se účastnilo budování mládežnické organizace nazývané Mladé národní souručenství. Mnoho příslušníků NHPM byli komunisté, z nichž byli dva ve vedení ústředního výboru,³⁸ takže NHPM bylo dlouhodobě ovlivňováno ze strany KSČ. Organizace v podstatě přestala fungovat v roce 1940, kdy jí přišlo na stopu gestapo a stovky členů včetně důležitých funkcionářů bylo zatčeno.³⁹

Proti nacistům působily také skautské oddíly, přičemž s jedním takovým skautským hnutím v Domažlicích je spojen i tzv. kladenský případ, ve kterém figurovala postava mladíka Jana Smudka, aktivisty a odbojáře z Domažlicka. Jan Smudek v době vypuknutí okupace pobýval v Kladně, kde studoval na vyšší mistrovské škole. Když se po 15. březnu 1939 ustavovaly různé skupinky odporu, zúčastnil se i Smudek utajeného zasedání skautského oddílu v Domažlicích, během něhož bylo účastníky rozhodnuto, že je nutné nejprve opatřit si zbraně a střelnou municí. Jan Smudek se o to v Kladně se svým kamarádem pokusil poněkud svérázným způsobem, když v noci ze 7. na 8. června 1939 přepadli opilého Wilhelma Kniesta, zdejšího vrchního strážmistra německé pořádkové policie. Oba chlapci u sebe měli zbraň, a když se chtěl Kniest bránit, tak jej napadli, střelili do hlavy a v panice pak uprchli, aniž by si vzali Kniestovu zbraň k sobě. V důsledku tohoto činu následovala protiopatření. Ještě tentýž den 8. června 1939 vyhlásili Němci v Kladně a několika dalších obcích stanné právo, byla vydána nařízení represivního charakteru a zatčen byl kladenský starosta František Pavel společně s místním zastupitelstvem.⁴⁰ Na dopadení pachatele byla dokonce vypsána odměna, nicméně velmi brzy po události bylo upuštěno od dalších

³⁷ BRANDES, s. 74–77.

³⁸ Ústřední výbor čítal dohromady deset členů. Kromě komunistů zde byli zastoupeni čtyři národní socialisté a čtyři sociální demokraté. Tamtéž, s. 87.

³⁹ Tamtéž, s. 87–89.

⁴⁰ KOURA, Petr, *Polozapomenutá legenda českého odboje. Případ Jana Smudka a nacistická okupační politika*. In: Soudobé dějiny 11, 2004, 1–2, s. 110–115.

opatření, neboť 10. června 1939 zastřelil českého policistu v Náchodě opilý německý policista. Kladenský případ nakonec nebyl úspěšně uzavřen, jelikož se Smudka nepodařilo vypátrat, a celá tato událost dodala odbojářům alespoň trochu odvahy v jejich dalším počínání.⁴¹

I poté se lidé nadále všemožnými prostředky snažili škodit Němcům, ať už pomocí bojkotů anebo sabotáží. Vycházely výzvy ke společnému boji českého lidu proti nacismu, jako například v říjnovém vydání jednoho ilegálního časopisu, která zněla takto: „*Potřebujeme naprosté jednoty... Žádná skupina v národě nesmí pracovat jen pro sebe, tím méně pak proti jiným skupinám... Nacistické úsilí zanést mezi nás rozkol musí zůstat marné.*“⁴² Velké demonstrace se uskutečnily 28. října 1939, během nichž vystoupilo jenom v Praze okolo 100 000 demonstrantů, ke kterým se připojili obyvatelé dalších měst v celé zemi. Nacisté vůči protestujícím použili zbraně, což mělo za následek několik raněných, těžce zraněn byl student medicíny Jan Opletal, celková bilance z 28. října 1939 čítala i jednoho mrtvého. Svým zraněním o několik dnů později podlehl i Jan Opletal, jehož pohřeb se konal 15. listopadu 1939, přičemž v tento den probíhaly tiché manifestace studentů vysokých škol. Tyto události vyvrcholily o dva dny později uzavřením českých vysokých škol, zatčením asi 1200 vysokoškolských studentů a popravou několika dalších, ať už se podíleli na protestech či ne.⁴³

Po těchto tragických opatřeních následovalo další zatýkání gestapem, jež se tentokrát dotklo odbojářů. Některým z nich se sice ještě podařilo ukrýt, nicméně rozsáhlé represe postihly téměř všechny významnější organizace s výjimkou PVVZ a prvního vedení ilegální KSČ a pokračovaly až do prvních měsíců roku 1940.⁴⁴ V důsledku toho začaly vyjednávat na přelomu let 1939 a 1940 hlavní demokratické odbojové skupiny (ON, PÚ a PVVZ) o ustanovení nové jednotné organizace. Tyto diskuze byly zdlouhavé a až v dubnu a květnu 1940 se zrodilo Ústřední vedení odboje domácího (ÚVOD), což byla v podstatě hlavní centrála domácího odboje nacionálního zaměření, do níž se zapojili i další obyvatelé, kteří doposud nebyli členy žádné odbojové organizace.⁴⁵

Výše zmíněné organizace patřily mezi ty nejdůležitější, avšak v průběhu válečného konfliktu se utvářely i menší, lokální odbojové skupinky v různých místech

⁴¹ BRANDES, s. 97–98.

⁴² GEBHART, KUKLÍK, s. 93.

⁴³ Tamtéž, s. 98–101.

⁴⁴ KURAL, s. 50–53.

⁴⁵ Tamtéž, s. 56–58.

protektorátu. Jedna taková, která byla založena poručíkem Jaroslavem Šmídem, vznikla na počátku války i na Zbirožsku.⁴⁶

⁴⁶ II. část. Sebrané výpisky novodobé historie Zbirožska, Státní okresní archiv Rokycany (dále jen SOkA Rokycany), fond Dvořák, Antonín.

3 Život na Zbirožsku za války a okupace

Německé vojsko začalo obsazovat území Čech, Moravy a Slezska v ranních hodinách 15. března 1939. V době vypuknutí okupace byl vrchním strážmistrem zbírožské četnické stanice⁴⁷ Karel Kříž a službu konal štábní strážmistr Josef Šebek. Ten v den okupace brzy ráno přijal telefonát z rokycanského velitelství s příkazem, že Němcům při obsazování území nesmí být kladen odpor. První němečtí vojáci, bylo jich kolem třiceti, se ukázali ve Zbiroze v odpoledních hodinách. Gestapo dorazilo o dva dny později, tedy 17. března, přičemž ihned zatklo dva muže – Waltra Reicha a Rajmunda Černého, kteří přišli do města z pohraničí a byli obviněni z marxistických aktivit.⁴⁸

Po svém příjezdu se příslušníci německé armády ubytovali v místní škole, na městské radnici a od počátku vykupovali zboží v obchodech. Okresní úřad vydal nařízení, aby obyvatelé odevzdali do 20. března 1939 do pravého poledne veškeré zbraně, přičemž jejich neodevzdání se mělo velice přísně trestat. Výjimky se udělovaly držitelům zbrojního průkazu s honebním lístkem, kterým měla zůstat jedna lovecká puška společně s padesáti náboji (viz příloha č. 2).⁴⁹ Své zbraně museli podle vyhlášky z 23. března odevzdat také četníci, což vylíčila kronika z četnické stanice Kařez takto: „*Téhož dne byly pušky s náboji odevzdány na okresní velitelství do Rokycan. Později byly pušky zase četnictvu vraceny, avšak s omezeným počtem nábojů – deseti kusů.*“⁵⁰

Jedinou povolenou politickou stranou v protektorátu bylo Národní souručenství, do něhož probíhal v dubnu 1939 i na Zbirožsku nábor. Povinně se do něj museli hlásit všichni muži starší jednadvaceti let.⁵¹ Okresním vedoucím se stal František Straka ml., jenž pocházel ze Mlečic, ve kterých však neprokazovala strana během války v podstatě žádnou činnost. Kromě toho se v roce 1939 ustanovilo i Národní souručenství pro mládež, do kterého se přihlašovali dívky i chlapci ve věku od 15 do 21 let.⁵²

Podzim 1940 postihl nepříjemně obce nejen na Zbirožsku, ale i v celých českých zemích. Okupanti vydali nařízení, podle něhož musely města a vesnice odevzdat své

⁴⁷ Zdejší četnická stanice patřila do politického okresu Rokycany, dále pak do soudního okresu Zbiroh, jenž však přináležel ke Krajskému soudu v Praze. Již před okupací byl zbírožským okresním soudcem Dr. Walter, který byl původem německé národnosti a byl členem Henleinovy strany. Do obvodu stanice patřily obce Zbiroh, Líšná, Jablečno, Týček, Přisednice, Drahoňův Újezd, Sebečice, Biskoupky a Chotětín, včetně rozsáhlých lesů. DLOUHÝ, Michal, *Protentokrát. Četnické patálie*, Praha 2013, s. 11–15.

⁴⁸ Tamtéž, s. 18–19.

⁴⁹ Pamětní kniha města Zbiroha, 1842–1967, SOkA Rokycany, fond Archiv města Zbiroh, s. 522–523.

⁵⁰ Památník četnické stanice v Kařeze čís. 35, 1918–1947, SOkA Rokycany, fond Četnická stanice Kařez, nestránkováno.

⁵¹ Pamětní kniha obce Kařeza, 1922–1945, SOkA Rokycany, fond Archiv obce Kařez, s. 281.

⁵² Obecní kronika obce Mlečic. Díl II., 1919–1994, SOkA Rokycany, fond Obecní úřad Mlečice, s. 158.

pamětní knihy. Obce na Zbirožsku své kroniky nejprve předaly do Rokycan, odkud je Němci převezli do zemského archivu v Praze.⁵³ Zde nakonec válku přečkaly a povětšinou se po osvobození vrátily zpět, kam patřily. Nicméně někteří lidé byli obezřetní, a tak například starosta Mlečic František Slapnička nechal zhotovit opis zdejší kroniky, který posléze ukryl u kronikáře Svatopluka Muzikáře.⁵⁴

Okupace s sebou přinesla mnoho změn. Jednou z nich bylo mimo jiné zrušení pouličního osvětlení společně s příkazem zatemnění kvůli náletům spojenců, ale obě nařízení se příliš striktně neplnila. Ve Mlečicích se to změnilo poté, co 16. prosince 1944 a znovu na Boží hod téhož roku dopadly nedaleko obce americké bomby. Ty sice nikoho nezranily, ale místní obyvatelé nechtěli nic riskovat a ustanovení o zatemnění od konce roku 1944 plnili o poznání lépe.⁵⁵ Na počátku posledního roku války byl příkaz zatemňování ještě zpřísněn pod hrozbou trestů. I přes dílčí zlepšení totiž stále z mnoha domácností pronikalo světlo ven, což snižovalo protiletdeckou ochranu a mohlo mít ošklivé následky.⁵⁶ Život místních obyvatel komplikovalo i omezení v cestování, neboť na autobusové trase ze Zbiroha do Chřívče byl s postupem války v roce 1941 zrušen spoj, kterým lidé doposud cestovali přes poledne. Od této doby jezdil autobus pouze v brzkých ranních hodinách do Zbiroha a večer směrem na Zvíkovec. Navíc byly tyto linky vyhrazené výlučně pro dělníky. Ostatní nemohli používat ani svá osobní motorová vozidla, jelikož okupanti zakázali užívání benzínu a jedinou povolenou pohonnou hmotou byl dřevoplyn nebo polokoks. I využívání těchto paliv bylo regulováno.⁵⁷

Několik prvních let války se udržel zbirožský velkostatek společně se zámekem v rukou svého původního majitele hraběte Jeronýma Colloredo-Mannsfelda. Že tomu tak již nebude dlouho, však dávaly tušit v roce 1941 různé soupisy, které se vyhotovovaly. Jednou z dalších předzvěstí, že Němci velkostatek zaberou, bylo jmenování nového správce velkostatku německého původu. Konfiskace majetku Colloredo-Mannsfelda – velkostatku i zbirožského zámku – se stala skutečností v únoru 1942, čímž se oboje dostalo do vlastnictví Německé říše. Od této chvíle se na zámku ubytovala vojenská posádka společně s německými důstojníky. Mimo jiné zabavili nacisté v roce 1942 pro vojenské potřeby zvon ze zbirožského kostela.

⁵³ Kronika obce Drahoňova Újezda a osady Chotětín, 1914–1983, SOkA Rokycany, fond Městský národní výbor Zbiroh, s. 131.

⁵⁴ Obecní kronika obce Mlečic. Díl II., s. 165.

⁵⁵ Tamtéž, s. 175.

⁵⁶ Pamětní kniha města Zbiroha, s. 545.

⁵⁷ Obecní kronika obce Mlečic. Díl II., s. 182.

Asi nejhorší chvíle celé okupace zažili obyvatelé Zbiroha i okolních obcí v říjnu 1943, kdy se strhla největší lavina zatýkání zdejších odbojářů a všech, kteří s nimi byli nějakým způsobem spojeni.⁵⁸ Pro přečkání nejenom těchto těžkých časů, ale i celé války se stalo oblíbenou kratochvílí pro zlepšení nálady vykládání vtipů na úkor nacistů s cílem zesměšnit řád, který v Říši a protektorátu nastolili. Jednu takovou anekdotu založenou na skutečné události, která se přihodila učiteli ze zbirožského regionu, vylíčil mlečický kronikář: „*Jel pan Karas tramvají v Plzni. Ve voze seděl žid. Přistoupí občan a hledá místo. Žid vstává a nabízí občanovi svoje místo. Občan se urazil a řekl: ‚Po židovi si nesedám.‘ I sedl si pan Karas na židovo místo, po chvílce opět vstal a pravil rozhněvanému občanovi: ‚Už si můžete sednout, já jsem vám to místo arisoval!‘*”⁵⁹

Mnoho pokynů bylo vydáno kvůli protiletcecké ochraně, nicméně ne ve všech obcích se těmito instrukcemi řídili. Třeba ve Mlečicích neměl téměř nikdo ve svém domě protiletcecký kryt.⁶⁰ Podle pokynů protiletcecké ochrany pro případ náletů měl mít každý dům připravenou vodu, krumpáč, písek, lopatu, alespoň nějakou masku, lékárníčku a další věci, přičemž za protiletcecké kryty měly sloužit vhodně postavené sklepy. Oproti mlečickým obyvatelům se těmito zásadami poměrně dobře řídili a dbali na ně občané Cekova. Nutnost protiletcecké ochrany stoupla v roce 1944, kdy byl protektorát stále častěji cílem náletů, a objevila se nová nařízení, aby u každého domu byly dostatečné zásoby písku pro případ, kdyby vypukl požár.⁶¹ Od této doby ji začali brát poměrně vážně i obyvatelé Mlečic, neboť kousek odtud v prosinci 1944 dopadly bomby během spojeneckých náletů. Když se poprvé v září tohoto roku objevila americká letadla nad Zbirožskem, všichni je se zájmem sledovali a radovali se, protože doufali v porážku Německa. Čím dál častěji zde byly také slyšet bomby, které dopadaly na bombardovanou Plzeň, Cheb a v některých případech i Drážďany, pokud bylo bombardování obzvlášť silné.⁶² Služba v protiletcecké ochraně byla povinnou záležitostí a podával o ní zprávy i tisk. Začátkem roku 1945 bylo toto téma skutečně aktuální, ve svém vydání ze 14. ledna 1945 tak například *Lidové noviny* informovaly: „*Podle ustanovení zákona o PO jest každý občan Protektorátu bez rozdílu věku a pohlaví povinnen službou v protiletcecké ochraně. Jen osoby, které pro svůj věk nebo zdravotní*

⁵⁸ Pamětní kniha města Zbiroha, s. 526–537.

⁵⁹ Obecní kronika obce Mlečic. Díl II., s. 183.

⁶⁰ Tamtéž, s. 180.

⁶¹ Pamětní kniha obce Cekova II., 1935–1953, SOkA Rokycany, fond Místní národní výbor Cekov, s. 105–118.

⁶² Obecní kronika obce Mlečic. Díl II., s. 180–183.

*stav jsou neschopné, nesmějí býti ke službám PO povolány.*⁶³ To s sebou přinášelo komplikace pro zaměstnané osoby a jejich zaměstnavatele, jelikož zaměstnanec musel téměř vždy dát přednost službě v protiletecké ochraně před výkonem vlastního zaměstnání, pokud zrovna byl povolán do služby v čas své pracovní doby. V takovém případě si musel vzít dovolenou, anebo situaci řešit jiným způsobem se zaměstnavatelem.⁶⁴

Jak se blížil konec války, spojenci postupovali a obsazovali Německou říši, začali odtud prchat lidé s rodinami směrem do Protektorátu Čechy a Morava, a zde se proto stalo povinností těmto uprchlíkům poskytnout přístřeší. Počátkem března se také ubytovalo několik německých rodin v prostorách kařezské školy, na jednom z místních statků a v ozdravovně evangelické jednoty. Zároveň proběhla v Kařezu sbírka různých domácích potřeb, které byly určeny těmto rodinám.⁶⁵ Podobný osud stihl i okolní obce, kde byly povinny přijímat německé uprchlíky, kterým se zpočátku přezdívalo „národní hosté“. Ti přijížděli na zbirožské nádraží, odkud se rozcházeli do okolních vesnic. Někteří z nich brali jako samozřejmost, že je u sebe čeští občané ubytují a podle toho se také chovali – povýšeně a sebevědomě – a neuvědomovali si své postavení. Kromě Němců se v protektorátu objevovali i uprchlíci dalších národností, jako třeba Maďaři.⁶⁶

Poslední válečné týdny nepříjemně utrpěla zdejší vlaková doprava, neboť spojenečtí letci ostřelovali stále častěji lokomotivy, které projížděly přes zbirožské nádraží. Na konci března roku 1945 takto úspěšně sestřelili jednu ve chvíli, když na dráze projížděla kolem kařezského rybníka. Další lokomotivu se jim podařilo odstřelit 20. dubna, tentokrát kousek od nádraží Zbiroh a o několik dní později v nedalekých Rokycanech poškodili traťové koleje. Z Kařeza a okolí se i přesto stala během posledních dnů války a i po jejím konci důležitá spojnice, protože tudy přehala nacistická vojska s nakradenou kořistí před Sověty, vraceli se tudy někteří maďarští vojáci zpět domů, lidé propuštění z koncentračních táborů a vězení. Na konci května 1945 také Kařezem projížděla československá armáda.⁶⁷

3.1 Hospodářství

Brzy po vypuknutí okupace byl značně znevýhodněn pro české občany měnový kurz, od té doby mělo deset korun hodnotu jedné říšské marky. Vyšlo nařízení o zabavování

⁶³ Služba v protiletecké ochraně a výpověď pracovního poměru, Lidové noviny, 14. 1. 1945, LIII/12.

⁶⁴ Tamtéž.

⁶⁵ Pamětní kniha obce Kařeza, s. 358.

⁶⁶ Pamětní kniha obce Cekova II., s. 121–122.

⁶⁷ Pamětní kniha obce Kařeza, s. 359–361.

dobytka s obilím, přičemž zatajení druhého uvedeného se velmi přísně trestalo, a rolníci museli hlásit stav svých obilných zásob.⁶⁸ Aby se zabránilo skrývání zásob, probíhaly běžně hospodářské kontroly a v případě, že se četníkům doneslo nějaké udání například o ukrývání potravin, museli to prošetřit. Přesto ale za celou dobu existence protektorátu velitel zbirožské četnické stanice Kříž se svými muži nezabavili téměř nic, protože všichni z nich obvykle dělali, že si „nevšimli“, když lidé provedli načerno porážku dobytka anebo vezli větší množství mouky, než směli. Místní četníci se sice příliš nepřátelili s obyvateli obvodu své četnické stanice, nicméně svým přístupem úspěšně sabotovali mnohé způsoby válečného zásobování Německé říše. Jelikož museli být také nápomocni během hospodářských kontrol, věděli o nich zpravidla předem, tudíž o nich informovali starosty obcí, aby se na jejich příchod mohli připravit.⁶⁹

Předpisy o hlášení množství svých zásob ne všichni dodržovali a kontrola u zemědělce Jana Váchy podle zbirožské kroniky dopadla následovně: „*Při prohlídce nalezeno v plevách v truhle 125 kg pšenice. Při jeho výslechu bylo seznáno, že pro svou výživu potřebuje ještě 80 kg. Za těch 45 kg pšenice uschované a nehlášené uložena mu pokuta 500 Kč a trest vězení 1 měsíce. Pro tento přestupek byl povolán a vyslýchán dvakrát v Plzni, jednou v Praze na Pankráci.*“⁷⁰ Dne 17. prosince 1942 proběhla také velká hospodářská kontrola obilí ve Mlečicích. Provedli ji kontroloři za přítomnosti českých a německých četníků a kriminální policie. Rolníkům bylo jasně stanoveno, že pokud zatají některé zásoby a kontrola to zjistí, tak je policie zastrelí. Lidé byli však vynalézaví a existovalo mnoho způsobů, jak obilí účinně skrývali před nevítanými hosty. Ti, co měli během této kontroly více skrýší, mohli odtajnit alespoň jednu z nich, Němci byli spokojeni a o více zásob díky tomu nepřišli a ani je nestihl jiný horší trest. Kdo měl pouze jednu skrýš, tak o veškeré zásoby, jež měl navíc, většinou přišel úplně. Celkově bylo zabaveno během této prosincové kontroly přes 100 metrických centů obilí, které si Němci odvezli.⁷¹

Od počátku října 1939 byl zaveden v protektorátu přidělový systém, jenž fungoval na základě potravinových lístků. Ty se rozdělovaly například na čaj, kávu, krupici, rýži, maso, tuky a sádlo, chléb, mléko, cukr a další, k čemuž se ke konci listopadu přidaly i přiděly na oblečení společně s obuví.⁷² Přiděly tuků se v únoru 1940

⁶⁸ Pamětní kniha města Zbiroha, s. 522–523.

⁶⁹ DLOUHÝ, s. 77–79.

⁷⁰ Pamětní kniha města Zbiroha, s. 533–534.

⁷¹ Obecní kronika obce Mlečic. Díl II., s. 177–179.

⁷² Tamtéž, s. 160.

sice zvýšily, ale naopak se snížily příděly cukru. Od 18. března do poloviny dubna 1940 pro některé obyvatele vzrostly příděly sádla z původních 35 gramů na 50 gramů za týden, avšak pro děti zůstaly dávky stejné.⁷³ Z rozhodnutí zbirožské městské rady z 6. října 1939 se o evidenci a rozdělování potravinových lístků staralo deset zdejších občanů. Mezi ně patřil například i první náměstek rady Karel Vaněk.⁷⁴

Na konci listopadu 1939 proběhl v několika vesnicích odvod koní. Uskutečnil se například v Podmoklech, Zvíkovci, Čilé, Ostrovci, Mlečících, Lhotce, Terešově a v několika dalších obcích. Přesto se některých z nich ve skutečnosti nakonec vůbec nijak nedotkl, jako třeba Mlečic, kde Němci žádného koně nezabavili.⁷⁵ Rovněž byl stanoven odvod mléka, jehož odváděné množství záleželo na počtu příslušníků domácnosti, kteří pracovali v hospodářství. Zároveň okupanti určili, aby nedostávali lístky na tuky pro členy své domácnosti ti, kteří vlastnili dojnice. V březnu roku 1940 odevzdávali lidé poprvé povinně vejce, přičemž výměnou za 1 kg vajec dostali 14,20 K.⁷⁶

Jelikož se příděly potravin v průběhu války snižovaly, hojně vzkvétal černý trh, který se lidově označoval jako „šamona“. Zatímco oficiální ceny v protektorátu se udržovaly záměrně nízko, na černém trhu naopak narůstaly. Například máslo koupili lidé ze Mlečic a okolí v roce 1940 ještě za 60,- K, během několika válečných let jeho cena vzrostla až na 800,- K. Dále se na černém trhu prodávalo jedno vejce za ceny v rozpětí 6,- K až 12,- K anebo kilogram vepřového masa stál přibližně 400,- K. Zabránit obchodování na černém trhu se nacisté pokusili pomocí tzv. statkových archů zavedených s platností od 1. ledna 1942, v nichž se všechna hospodářství vyjadřovala v „mléčných jednotkách“. Tento nový systém kontrol nefungoval příliš efektivně a zemědělci černý trh nadále hojně zásobovali. Oproti městům měli obyvatelé vesnic výhodu, že si mnoho jídla zaopatřili sami, a tak zasílali často lidem do měst potraviny, které sami nepotřebovali. Výjimkou nebyly ani obce na Zbirožsku.⁷⁷

Nedostatkovým zbožím se staly také lihoviny, které si proto někteří občané sami doma vyráběli. Za tímto účelem sbírali a nakládali šípky, trnky, obilí či švestky, a většinou v doma vyrobených přístrojích je destilovali. Rovněž byla nouze o pivo, které buďto nebylo vůbec anebo obsahovalo alkoholu velmi málo. První roky války se

⁷³ Pamětní kniha obce Kařeza, s. 294–296.

⁷⁴ Zápisy o schůzích městské rady od 7. 1. 1938 do 25. 3. 1941, Zbiroh, SOkA Rokycany, fond Archiv města Zbiroh.

⁷⁵ Obecní kronika obce Mlečic. Díl II., s. 159.

⁷⁶ Pamětní kniha obce Kařeza, s. 292–296.

⁷⁷ Obecní kronika obce Mlečic. Díl II., s. 176–177.

zdálo, že alespoň cigaret bude dostatek, ale to se změnilo v červnu 1941, kdy je začali kuřáci čím dál více postrádat. Situaci trochu napravilo zavedení přidělu tabáku na tzv. tabačenky, které si mezi sebou směňovali kuřáci a nekuřáci. Směny tabačenek často přinášely těm, kteří je nepotřebovali, celkem vysoké zisky. Jelikož nedostatek tabáku přetrvával i v následujících válečných letech, tak si ho někteří lidé postupně od roku 1944 pěstovali sami doma.⁷⁸

Mletí obilí bylo také přísně kontrolováno a regulováno, probíhalo jen v určité dny. Obyvatelé z většiny okolních obcí si nechávali své obilí nejčastěji semlít v mlýnu Čáp u Zbiroha, případně v dalších mlýnech na Zbirožském potoce. Pověstí na to dohlíželi místní četníci, kteří lidem mnohdy umožňovali namlít si nějaké obilí navíc načerno, protože sami si jej takto někdy obstarávali a navíc nemínili přitěžovat vlastním krajanům tím, že by je udali.⁷⁹ Někteří lidé si dokonce mleli načerno obilí u sebe doma. Richard Hlavatý z Újezda nedaleko Hořovic schovával na své půdě mlýn za falešným štítem, který ukrýval tajný vchod k prostoru s tímto mlýnem. S výrobou mouky mu pomáhal na přelomu let 1943/1944 pan Straka ze Mlečic, který se u něho několik měsíců skrýval na svém útěku před gestapem a později po válce úkryt mlýnu popsal takto: „*Vidím malou místnost, od skutečného štítu necelé tři metry širokou, ale dlouhou, tak dlouhou, jak dlouhý je průjezd, nad nímž se půda i tento prostor nachází. Na této tajné půdičce stojí mlýnský stroj, tzv. ‚stolice‘, jaká bývá v každém mlýně – ta zde však je menší.*“⁸⁰ Stroj měl pan Hlavatý od roku 1941, ale za výpomoci dalšího člověka byla pro něj jeho obsluha jednodušší, neboť jeden z nich mohl mlít a druhý hlídat, případně přes hlavní vedení jej vypnout, když přišel někdo nežádoucí. Přesto tato ilegální činnost byla velmi nebezpečná, a kdyby na to přišlo gestapo, měl by velké problémy nejen pan Hlavatý, ale i jeho celá rodina.⁸¹

Povinné odvody různých potravin prováděli zemědělci v průběhu celé války, takže i po začátku roku 1945 proběhlo několik posledních. Dne 7. ledna 1945 nařídil okresní úřad v Plzni pro město Zbiroh provést dodávky sklizně obilí z předchozího roku, zrealizovány měly být nejpozději do konce měsíce. Tomu, kdo by je nesplnil, hrozily následně tresty. Poslední odvod se ve Zbiroze uskutečnil v březnu 1945.⁸²

⁷⁸ Tamtéž, s. 179–180.

⁷⁹ Pamětní kniha obce Kařeza, s. 322–323.

⁸⁰ STRAKA, František, *Útěk před gestapem*, Plzeň 2010, s. 36–37.

⁸¹ Tamtéž.

⁸² Pamětní kniha města Zbiroha, s. 544–545.

3.2 Kultura a školství

Zpočátku okupace nadále fungoval biograf a probíhala divadelní představení, která nacvičovali obvykle představitelé Sokola případně protektorátní mládež sdružená v Národním souručenství pro mládež.⁸³ Sokolskou činnost ve Mlečicích okupanti zakázali 13. dubna 1941, přesně v den, na kdy členové skupiny připravovali další divadelní hru.⁸⁴ V tentýž den byla také uzavřena sokolovna v Kařeze a zabaven majetek místní sokolské jednoty.⁸⁵

Sokol ve Zbiroze okupanti rozpustili již v roce 1940, majetek zabavili, předali jej nejprve do rukou vedení biografu a posléze kuratoriu mládeže, které se zformovalo po zániku Sokola v následujícím roce. Ve spolkovém životě přinesl tento rok jednu změnu. Konkrétně se jednalo o reorganizaci spolků, na jejímž základě spolky vykonávaly pouze ty činnosti, které uváděl jejich název, což například znamená, že ochotnický spolek hrál jediné divadlo anebo fotbalový kopanou. Zpěvácký spolek alespoň částečně oživil svou iniciativou jeden pražský profesor, jenž na Zbirožsku pobýval v letních měsících. Jeho církevní písně se hrály v kapli zbirožského zámku a ve zdejším farním kostele, světské písně se během války nehrály kvůli přísné cenzuře. Ta se totiž vztahovala na koncerty, dále pak divadelní představení či pořádání zábav. Kromě toho nacisté zakázali v oblasti literatury některé autory, mezi něž patřili v hojném počtu legionářští autoři, knihy Edvarda Beneše anebo Tomáše Garriqua Masaryka.⁸⁶

Navzdory tomu, že byly české země obsazené Němci a brzy vypukla válka, jednalo se ve Mlečicích od srpna 1939 o možnosti otevření újezdní měšťanské školy, do jejíhož obvodu by spadaly obce Zvíkovec, Čilá, Hlohovičky, Třebnuška, Lhotka, Ostrovec, Terešov, Prašný Újezd, Podmokly a několik dalších. Zpočátku se vyjednávalo o otevření školy v soukromých prostorách, než by byla postavena nová školní budova. Místní delegace kvůli této záležitosti vyjela 16. srpna 1939 k zemské školní radě do Prahy, u které v následujících týdnech jednala poté ještě několikrát a kam odeslali zastupitelé Mlečic žádost o zřízení školy. Původně bylo přislíbeno otevření školy do poloviny září anebo počátku října, ale Dr. Wolf ze zemského úřadu její otevření nakonec nedoporučil kvůli nízké daňové základně obce, která by nestačila na potřebné roční náklady pro udržení školy. Navrhl proto, aby se na těchto nákladech podílely

⁸³ Obecní kronika obce Mlečic. Díl II., s. 164.

⁸⁴ Tamtéž, s. 186.

⁸⁵ Pamětní kniha obce Kařeza, s. 313.

⁸⁶ Pamětní kniha města Zbiroha, s. 524–528.

i okolní obce, jež patřily do její působnosti.⁸⁷ V průběhu první poloviny roku 1940 zástupci Mlečic objeli a navštívili mnoho úřadů, aby dosáhli zřízení měšťanky. Největší zásluhu o založení školy nesl řídicí učitel Václav Špilar, jenž pocházel z Kakejcova u Mirošova a později se stal učitelem ve Mlečicích, kde se snažil již několik let před válkou přesvědčit své okolí a úřady o potřebě zřídit zde měšťanskou školu. Společně se starostou obce Františkem Slapničkou navštívil úřady v Praze i v Rokycanech, nakonec oba dosáhli úspěchu a podle výnosu z 16. dubna 1940 od zemské školní rady v Praze bylo povoleno založení školy, i přes nelibost některých obcí, jež chtěly otevřít svou vlastní měšťanskou školu a jednání protahovaly. To se týkalo především Prašného Újezdu a Podmokel. Mlečická měšťanská i obecná škola byly poté spravovány společně, ale pokus o výstavbu nové budovy pro obě z nich v důsledku probíhající války ztroskotal. Cestu do měšťanské školy měly děti najednou o poznání jednodušší, neboť do té doby z okolních obcí docházely až do vzdálenějšího Zbiroha či do Radnic. Poprvé zasedly do lavic nové měšťanské školy 2. září 1940, nicméně pouze v provizorních místnostech, zatímco výuka obecní školy probíhala v mlečické kampeličce. V tom samém roce zaslali mlečičtí žádost ke schválení Lidové školy zemědělské, ve které se začalo vyučovat ve školním roce 1941/1942.

Za Protektorátu Čechy a Morava se měšťanské školy nazývaly také jako školy „hlavní“ a nejdůležitějším vyučovacím předmětem se stala němčina. Česká literatura se nesměla vyučovat vůbec, dějiny byly vykládány pouze z německého pohledu a učitelé se během prázdnin účastnili kurzů, na kterých se měli naučit, jak dějepis správně přednášet, aby jejich výklad neškodil zájmům Říše. V případě, že se učitelé nezúčastnili těchto kurzů, byli potrestáni.⁸⁸ Na několika různých místech okresu také proběhl ve školním roce 1941/1942 kurz německého jazyka, který byl proveden na základě výnosu okresního školního výboru v Rokycanech. Jedním ze středisek, kde se kurzy pořádaly, bylo město Zbiroh, kam docházeli například učitelé z Kařeza. Další kurzy se ve Zbiroze opakovaly i v příštím školním roce.⁸⁹

Specifickou činností se stal pro děti během války sběr odpadků, které následně využíval válečný průmysl Německé říše. Sběr se vztahoval na textil, gumu, sklo, papír, kosti, kůži, železo a barevné kovy. Zpočátku stanovili okupanti minimální množství sebraných odpadků půl kilogramu na jedno dítě, ale tento počet brzy vzrostl. Nejprve

⁸⁷ Obecní kronika obce Mlečic. Díl II., s. 161–163.

⁸⁸ Tamtéž, s. 166–174.

⁸⁹ Kronika obecné školy Kařez, 1940–1945, SOkA Rokycany, fond Obecná škola Kařez, nestránkováno.

na jeden kilogram odpadků měsíčně a později dokonce na kilogramy dva.⁹⁰ Učitelé se na školách často střídali a především patrioti byli z místa svého původního bydliště mnohdy přesouváni na práce jinam. Výjimkou ani nebylo, když je nacisté poslali pracovat do Říše. Těmto novým poměrům, které v protektorátu zavládly, se musely školy přizpůsobit. Nejednou proto hrozilo zbirožské škole, že bude stejně jako mnoho dalších uzavřena. Tvrdé tresty postihly i několik zdejších učitelů, například František Čepelák byl nasazen na práci pro Říši, další učitelé pak byli vězněni anebo je stíhalo gestapo. O svou pozici přišel i ředitel zbirožské školy Josef Vachek, kterého vystřídal Antonín Rott.⁹¹ Ten byl ale na počátku března 1944 zatčen, neboť u sebe nějakou dobu ukrýval jednoho z místních odbojářů Františka Bělohlávka, a 12. července 1944 jej nacisté popravili v Praze na Pankráci.⁹²

Podobně jako Rott skončil básník a učitel Karel Vokáč, jenž u sebe doma přechovával uprchlíka. Pocházel ze Zbiroha, poté, co se oženil, se přestěhoval do Strašic, kde působil v místní škole do svého zatčení. Jeho bratr Václav Vokáč byl také v době okupace členem podzemního hnutí. Antonín Rott i Karel Vokáč byli odsouzeni ve stejný den 10. května 1944, jejich tresty byly o to přísnější, jelikož patřili mezi inteligenci. Poslední Vokáčova cesta směřovala do pankrácké cely na oddělení IIa dveře číslo 34, kde s dalšími odsouzcenci na smrt strávil zbytek života. Zde se také spřátelil s Ladislavem Burdou, jenž byl později omilostněn a okupační období přežil.⁹³ Právě Burdovi věnoval svou poslední báseň, kterou dokončil 4. června 1944 v cele smrti a nazval ji *Posledním dechem* (viz příloha č. 3). Popraven byl zanedlouho poté v červenci 1944, když byla zamítnuta jeho žádost o milost.⁹⁴

⁹⁰ Obecní kronika obce Mlečic. Díl II., s. 172.

⁹¹ Pamětní kniha města Zbiroha, s. 542–543.

⁹² Rott, Antonín, 9. 6. 1904, inv. č. 36, sign. R/12, SOkA Rokycany, fond Český svaz protifašistických bojovníků – okresní výbor Rokycany (dále jen ČSBP – OV Rokycany), karton N 42.

⁹³ O Karlu Vokáčovi I., Nový den, 18. 12. 1945, I/182.; CVEJN, Karel, *Za Karlem Vokáčem*, Praha 1946, s. 65–67.

⁹⁴ VOKÁČ, Karel, *Posledním dechem: básně*, Plzeň 1945, s. 27–29.

4 Odbojová skupina Severní Zbirožsko a první velká ztráta

Odbojová skupina na Zbirožsku se začala vytvářet pod vedením demobilizovaného poručíka pěchoty československé armády Jaroslava Šmída (viz příloha č. 4), který v březnu 1939 navázal styky s vojenskými důstojníky československé armády. Odboj byl tedy od svého počátku zaměřen demokraticky a skupina vznikla v rámci vojenské odbojové organizace ON. Za zakladatele hnutí je považován Jaroslav Šmíd, který jej dále rozvíjel. Byl synem mlynáře ze mlýna Čáp u Zbiroha a od začátku mu pomáhal s činností jeho starší bratr Arnošt Šmíd ml. (viz příloha č. 5), přičemž počátečním centrem odboje byl právě mlýn Čáp. Práce členů skupiny Jaroslava Šmída byla velmi rozmanitá, od tisku po kolportáž ilegálních tiskovin, ukrývání zbraní a hledaných osob anebo podporování lidí, kteří byli nějakým způsobem nacistickou perzekucí postiženi. Ihned po začátku okupace zajistil Jaroslav Šmíd mnoho zbraní a vojenské munice z kasáren v Berouně a za pomoci svého bratra a rodinného automobilu značky Aero je převáželi společně do Zbiroha. Tyto zbraně následně ukrývali u přátel a místních vlastenců, kterým důvěřovali, ale i v dopředu dohodnutých skrýších v blízkosti mlýna Čáp.⁹⁵ S počátečním převážením těchto zbraní se pojí i příhoda, která se oběma bratrům stala. Během jedné z cest z berounských kasáren selhal při jízdě do kopce jejich automobil, ve kterém byly skryté naložené zbraně. V tu chvíli projížděli kolem němečtí vojáci Wehrmachtu, zastavili a pomohli jim automobil vytlačit.⁹⁶ Vše, co tajně převáželi, měli uschované ve velké bedně pod oblečením, což Němci během této kritické chvíle neodhalili, a celá situace pro oba bratry dobře dopadla.

Šmíd spolupracoval také s nadporučíkem francouzských legií z nedalekých Cerhovic Čěnkem Šilingerem, jenž byl nájemcem zdejšího pivovaru. Z tohoto místa se postupně stalo důležité středisko odboje zdejší oblasti.⁹⁷ Skupina Čěnka Šilingera se utvářela rovněž od roku 1939 a byla napojena na vojenskou část domácího odboje. Fungovala jako důležitá zpravodajská organizace, její členové prováděli záškodnickou činnost vůči německým okupantům a v pivovaru se po několik let okupace skrývali hledaní uprchlíci a odbojáři. Například od března 1942 radiotelegrafista František Peltán pod krycím jménem Karel Zeman, který zde během

⁹⁵ Protifašistický odboj na Zbirožsku a Hořovicku. 1975–1988, inv. č. 34, SOkA Rokycany, fond ČSPB – OV Rokycany, karton N 17.

⁹⁶ Odboj na Zbirožsku, vzpomínky pamětníka pana Viktora Veverky ze Zbiroha poskytnuté autorce, nestránkováno.

⁹⁷ Protifašistický odboj na Zbirožsku a Hořovicku. 1975–1988, inv. č. 34, SOkA Rokycany, fond ČSPB – OV Rokycany, karton N 17.

svého ukryvání do června 1942 obsluhoval radiostanici potřebnou pro spojení s Londýnem. Do bezpečí cerhovického pivovaru se také na čas uchýlil Karel Čurda, jehož zrada po smrti Heydricha vedla ke smrti mnoha jeho přátel parašutistů a dalších lidí, kteří na ně byli napojeni.⁹⁸ Sám Šilinger tragicky zahynul 30. června 1942. V tento den si pro něho přišlo domů gestapo, ale on se dal na útěk, během kterého jej postřelili. V průběhu svého úprku byl obklíčen a raději se sám zastřelil, než aby padl do rukou nepříteli.⁹⁹ O den později, 1. července 1942, byla zatčena i Šilingerova manželka. Gestapo ji následně vyslýchalo, aby vyradila spolupracovníky svého zesnulého manžela. Ta neprozradila nic, následně byla 3. července 1942 odsouzena stanným soudem k trestu smrti a ihned popravena.¹⁰⁰ V tentýž den byl s platností od sedmé večerní hodiny zrušen v celém protektorátu civilní výjimečný stav, jenž byl vyhlášen po atentátu na Reinharda Heydricha, avšak stanné soudy nadále fungovaly.¹⁰¹

Zpočátku se kromě ukrytí velkého množství zbraní před Němci Jaroslavu Šmídovi podařilo obsadit místní Národní souručenství loajálními odbojáři. Ve funkci tajemníka stanul František Steiner, jeden z jeho nejvěrnějších spolupracovníků, jenž se stal vedle Šmída jedním z nejdůležitějších vůdců odboje na Zbirožsku a zároveň hlavním sjednotitelem jednotlivých oddělených skupin a politických proudů. Postupně se hnutí rozšířilo o rolníky, učitele, dělníky, zdejší mlynáře, lesníky, a v neposlední řadě také o členy, v průběhu války zakázaného Sokola. Vojenský odboj se tak přetvořil v odboj národní.¹⁰²

Jedním ze členů zbirožského Sokola byl ještě před okupací i Jaroslav Šmíd, v roce 1939 se dokonce stal jeho místonáčelníkem. Vzhledem ke své ilegální činnosti a kontaktům byl brzy zatčen gestapem a uvězněn. Jednalo se o jednoho z prvních odbojářů na Zbirožsku, jehož stihl takový osud.¹⁰³ Jaroslav Šmíd byl napojen na vojenské činitele nejenom z Berounska, ale také z Rokycanska, od kterých rovněž skryl ve mlýně Čáp další zbraně. Zatčen byl pravděpodobně po udání z Rokycanska. Na Berounsko se tato vlna zatýkání nakonec nerozšířila, neboť Šmíd před rokycanskými

⁹⁸ Šilinger Čeněk, 29. 12. 1896, inv. č. 36, sign. Š/55, SOkA Rokycany, fond ČSPB – OV Rokycany, karton N 46.

⁹⁹ Památce nadp. Č. Šilingra z Cerhovic, Nový den, 3. 7. 1945, I/43.

¹⁰⁰ Šilingerová Anna Bohdana, 23. 9. 1896, inv. č. 36, sign. Š/56, SOkA Rokycany, fond ČSPB – OV Rokycany, karton N 46.

¹⁰¹ Výnos říšského protektora o zrušení civilního výjimečného stavu v protektorátu Čechy a Morava, 3. 7. 1942, ŠUSTEK (ed.), s. 526–528.

¹⁰² Dějiny Zbirožska ve zkratce. II. část. Odboj na Zbirožsku, SOkA Rokycany, fond Dvořák, Antonín.

¹⁰³ Václav Vokáč: Nezapomínáme... Výpis z dějin sokola ve Zbiroze v době poroby, inv. č. 34, SOkA Rokycany, fond ČSPB – OV Rokycany, karton N 19.

odbojáři o svém napojení na tuto skupinu nemluvil a ani později nic nevyzradil.¹⁰⁴ Gestapo si pro něho přišlo 3. dubna 1940. Jaro 1940 se stalo osudným i pro další příslušníky hlavně vojensky orientovaného hnutí nejen na Zbirožsku, ale i v dalších místech protektorátu a velké ztráty utrpěla především vojenská skupina ON. Jaroslav Šmíd byl odsouzen k trestu smrti více než dva roky po svém zatčení až 3. prosince 1942. Předtím prožil mnoho měsíců krutého věznění plného výslechů a mučení, během kterého se gestapo snažilo získat další jména jeho spolupracovníků. Rozhodnutí o rozsudku smrti bylo odůvodněno podporováním nepřátel Německé říše prostřednictvím skrývání munice. Okupanti zabavili také automobil, ve kterém se svým bratrem převážel zbraně. Těsně před popravou napsal svým rodičům a bratrovi dopis, ve kterém mluvil o tom, že je sice smířen se smrtí, ale litoval utrpení, které jim všem způsobil: „*Nadešel den, kde se naplnil osud mě určený a já odcházím tam, odkud návratu není. Ale nebuďte smutní moji drazí. V myšlenkách jsem stále u Vás a budu vždycky. ... A mým životním cílem bylo udělati Vás šťastnými a spokojenými. A nyní připravil jsem Vám takovou bolest a žal.*“¹⁰⁵ Poprava Jaroslava Šmída proběhla po několika dlouhých měsících od vynesení rozsudku, a to 4. května 1943¹⁰⁶ v berlínské věznici Plötzensee. Patrně tomu tak bylo kvůli snaze jeho rodičů zmírnit konečný rozsudek, nakonec však dosáhli pouze jeho oddálení.¹⁰⁷

4.1 Transformace národního odboje na komunistický a jeho rozšiřování

Pro odboj byly na Zbirožsku příhodné přírodní podmínky, neboť je z jedné strany obklopeno křivoklátskými lesy a z druhé pak brdskými. Skupina odbojářů se postupně rozšiřovala, zapojili se i studenti Jiří Ulrych anebo Jaromír Merhaut a přidal se František Bělohávek, který pracoval v plzeňské Škodovce jako slévač. Po zatčení Jaroslava Šmída se hlavního vedení ujal jeho bratr Arnošt s dalšími druhy.¹⁰⁸ Důležitou postavou se stal také právě Bělohávek, který v rámci ilegální KSČ udržoval kontakty s Emilem Sirotkem a Josefem Košťálkem. Sirotek působil od počátku roku 1943

¹⁰⁴ II. část. Sebrané výpisky novodobé historie Zbirožska, SOkA Rokycany, fond Dvořák, Antonín.

¹⁰⁵ Opis dvou posledních dopisů poručíka Jaroslava Šmída, archiv Městského muzea a Muzea J. V. Sládka Zbiroh, fond II. odboj.

¹⁰⁶ Většina dostupných archivních pramenů uvádí, že byl Jaroslav Šmíd popraven v Plötzensee 4. května 1943, avšak poslední dopis, který napsal své rodině těsně před popravou, je datován o den později – 5. května 1943. Vzhledem k tomu, že je v dopisu uveden i den v týdnu, a to úterý, pravděpodobně si spletl Šmíd datum a napsal 5. květen, i když úterý připadalo na 4. května 1943. Tamtéž.

¹⁰⁷ Protifašistický odboj na Zbirožsku a Hořovicku. 1975–1988, inv. č. 34, SOkA Rokycany, fond ČSPB – OV Rokycany, karta N 17.

¹⁰⁸ Antonín Dvořák: Sládkův kraj bojující, archiv Městského muzea a Muzea J. V. Sládka Zbiroh, fond II. odboj.

na Plzeňsku, kde se podílel na rozvíjení odboje, ustanovení třetího krajského vedení KSČ a byl krátce instruktorem ústředního výboru KSČ. Mimo jiné se jistý čas skrýval před gestapem na Zbirožsku. Svou roli v komunistickém odboji sehrál i zmíněný Košťálek, jenž pocházel ze Zdic a podílel se na vystavění III. ilegálního ÚV KSČ společně s Josefem Molákem na Berounsku. Kromě toho se na Plzeňsku stal zástupcem Emila Sirotky. Oba dva – Sirotek i Košťálek – měli na Bělohlávka velký vliv, pod jejich působením se postupně zbirožský odboj stal komunistickým.¹⁰⁹

Komunistický odboj byl v okolí aktivní od počátku vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava zejména na jih od Zbiroha na Zaječovsku, dále pak také na Hořovicku, kde působil Jaroslav Neliba, ilegální KSČ byla aktivní i v Rokycanech a okolí. Důležitým okamžikem v historii zbirožského protifašistického hnutí se stal atentát na Heydricha v roce 1942, po kterém utrpěl největší a těžce obnovitelné ztráty demokratický odboj. Naopak zbytky původního II. ilegálního ÚV KSČ se podařilo Josefu Molákovi zachránit, z něhož poté na Berounsku vzešel rozsáhlý III. ilegální ÚV KSČ.¹¹⁰

Severní Zbirožsko se pak stalo po heydrichiádě prostředníkem mezi komunistickým odbojem na Berounsku a Plzeňsku. O dalším společném postupu a rozvoji pak hovořilo několik představitelů odboje na schůzce v listopadu 1942 v Kařeze u Miloše Hladíka, někdejšího magistrálního rady města Prahy. Za Zbirožsko zde vystupoval František Bělohlávek jakožto spojka v plzeňské Škodovce, Arnošt Šmíd ml. a výpravčí zbirožské železniční stanice Miroslav Rut. Dorazilo sem několik zástupců z Plzně, Šmíd s Bělohlávkem zahájili ale jednání dříve, než se dostavili berounští. Na tomto setkání se mimo jiné rozmlouvalo o otázce sdružování revolučních národních výborů.¹¹¹

Ozbrojenou skupinu vytvořili po vyhlášení protektorátu i další muži na sever od Zbiroha, kteří uchovávali zakázané zbraně před Němci. Jednalo se například o studenta Václava Rybáčka z Čilé, Vladimíra Rybáčka z Čilé, rolníka Josefa Skleničku z Čilé, rolníka Václava Hoška ze Skryjí a studenta Karla Hoška.¹¹² Z nedalekých Podmokel vstoupil do odbojového hnutí i mlynář Froněk, ale vzhledem ke konspiraci

¹⁰⁹ Holub Alois, 20. 5. 1914, inv. č. 36, sign. H/22, SOkA Rokycany, fond ČSPB – OV Rokycany, karton N 30.

¹¹⁰ II. část. Sebrané výpisky novodobé historie Zbirožska, fond SOkA Rokycany, fond Dvořák, Antonín.

¹¹¹ Vzpomínky ke 40. výročí osvobození Československa. Odkaz hrdinů, archiv Městského muzea a Muzea J. V. Sládka Zbiroh, fond II. odboj.

¹¹² Rybáček Vladimír, 23. 5. 1923, Rybáček Václav, 1920, Rybáček Antonín, 1886, inv. č. 36, sign. R/7, fond SOkA Rokycany, ČSPB – OV Rokycany, karton N 42.

došlo k užšímu spojení Rybáčkovy skupiny s Froňkem až později prostřednictvím Arnošta Šmída. V roce 1942 se setkal Václav Rybáček se svým přítelem ze školy Jaromírem Merhautem, který byl již v té době členem zbirožské odbojové skupiny a slíbil zapojení i Rybáčkovi. Tato severní část Zbirožska, kde Rybáček působil, měla následně sloužit jako vhodné místo pro zásobování a ukrytí potřebných věcí pro diverzní akce, které byly plánovány na vlakové trati z Prahy do Plzně. Kromě toho se počátkem roku 1943 skrýval v Čilé u příbuzných Václava Rybáčka právě Emil Sirotek, který zde byl znám pod krycím jménem Václav. Nezůstal zde dlouho. V tuto dobu uhodily velké mrazy, které mu nedělaly dobře, protože byl zvyklý na teplé klima ze Španělska, kde působil ve 30. letech jako interbrigadista. Nakrátko se proto přesunul do domu k Petru Řežábkovi ve Šlovicích. Odtud se posléze přesunul zpět na Zbirožsko.

Neocenitelnou posilou hnutí bylo, když se jeho členem stal v roce 1941 zbirožský úředník Alois Holub, který od roku 1940 pracoval ve výdejně potravinových lístků na městském úřadu ve Zbiroze, později jako účetní. Kromě něj se k odboji přidal i městský strážník Josef Lhotka a hajný František Roček.¹¹³ Ačkoliv do odboje nebyla zapojena, tak mu nepřímo pomáhala většina příslušníků místní četnické stanice, jak později ve svých vzpomínkách popisoval její velitel Karel Kříž. Výjimkou byl pouze Křížův podřízený praporčík Václav Cibula, který ve Zbiroze sloužil od konce dubna 1939.¹¹⁴ Ten do odbojového hnutí vstoupil zanedlouho poté, co začal sloužit ve Zbiroze, a to již 15. května 1939. Vykonával zejména zpravodajskou činnost.¹¹⁵

Jako další pomocné síly se zapojili i místní učitelé, kteří obětavě nasazovali život pro ostatní a pro některé z nich, jak je zmíněno výše, se to stalo osudným. Tak například pro ředitele zdejší školy Antonína Rotta a učitele ze Strašič Karla Vokáče. Rott nejenom, že ukrýval Františka Bělohlávka, ale i velkou měrou podporoval materiální i finanční pomocí rodiny pronásledovaných osob, na což často nemálo přispíval z vlastních prostředků. Kromě toho zařizoval padělané legitimace a pořádal sbírky potravin, s nimiž zásoboval ty, kteří se ukrývali v okolí. S odbojem se spojil v roce 1939, ještě když byl v jeho čele Jaroslav Šmíd. Všemohně bojoval proti tomu, aby mladé dívky nebyly odesílány na totální nasazení. Pro mnoho z nich pořádal na škole kurzy často hrazené pouze z vlastních prostředků, aby měly důvod zůstat

¹¹³ Dějiny Zbirožska ve zkratce. II. část. Odboj na Zbirožsku, fond SOKA Rokycany, fond Dvořák, Antonín.

¹¹⁴ Kříž Karel: „Četnická stanice Zbiroh za okupace“, „Tragédie Němcova mlýna“, inv. č. 33, sign. N/165, SOKA Rokycany, fond ČSPB – OV Rokycany, karton N 12.

¹¹⁵ Cibula Václav, 25. 8. 1900, inv. č. 36, sign. C/1, SOKA Rokycany, fond ČSPB – OV Rokycany, karton N 26.

v protektorátu, přestože by byly jinak povinné odejít pracovat do Říše. Po smrti zastupujícího říšského protektora Heydricha získal krátkovlnný přijímač, přes který byl spojen s Václavem Cibulou na četnické stanici ve Zbiroze. Díky němu upozorňoval ohrožené osoby v případě nebezpečí.

Vedle Rotta se na odboji podílel zbirožský učitel Václav Fišer, který s Rottem spolupracoval, zabýval se kolportáží ilegálního tisku a také napomáhal Bělohávkovi během jeho pobytu v ilegalitě. Podobně jako Rott byl pro svou činnost vězněn, ale na rozdíl od něj se dočkal konce války a v květnu 1945 se vrátil domů. Ilegální činnosti se zúčastnil i učitel měšťanské školy Václav Krofta, který do odboje vstoupil v roce 1942, a podobně jako Fišer rozšiřoval ilegální tisk a letáky.¹¹⁶ Kroftu k odboji získal Václav Fišer a oba byli napojeni na Jaromíra Merhauta. Václav Krofta později vzpomínal, že byl zatčen 6. dubna 1944 kařezským vrchním strážmistrem a následně odveden na četnickou stanici v Kařeze. Odtud jej poté odvezlo gestapo do Zbiroha, prohledalo mu byt a pak ho převezlo do Plzně. Jeho kolega Fišer byl zatčen o den dříve. Souzeni byli Krofta s Fišerem společně u soudu v Norimberku dne 18. října 1944, během kterého byl Fišer odsouzen k 7 letům vězení a Krofta na 3 roky.¹¹⁷

4.2 Osud „Mládí v odboji“

Roku 1943 se do odboje dostalo i několik místních mladíků díky studentu Františku Nepeřenému, který byl totálně nasazen na práce v Hrádku u Rokycan. Nezačlenili se však do Šmídovy skupiny, nýbrž do organizace Revoluční národní výbor mládeže na Rokycansku, jehož odnož ve Zbiroze vedl právě Nepeřený. Silná složka tohoto Revolučního národního výboru působila i v Chrástu u Plzně, odkud na rokycanskou skupinu později přišlo zatýkání. Během svého nasazení v Hrádku se poznal Nepeřený s Františkem Racesbergerem, vedoucím Revolučního národního výboru mládeže, od něhož přijal úkol přivést nové členy i ze Zbiroha. To se mu nakonec podařilo, jako první se zapojili dva zbirožští mladíci, Viktor Veverka a Vladimír Matoušek.¹¹⁸

Veverka i Matoušek se narodili v roce 1923 a oba chodili na průmyslovou strojnickou školu. Sám Nepeřený, který je k odboji přivedl, byl o rok mladší. Již před válkou je pojila sokolská činnost. Jejich hlavním úkolem v Revolučním národním

¹¹⁶ Učitelé v odboji – 1939–1945, inv. č. 34, SOkA Rokycany, fond ČSPB – OV Rokycany, karton N 19.

¹¹⁷ V. Krofta – Kařez. Vzpomínka na zatčení a věznění za fašistické okupace, inv. č. 33, sign. I/3, SOkA Rokycany, fond ČSPB – OV Rokycany, karton N 11.

¹¹⁸ Rozhovor s pamětníkem Viktorem Veverkou. Rozhovor veden dne 9. září 2016.

výboru bylo rozšiřování ilegálních letáků, přičemž Nepeřený navíc sloužil jako spojka mezi Zbirohem a Rokycany.¹¹⁹

Kroužek mladých odbojářů v Rokycanech vznikl původně kolem přátel Františka Racesbergera a Josefa Slabého, kteří jej v roce 1943 řídili a byli napojeni na třetí obvod ilegální krajské organizace a chrástecký odboj. Tito chlapci měli sice odlišné zájmy, ale spojoval je společný německý nepřítel, se kterým se nehodlali jen tak smířit, a začali proti němu provádět různé diverzní akce. Nepříliš početná skupina mládenců pořádala schůzky, kde projednávali situaci, a podnikali výlety, během nichž příležitostně rozšiřovali protiněmecké letáčky, a plánovali sabotáže, které chtěli provést. Na přelomu let 1943/1944 však došlo k jejich vyzrazení a pozatýkání. Podle všeho na tom měl zásluhu instruktor ilegální krajské organizace Karel Sobotka, jenž byl v listopadu 1943 zatčen a posléze se stal konfidentem gestapa, takže Racesbergera a další odbojáře na Plzeňsku prozradil.¹²⁰

Skupina mladíků Nepeřeného, Veverky a Matouška ani nestihla přibrat do svých řad další členy a už byli také zatčeni. Veverku gestapo odvedlo 21. ledna 1944, na což ve svém vyprávění vzpomínal následovně: „*Odpoledne sebrali Nepeřeného na nádraží, když se vracel z Hrádku. Mě sebrali v noci, v jednu hodinu v noci doma, a toho kamaráda Matouška, ten byl nasazený u Technische Nothilfe v Plzni. ... Tak toho sebrali tam.*“¹²¹ František Nepeřený se později na své zatčení rozpomínal takto: „*Zatčen jsem byl dvěma četnickými orgány na nádraží ve Zbiroze po vystoupení z vlaku. Cestu z nádraží na četnickou stanici jsme absolvovali pěšky s upozorněním, že kdybych se pokusil o útěk, jsou povinni použít zbraně. Na četnické stanici jsem měl vyčkat příjezdu gestapa. ... Vzpomněl jsem si, že v peněžence mám uschovanou básničku, která před tím vyšla v tisku a jejíž poslední slova jednotlivých řádků dávala tento text: *Vám, vrahové českých mužů a žen, až náš čas přijde, splatit krvi nezapomenem. V nestřeženém okamžiku jsem jí vyndal, sežmoulal v ruce a odhodil.*“¹²² Matouška zatkli až následující den 22. ledna 1944 v Plzni, zatímco již 20. ledna byl uvězněn Racesberger se Slabým. Poté následovalo putování všech tří zbirožáků po různých věznicích. Veverka strávil týden na plzeňském gestapu, kde jej vyslýchali a kde na cele*

¹¹⁹ Tělocvičná jednota Sokol Zbiroh. Dotazníky o druhém odboji. 1939 až 1945, archiv Městského muzea a Muzea J. V. Sládka Zbiroh, fond II. odboj.

¹²⁰ SOUKUP, Jindřich, *František Racesberger: jeden z hrdinů protifašistického odboje*, Rokycany 2014, s. 15–19.

¹²¹ Rozhovor s pamětníkem Viktorem Veverkou. Rozhovor veden dne 9. září 2016.

¹²² Nepeřený František, 21. 6. 1924, inv. č. 36, sign. N/14, SOkA Rokycany, fond ČSPB – OV Rokycany, karton N 39.

strávil dva dny s někdejšími ministrem zahraničí dr. Kamilem Kroftou. Po týdnu se dostal do věznice na Bory, odkud byl 23. března 1944 převezen na Pankrác v Praze, kde se shledal se svými přáteli Matouškem i Nepeřeným, a také se krátce osobně seznámil s Racesbergerem a Slabým. Hned příští den však byli všichni transportováni přes Terezín do Drážďan a následně do budyšínské věznice. Veverka s Matouškem v ní strávili měsíc, po kterém byli vlakem převezeni do Drážďan a umístěni do věznice Matylda.¹²³

Mezitím byl František Nepeřený v Drážďanech u lidového soudu 24. května 1944 odsouzen k trestu smrti a spolu s ním také další členové skupiny rokycanského Revolučního národního výboru, kteří dostali stejný nejvyšší trest. Konkrétně se jednalo o Rudolfa Drábka, Josefa Černého, Františka Racesbergera a Josefa Slabého. Všichni byli poté přemístěni do cel smrti, kde čekali na vykonání rozsudku.¹²⁴ Nepeřený jako jediný z nich nakonec dostal milost, díky intervenci z domova. Ve Zbiroze žilo několik obyvatel německé národnosti včetně jednoho soudce, který byl zákazníkem otce Františka Nepeřeného v rodinném holičství. Rodiče se proto za svého syna zejména u něj přimluvili, a poté všichni tito Němci napsali dopis německému vrchnímu soudci do Drážďan, v němž za Nepeřeného apelovali, aby jeho původní rozsudek byl zmírněn, neboť podle nich byl jako mladistvý nerozvážený a v podstatě neprovedl nic, za co by si tak vysoký trest zasloužil.¹²⁵ Původně vyneseny ortel nad Nepeřeným byl nakonec 10. srpna 1944 zrušen, čekalo jej „pouze“ deset let káznice. Vedoucí odbojové skupiny, v níž Nepeřený působil, František Racesberger byl popraven o několik dní později.¹²⁶ Dne 13. července 1944 proběhlo soudní líčení Veverky a Matouška u vrchního zemského soudu v Drážďanech. Obvinění byli pro přípravu velezrady, za což byli oba odsouzeni ke třem letům káznice.¹²⁷ Poté už všechny tři (Nepeřeného, Veverku i Matouška) čekal další transport, tentokrát do káznice v bývalém klášteře ve městě Ebrach. Zde byli na čas rozděleni a každý umístěn do jiné části věznice. Matouška poslali na zahradní práce, Nepeřeného do prádelny a Veverku přidělili k venkovní pracovní jednotce. Toto odloučení nemělo

¹²³ Mé vzpomínky a zážitky z doby nesvobody, vzpomínky pamětníka pana Viktora Veverky ze Zbiroha poskytnuté autorce, nestránkováno.

¹²⁴ Nepeřený František, 21. 6. 1924, inv. č. 36, sign. N/14, SOkA Rokycany, fond ČSPB – OV Rokycany, karton N 39.

¹²⁵ Rozhovor s pamětníkem Viktorem Veverkou. Rozhovor veden dne 9. září 2016.

¹²⁶ Nepeřený František, 21. 6. 1924, inv. č. 36, sign. N/14, SOkA Rokycany, fond ČSPB – OV Rokycany, karton N 39.

¹²⁷ Tělocvičná jednota Sokol Zbiroh. Dotazníky o druhém odboji. 1939 až 1945, archiv Městského muzea a Muzea J. V. Sládka Zbiroh, fond II. odboj.

alespoň pro Veverku s Matouškem dlouhého trvání, a brzy byli společně určeni na práce v Bambergu u firmy Bosch, jelikož byli oba vyučeni řemeslu. V Bambergu se setkali s několika zbirožskými občany, například s hajným Františkem Ročkem anebo učitelem Václavem Fišerem.

V průběhu svého věznění unikl Viktor Veverka několikrát smrti. Poprvé tím, že byl přesunut z Matyldy v Drážďanech, kterou spojenecké letectvo bombardovalo v únoru 1945, což nepřežilo mnoho jeho bývalých spoluvězňů a zároveň přátel. Podruhé zahynula většina jeho kamarádů z pracovního komanda v Ebrachu při jednom ze spojeneckých náletů. Přibližně v polovině března 1945 bombardovali spojenci i Bamberg, ale i to Veverka tentokrát společně s Matouškem v pořádku přečkal. Přes veškeré útrapy se oba dva dočkali osvobození Bambergu Američany, kteří jej obsadili v dubnu 1945.¹²⁸

Oproti svým přátelům zůstal Nepeřený téměř do konce války v Ebrachu, odkud byl spolu s ostatními trestanci donucen vydat se 12. dubna 1945 na pochod smrti do Ambergu. Byla to pro něj jedna z nejtěžších zkoušek z období věznění, na kterou později vzpomínal následovně: „*Mnoho soudruhů zahynulo – vyčerpáním, nebo kulkou fašistů. Několikrát jsme se dostali do palby amerických hloubkařů nebo mezi ustupující jednotky Wehrmachtu. Některým spoluvězňům se podařilo využít různých zmatků a uprchnout z transportu.*“¹²⁹ Asi po osmi dnech dorazili do Ambergu, kde je nakonec zachránili Američané. Domů se Nepeřený vrátil až 18. května 1945.¹³⁰

4.3 Ilegální tisk a jeho šíření

Velmi brzy po obsazení protektorátu nacisty se začal vydávat a rozšiřovat na Zbirožsku první ilegální tisk. Jednalo se o noviny organizace ON, poté se rozšiřovala i *Přítomnost* a ilegální *Rudé právo*.¹³¹ Posledně jmenované se zde ujalo po navázání styků s komunistou Jaroslavem Nelibou a postupně se kolportovalo v největším nákladu. Existovalo několik míst, kde se tiskoviny produkovaly. Mezi ně patřila Okresní hospodářská záložna pod vedením Jaroslava Drábka, městský úřad ve Zbiroze, samotný mlýn Čáp, sekretariát Národního souručenství, kde této činnosti velel František Steiner

¹²⁸ Mé vzpomínky a zážitky z doby nesvobody, vzpomínky pamětníka pana Viktora Veverky ze Zbiroha poskytnuté autorce, nestránkováno.

¹²⁹ Nepeřený František, 21. 6. 1924, inv. č. 36, sign. N/14, SOkA Rokycany, fond ČSPB – OV Rokycany, karton N 39.

¹³⁰ Tamtéž.

¹³¹ Fotografie rozmnožovacího stroje, na kterém bylo tištěno ilegální *Rudé právo*, viz příloha č. 6.

či Froňkův mlýn na severu Zbirožska, kde rozmnožování tisku měl na starost přímo mlynář Froněk.

Veškeré tajné práce na městském úřadě ve Zbiroze probíhaly vždy v době, když měl na četnické stanici službu již zmiňovaný Václav Cibula.¹³² Městský úřad byl obsazen vlasteneckými občany, kteří byli loajální odbojovému hnutí, a proto se mohl ilegální tisk vytvářet mimo jiné právě i tady. Místní pracovníci Alois Holub a Josef Lhotka tu reprodukovali především ilegální *Rudé právo*, na čemž s nimi spolupracoval hajný František Roček jako zaměstnanec lesního úřadu. Na dalším rozšiřování *Rudého práva* se významně spolupodílel zejména František Bělohlávek, který jej mohl díky svému zaměstnání ve Škodovce v Plzni kolportovat dál do západních Čech.¹³³ Bělohlávek sloužil jako spojka mezi Zbirožskem a plzeňskou Škodovkou, kde spolupracoval s Antonínem Burdou a Janem Rajchardem, tito tři zde patřili mezi nejdůležitější osobnosti komunistického odboje.¹³⁴

Železniční spojení odbojového hnutí od roku 1941 obstarával Miroslav Rut, jenž byl výpravčí zbirožské stanice. Dostal se do kontaktu i s Josefem Košťálkem ze Zdic, se kterým následně spolupracoval a díky jejich vzájemné kooperaci tak bylo umožněno převážet ilegální tisk do dalších míst. Postupem času začal Košťálek Rutovi předávat i blány pro zbirožskou tiskárnu na tvorbu *Rudého práva*, načež zbirožský výpravčí předával Košťálkovi zpět hotové výtisky, který je mohl rozšiřovat dál především na Berounsku.¹³⁵

Zásluhou Arnošta Šmída bylo umožněno, aby se tisk na Zbirožsku reprodukoval efektivněji. V průběhu okupace z peněz vydělaných ve mlýně u svého otce zakoupil v Praze lepší rozmnožovač tisku. Ten ukrýval ze začátku doma, ale počátkem roku 1943 byl stroj přemístěn přímo na zbirožský úřad, kde s ním pracoval především Lhotka, ale někdy také hajný Roček a úředník Holub.¹³⁶

Ilegální tisk byl silným nástrojem domácího odboje a například *Rudé právo* v červencovém výtisku z roku 1943 české protektorátní občany takto vyzývalo: „*Co je*

¹³² Význam tisku v ilegalitě, Antonín Dvořák, archiv Městského muzea a Muzea J. V. Sládka Zbiroh, fond II. odboj.

¹³³ Holub Alois, 20. 5. 1914, inv. č. 36, sign. H/22, SOkA Rokycany, fond ČSPB – OV Rokycany, karton N 30.

¹³⁴ Bělohlávek František, 16. 11. 1900, inv. č. 36, sign. B/1, SOkA Rokycany, fond ČSPB – OV Rokycany, karton N 24.

¹³⁵ Vzpomínky ke 40. výročí osvobození Československa. Odkaz hrdinů, archiv Městského muzea a Muzea J. V. Sládka Zbiroh, fond II. odboj.

¹³⁶ Protifašistický odboj na Zbirožsku a Hořovicku. 1975–1988, inv. č. 34, SOkA Rokycany, fond ČSPB – OV Rokycany, karton N 17.

*prvním úkolem udělat? Organizovat pevnou jednotu národa. ... Tvořte ozbrojené oddíly všude, kde se to dá, v závodech, vesnicích, městech, čtvrtích, ulicích, domech. ... Zatím tyto organizace musí být budovány tak, že je gestapáctí slidiči nesmí najít, ale cítit na svém těle.*¹³⁷ *Rudé právo* tak bylo velkým nepřítelem Německé říše, neboť škodilo její propagandě, vyzývalo ke spojení lidu proti společnému nacistickému nepříteli, dále také k tomu, aby nebyli tolerováni konfidenti a zrádci. Své čtenáře v tomto výtisku mimo jiné informovalo, že byly položeny vhodné předpoklady ke konečnému zničení fašistů, ale že probíhající válka, je válkou totální a pokud se nebude český národ bránit, Němci jej zničí.¹³⁸

Dalším významnějším ilegálním tiskem, který na Zbirožsku za okupace vznikl vedle *Rudého práva*, byl list nazvaný *Za novou vesnici*, který se produkoval na severním Zbirožsku u mlynáře Froňka.¹³⁹ Časopis měl svou vlastní redakční radu, kam kromě Froňka patřil také František Straka ze Mlečic, učitel Josef Mojžíš z Chlumu a Václav Rybáček z Čilé. Pokyny k tvorbě časopisu dával Froňkovi Josef Košťálek, který měl krycí jméno Pepík. Tím se nemusel účastnit schůzí celé redakční rady, protože ji dál instruoval sám Froněk. Rada projednávala pouze záležitosti týkající se časopisu, žádné další otázky odbojových aktivit se během nich neřešily.¹⁴⁰ Společně s komunistickým *Rudým právem* měl být tento list kolportován do míst celého protektorátu, se kterými existovalo spojení. Připravila se a natiskla první dvě čísla, dále pak byly shromážděny podklady i na třetí vydání, ale k jeho zhotovení kvůli ohrožení ze strany gestapa nedošlo. Stroj, na kterém se noviny množily, gestapo později začalo hledat, takže jej Froněk raději potopil do jedné z tůní ve Skryjských jezírkách v srpnu 1943.¹⁴¹

¹³⁷ Ilegální *Rudé právo*, archiv Městského muzea a Muzea J. V. Sládka Zbiroh, fond II. odboj.

¹³⁸ Tamtéž.

¹³⁹ Válečná dramata. Podmokelský mlynář, Pravda, 17. 5. 1969, L/20, příloha Pravdy.

¹⁴⁰ Dějiny Zbirožska ve zkratce. II. část. Odboj na Zbirožsku, SOkA Rokycany, fond Dvořák, Antonín.

¹⁴¹ Válečná dramata. Podmokelský mlynář, Pravda, 17. 5. 1969, L/20, příloha Pravdy.

5 Odboj od roku 1943 a úder gestapa

Počátkem roku 1943 byl odboj na Zbirožsku poměrně rozsáhlý a postupně se do něj zapojilo mnoho občanů z vesnic na sever od Zbiroha, jako byly například Lhotka, Ostrovec, Čilá, Hradiště, Chlum, Mlečice či Podmokly. Období heydrichiády se této oblasti příliš nedotklo, takže zde byla stále příznivá situace pro rozvoj protifašistického hnutí.¹⁴² Mezi nejvýznamnější činnosti odboje patřilo rozmnožování ilegálního tisku, zajišťování materiálů určených k diverzním akcím a opatřování i skladování zbraní. Když zde začal převládat komunistický odboj nad tím národním, soustředili se někteří lidé na zakládání Národních revolučních výborů, které měly fungovat jako všenárodní odbojové sdružení.¹⁴³ V neposlední řadě bylo důležitým úkolem budování úkrytů pro občany, po kterých pátralo gestapo. První měsíce roku 1943 byl hlavou odboje Severního Zbirožska Arnošt Šmíd. Přestože zde panovaly vhodné podmínky a vše naznačovalo, že je skupina úspěšná, postihla ji později tragédie.¹⁴⁴

Na začátku roku 1943 se konaly dvě schůzky, kterých se zúčastnili důležití organizátoři hnutí. První z nich proběhla na Jablečně, druhá v hájence na Ostrovci. Spojení mezi jednotlivými příslušníky hnutí se pak postupně rozšiřovalo do dalších míst a k lidem, kteří dosud stáli mimo skupinu Severního Zbirožska. Nárůst počtu členů umožnilo i navázání kontaktu s hajným Antonínem Kučerou.¹⁴⁵ Dne 5. dubna 1943 totiž Kučera zapojil do skupiny nové ilegální pracovníky, Rudolfa Bittnera, skladníka z Podmokel společně s manželkou Františkou. Vzhledem k okolnostem musel Bittner ještě v průběhu tohoto roku přejít do ilegality, což bude vylíčeno později, stejně jako to, co tomu předcházelo. To mu však nezabránilo zorganizovat skupinu odbojářů, kam patřili například Václav Spal z Hradiště s manželkou, někdejší prodavačka v Podmoklech Františka Slabá, hajný Karel Vondráček společně s manželkou anebo manželé Jindřich a Marie Zuskovi. V případě nouze všichni tito lidé Bittnera významně podporovali.¹⁴⁶

S prvními vážnějšími potížemi se v tomto roce odbojáři setkali navzdory úspěšnému rozvoji hnutí poměrně brzy. Dne 14. dubna 1943 těsně unikl zatčení František Bělohlávek, pro kterého si přišlo gestapo přímo do práce v plzeňské

¹⁴² Heydrichiada na Zbirožsku, archiv Městského muzea a Muzea J. V. Sládka Zbiroh, fond II. odboj.

¹⁴³ LAŠTOVKA, Vojtěch, *Protifašistický odboj na Zbirožsku*. In: *Minulostí Rokycanska*, 1972, 10–11, s. 9–11.

¹⁴⁴ Heydrichiada na Zbirožsku, archiv Městského muzea a Muzea J. V. Sládka Zbiroh, fond II. odboj.

¹⁴⁵ LAŠTOVKA, *Protifašistický odboj ...*, s. 8.

¹⁴⁶ Vzpomínka Rudolf Bittner, Františka Bittnerová, inv. č. 33, sign. C/15, SOkA Rokycany, fond ČSPB – OV Rokycany, karton N 10.

Škodovce.¹⁴⁷ Uprchl odtud včas, neboť jej varoval před hrozícím nebezpečím přítel. Ze všeho nejdřív se z práce vydal do mlýna Čáp, kde upozornil Arnošta Šmída ml. na to, co se mu přihodilo, a že by mohl být také v nebezpečí. Od tohoto okamžiku se oba dva začali skrývat.¹⁴⁸ Neunikl ale František Steiner, kterého zatklo gestapo v mlýně Čáp. Přijelo sem totiž prohledat bydliště bratrů Šmídových kvůli zbraním, které ukrývali ve hrázi rybníku, a náhodou se zde v tu chvíli objevil i Steiner, takže jej gestapo uvěznilo.¹⁴⁹ Po popravě Jaroslava Šmída v květnu 1943 byl Steiner další z obětí nacistické perzekuce na Zbirožsku, neboť byl ještě v ten samý rok umučen.¹⁵⁰

Bělohlávkovi a dalším členům hnutí se dostalo gestapo na stopu nejen ve zbirožském regionu, ale i na dalších místech Plzeňska, díky zatčení Emila Sirotky 25. března 1943 v Praze na Smíchově. Během krutých výslechů od něj získalo několik jmen krajského vedení KSČ na Plzeňsku, postupně gestapo vypátralo další informace o těch, kteří byli do odboje zapojeni. Emil Sirotek byl více než rok po svém zatčení v dubnu 1944 popraven.¹⁵¹ Mnoho odbojářů z celého Plzeňska bylo poté v první polovině dubna 1943 pozatýkáno, pouze hrstka z nich uprchla, mezi nimi Bělohlávek se Šmídem, díky čemuž neměla tato událost pro Zbirožsko prozatím žádné větší následky. Steiner, který se do rukou gestapa dostal, totiž nikoho nevyzradil.¹⁵²

5.1 Ukrývání odbojářů

Arnošt Šmíd vyhledal ihned po svém útěku pomoc u ostatních odbojářů. Nejprve se setkal s Ing. Janem Eiseltem, který jej dovedl k hajnému Kučerovi.¹⁵³ Ten pak Šmída vzal k manželům Bittnerovým, kteří byli členy hnutí zatím krátce, a několik dnů po svém vstupu do organizace se tak mohli do činnosti aktivně zapojit, neboť Šmída

¹⁴⁷ Bělohlávek František, 16. 11. 1900, inv. č. 36, sign. B/1, SOkA Rokycany, fond ČSPB – OV Rokycany, karton N 24.

¹⁴⁸ Odboj na Zbirožsku, vzpomínky pamětníka pana Viktora Veverky ze Zbiroha poskytnuté autorce, nestránkováno.

¹⁴⁹ Kříž Karel: „Četnická stanice Zbiroh za okupace“, „Tragédie Němcova mlýna“, inv. č. 33, sign. N/165, SOkA Rokycany, fond ČSPB – OV Rokycany, karton N 12.

¹⁵⁰ Holub Alois, 20. 5. 1914, inv. č. 36, sign. H/22, SOkA Rokycany, fond ČSPB – OV Rokycany, karton N 30.

¹⁵¹ Václav Lank, který krátce na počátku roku 1943 podporoval Emila Sirotky stejně jako Václav Rybáček a Petr Řežábek, však ve svých vzpomínkách později uváděl, že byl Sirotek zastřelen během přestřelky s gestapem v Praze. V takovém případě by ale bylo otázkou, jakým způsobem byli prozrazeni odbojáři na Plzeňsku na počátku dubna roku 1943, a jak se vzhledem k událostem gestapo dopátralo Bělohlávka a dalších jeho spolupracovníků. Ukrývání osob žijících v ilegality na Zbirožsku – 2 vzpomínky (Václav Lank, anonym), inv. č. 33, sign. B/11, SOkA Rokycany, fond ČSPB – OV Rokycany, karton N 10.

¹⁵² Protifašistický odboj na Zbirožsku a Hořovicku. 1975–1988, inv. č. 34, SOkA Rokycany, fond ČSPB – OV Rokycany, karton N 17.

¹⁵³ Nové vzpomínky, odpovědi na otázky týkající se protifašistického odboje a zatýkání odbojářů na Zbirožsku (Viktor Veverka), inv. č. 33, SOkA Rokycany, fond ČSPB – OV Rokycany, karton N 12.

ukryli u sebe doma v Podmoklech. Kučera k nim uprchlíka přivedl v noci z 16. na 17. dubna 1943.¹⁵⁴

Namísto ukrytého Šmída byla zajata jeho snoubenka Aloisie Mikešová a také jeho otec, jenž byl brzy propuštěn. Mikešová nepřiznala nic ze své činnosti, byla převezena do Terezína. V podstatě od začátku okupace byla do odboje zapojena, a protože bydlela v Cerhovicích, působila jako spojka mezi Šilingerovým pivovarem a nejdříve Jaroslavem Šmídem, později pak jeho bratrem Arnoštem. Po zatčení v roce 1943 prošla několika koncentračními tábory, ale v březnu 1944 byla propuštěna s podmínkou, podle které nesměla mluvit o svém věznění a dále spolupracovat s nepřáteli Německé říše, tedy odbojáři. Musela se také pravidelně hlásit na plzeňském gestapu, později stačilo, když se ve stanovených intervalech ohlašovala na kařezské četnické stanici.¹⁵⁵

Během pobytu u Bittnerových se Šmíd setkával s dalšími druhy odbojové skupiny, kteří jej navštěvovali a již nebyli doposud v hledáčku nepřítele, zejména s Václavem Rybáčkem a mlynářem Fronkem. V této době se v Podmoklech konaly také schůzky, během nichž se hovořilo o aktuální situaci a úkolech členů podzemního hnutí. Na některých schůzkách byli kromě Šmída přítomni také Rybáček, Froněk, hajný Antonín Kučera a František Bělohlávek. Zpočátku vše probíhalo bez potíží, brzy se však začal Arnošt Šmíd chovat velmi neukázněně, protože se během noci toulal po okolí bez jakéhokoliv závažnějšího důvodu. Svým chováním ohrožoval nejen sebe, ale i ostatní spolčovníky, kteří jej buďto podporovali, anebo s ním byli ve spojení, a prozatím o nich gestapo nevědělo. Nezodpovědné počínání pak někteří z nich začali Šmídovi vyčítat a snažili se mu domluvit, ale ten namísto toho, aby se začal chovat disciplinovaněji, opustil bezpečí bytu Bittnerových a přesunul se do úkrytu k Františku Bělohlávkovi.¹⁵⁶ K tomu došlo na konci května 1943.

Bělohlávek po svém útěku zkontaktoval Jana Ekla ze Mlečic, který jej za podpory dalšího odbojáře Václava Lanka ukryl nejprve v chatě Františka Steinera u Mlečic, jež sloužila jako skrýš pro členy hnutí na Zbizožsku, a i pro všechny ostatní příchozí, kteří sem přišli a potřebovali pomoc. Počátkem roku 1943 se ve Steinerově chatě ukrýval mimo jiné také krátce Emil Sirotek, jehož rovněž podporoval po tuto

¹⁵⁴ Dějiny Zbizožska ve zkratce. II. část. Odboj na Zbizožsku, SOkA Rokycany, fond Dvořák, Antonín.

¹⁵⁵ Aloisie /Alena/ Mikešová, nar. 18. 10. 1907, Stručný životopis a popis odbojové činnosti za okupace, archiv Městského muzea a Muzea J. V. Sládka Zbiroh, fond II. odboj.

¹⁵⁶ Vzpomínka Rudolf Bittner, Františka Bittnerová, inv. č. 33, sign. C/15, SOkA Rokycany, fond ČSPB – OV Rokycany, karton N 10.

dobu Ekl s Lankem. Jan Ekl vstoupil do odbojové činnosti na jaře roku 1942 v Praze, odkud byl vyslán na Mlečicko, kde byl ilegálně činný až do svého zatčení v říjnu 1943.¹⁵⁷ Steinerovu chatu musel však Bělohávek velmi brzy opustit, protože ji gestapo objevilo, takže se nadále skrýval ve mlečických lesích. Na přelomu května a června se k němu přidal i Šmíd, načež společně vybudovali lepší skrýš.¹⁵⁸

Když se uvolnilo místo v bytě u manželů Bittnerových, přivedl k nim mezitím Froněk s Josefem Košťálkem v červenci 1943 parašutistu Karla Procházku, který sem byl vyslán ze Sovětského svazu. U Bittnerových si měl na čas oddychnout, než započne svou plánovanou odbojovou činnost. Jednalo se o někdejšího poslance za KSČ, který se na Zbirožsko dostal přes Slovensko z území bývalého Polska. Dlouho u Bittnerových nepobyl, jelikož se začalo zatýkat ve Zdicích, kde působil Košťálek, jenž se kvůli tomu sám odebral do ilegality. Rudolf Bittner na Procházkův odchod po válce vzpomínal následovně: „*V té době řekl soudruh Procházka, že musí od nás pryč, že byl napojen na Froňka a Košťálka. Rozloučil se s námi 28. srpna se slovy, že odchází na Kladensko. Více jsme o něm neslyšeli.*“¹⁵⁹ Situace se dotkla i Froňka, neboť byl napojen na Košťálka.¹⁶⁰ Froněk se proto stáhl do ústraní, ale ještě předtím, jak je již zmíněno výše, zlikvidoval na konci srpna stroj na rozmnožování tiskovin, jež používal. Díky tomu, že se včas skryl, znemožnil gestapu, aby odhalilo další členy odboje, a ten se tak mohl dál alespoň omezeně rozvíjet. Až do konce války byl v ilegality, ukrytý v křivoklátských lesích u Branova. Ještě před těmito událostmi a jeho útekem byl v průběhu června 1943 odvolán Arnošt Šmíd z pozice hlavního vedoucího odbojové skupiny na Zbirožsku. Na jeho místo poté stanul právě František Froněk, který přebíral veškeré instrukce od Košťálka. Oba byli v této době důležitými postavami celého Severního Zbirožska.¹⁶¹

Nestálá povaha a nezodpovědnost se u Šmída projevovala i poté, co s Bělohávkem přebývali ve společném úkrytu. Od bratrance Miroslava Lasáka si nechal Šmíd prostřednictvím mlečického starosty obstarat vařič, deky a další potřeby, bez kterých se nechtěl obejít. Podle pozdějších vzpomínek osob, s nimiž se během pobytu v ilegality stýkal, byl velmi vybíravý a potřeboval mít své pohodlí. Během dne

¹⁵⁷ Ekl Jan, 18. 1. 1914, inv. č. 36, sign. E/1, SOkA Rokycany, fond ČSPB – OV Rokycany, karton N 27.

¹⁵⁸ Ukrývání osob žijících v ilegality na Zbirožsku – 2 vzpomínky (Václav Lank, anonym), inv. č. 33, sign. B/11, SOkA Rokycany, fond ČSPB – OV Rokycany, karton N 10.

¹⁵⁹ Vzpomínka Rudolf Bittner, Františka Bittnerová, inv. č. 33, sign. C/15, SOkA Rokycany, fond ČSPB – OV Rokycany, karton N 10.

¹⁶⁰ Tamtéž.

¹⁶¹ Válečná dramata. Podmokelský mlynář, Pravda, 17. 5. 1969, L/20, příloha Pravdy.

poslouchal rádio na sluchátkách a po večerech se nadále toulal po okolí, ačkoliv mu Bělohlávek neustále připomínal, jaké jim hrozí riziko, a jak je jeho veškeré počínání nebezpečné nejen pro něho samotného, ale i pro všechny ostatní, kteří jim napomáhají. Šmídovo jednání přispívalo k neshodám mezi oběma uprchlíky a k častým hádkám. Ze své skrýše ve mlečickém lese se nakonec Bělohlávek i Šmíd vzhledem k trvajícím rozporům přemístili každý jinam. Původně odešel sice pouze Šmíd, ale Bělohlávek se z opatrnosti přesunul také, do kůlny k Václavu Lankovi.¹⁶²

Jistý čas se pak Bělohlávek ukrýval opět v lesích u Mlečic, kde k němu přibyl na přelomu srpna a září i Josef Košťálek. Velmi brzy se však vyskytlo nebezpečí, že by mohli být odhaleni stále častějšími návštěvníky, kteří chodili do lesa hledat houby. Bělohlávek se proto přemístil zpět do Mlečic k Lankovi, a Košťálkovi poskytli azyl manželé Bittnerovi. Podle vzpomínek Františky Bittnerové odtud jezdil některé dny pryč na kole, až po válce se s manželem dozvěděla, že to bylo k bunkru, který se tou dobou stavěl u Újezda u Cerhovic. Stažením se do ústraní tedy Košťálek na svou ilegální činnost nezanevřel, protože kromě svých cest do bunkru u Újezda přivážel letáky a jiný ilegální tisk. Byt Bittnerových se navíc opět stal místem schůzek odbojářů, neboť sem docházel také Rybáček, Kučera, Froněk a Bělohlávek. Spolu s Bittnerovými zde hovořili o nových plánech a Košťálek předával členům skupiny úkoly.¹⁶³

Existoval ještě další možný důvod, proč se ze svého lesního úkrytu přesunuli Bělohlávek s Košťálkem jinam, zpět do bezpečí domů svých přátel. Zdejší lesy po události ze začátku září prohledávali četníci, tudíž skrývat se v lesích již nebylo tolik bezpečné. Dne 1. září 1943 totiž dělník z Drahoňova Újezdu objevil v lese mezi Drahoňovým Újezdem a Chotětínem sice prázdný stan, ale podle všech známek jej obývali dva lidé, což se rychle doneslo ke starostovi z Drahoňova Újezda, který ač nerad, musel situaci řešit. Nález tedy oznámil na zbirožské četnické stanici, kde věděli o tom, že se v jejím obvodu skrývají někteří političtí uprchlíci. Ačkoliv, vyjma strážmistra Cibuly, nebyli příslušníci četnické stanice členové odboje, jednalo se pro většinu z nich o nepříjemnou záležitost, protože svou činností se většina četníků snažila pomáhat českým obyvatelům protektorátu, a obyvatele na Zbirožsku dobře znali. Často mezi nimi měli své blízké přátele. Vrchní strážmistr Karel Kříž na tento den vzpomínal následovně: „*Dnem 1. září (sic.) 1943 nastaly pro stanici Zbiroh svízelné doby.*

¹⁶² Ukrývání osob žijících v ilegalitě na Zbirožsku – 2 vzpomínky (Václav Lank, anonym), inv. č. 33, sign. B/11, SOKA Rokycany, fond ČSPB – OV Rokycany, karton N 10.

¹⁶³ Bittnerová Františka, 21. 8. 1921, inv. č. 36, sign. B/11, SOKA Rokycany, fond ČSPB – OV Rokycany, karton N 24.

Prislušníci stanice a zejména velitel stanice byli ve stálém nebezpečí, že budou zatčeni. Že se tak nestalo, možno přisuzovati jen vzájemné obětavosti všech příslušníků stanice, mimo Novotného, jehož jsme do našeho jednání blíže nezasvěcovali, nemohli jsme ovšem zabrániti, aby to nepozoroval a tak nebylo již plné vzájemné důvěrnosti všech příslušníků stanice.“¹⁶⁴ Podle odhadů vrchního strážmistra Kříže patřil stan buďto Šmídovi s Bělohávkem, anebo partyzánovi JUDr. Jaromíru Papršteinovi s jeho přítelem z Nasavrku. Nakonec se ukázalo, že se jednalo o druhé zmíněné, ale protože se zpráva o stanu v lese začala rychle šířit mezi obyvateli, musel ji nakonec Kříž nahlásit na velitelství četnického oddělení v Plzni a na gestapo. Ještě v ten samý den se po několika hodinách do Zbiroha rozjeli četníci z nedalekých Hořovic a následně i plzeňské gestapo v čele s Oskarem Fleischerem, který byl proslulý svou krutostí a brutalitou. Fleischer se nejdříve o situaci nechal informovat na četnické služebně ve Zbiroze, vyslychal několik strážníků, kteří případ od jeho začátku prošetřovali a měli možnost prohledat místo činu. Ovšem než se výprava četníků a gestapa k lesu se stanem dostala, jeho obyvatelé odtud zmizeli. To Fleischera rozzuřilo, a tak vydal zbirožským četníkům rozkaz, aby po uprchlých mužích pátrali. Okolní lesy začaly být i pro ostatní odbojáře na útěku poněkud nebezpečným útočištěm.¹⁶⁵

Jedním z dalších a zároveň posledním úkrytem Arnošta Šmída se stal Němcův mlýn poblíž Lhotky (viz příloha č. 7), kde jej přechovával nejprve Václav Němec ml., ale brzy se o jeho přítomnosti dozvěděla celá rodina, a až do konce října 1943 jej podporovala. K rodině Václava Němce st. přivedl Šmída jeho bratranec Lasák, společně se Šmídem se zde ukrýval ještě parašutista František Klein, který byl známý pod krycím jménem „Eda“.¹⁶⁶ Klein přišel do protektorátu, stejně jako Karel Procházka, ze Sovětského svazu, kde absolvoval parašutistický výcvik. Úkolem obou dvou bylo navázat styk s ústředním vedením KSČ a Klein měl rovněž zabezpečovat radiové spojení s Moskvou.¹⁶⁷ Podle pozdějších svědectví našel nejprve Klein ubytování u Josefa Košťálka ve Zdicích, ale poté, co v srpnu 1943 odešel Košťálek do ilegality, se přesunul na Zbirožsko. Zpočátku našel útočiště u bratrance Arnošta Šmída v Drahoňově

¹⁶⁴ Kříž Karel: „Četnická stanice Zbiroh za okupace“, „Tragédie Němcova mlýna“, inv. č. 33, sign. N/165, SOkA Rokycany, fond ČSPB – OV Rokycany, karton N 12.

¹⁶⁵ Tamtéž.

¹⁶⁶ ŠIROKÝ, Josef, *Zbirožsko v boji proti fašistickým okupantům 1939–1944*. In: *Minulostí Rokycanska*, 1970, 7, s. 12–14.

¹⁶⁷ LAŠTOVKA, *Protifašistický odboj ...*, s. 13.

Újezdě a ten následně Kleinovi i Šmídovi, jak již bylo zmíněno, domluvil úkryt v Němcově mlýně.¹⁶⁸

5.2 Tragédie Němcova mlýna

V době, kdy se u rodiny Němcových skrývali Arnošt Šmíd s „Edou“ Kleinem, snažili se oba sestavit vysílačku, prostřednictvím které by navázali spojení s Moskvou. Václav Němec ml. na to takto později vzpomínal: „*Klein s Arnoštem u nás instalovali vysílačku, ke které jsem jim opatřil akumulátor. Jádro vysílačky se skládalo z velké cívky, kterou u nás vyrobili.*“¹⁶⁹ Při sestrojování vysílačky jim navíc vypomáhal Ing. Jan Eiselt. Kleinův pobyt v Němcově mlýně byl celkově bezproblémový. Zpravidla nevycházel nikam ven, choval se spořádaně a Václav Němec ml. mu několikrát vyřídil v Praze vzkazy pro manžele Kotěšovcovi. Ti jej v první polovině října 1943 přemístili do nového úkrytu poblíž Poděbrad.¹⁷⁰ Již 16. října 1943 si sem však pro Kleina přišlo gestapo, neboť jej prozradil parašutista Antonín Vohradník, který se stal konfidentem a věděl, kde se Klein pohyboval.

Celá situace byla však složitější a je nutné ji alespoň stručně objasnit. Klein byl vyslán ze Sovětského svazu do protektorátu v březnu 1943 společně s parašutistou Rudolfem Vetiškou, o několik dní později proběhl další výsadek s již jmenovanými Karlem Procházkou a s Antonínem Vohradníkem. Všichni navázali spojení s berounským centrem III. ilegálního ÚV KSČ, v jehož čele stál Josef Molák. Přitom ale nikdo z nich včetně Moláka netušili, že se dostali do blízkosti nebezpečného konfidenta Jaroslava Fialy, od kterého se dál odvíjelo udávání a zatýkání, které na podzim 1943 vyvrcholilo úderem na zbrožský odboj.¹⁷¹ Jaroslava Fialu zatklo gestapo v únoru 1943, záhy poté se z něj stal důvěrník nacistů a udavač. Jelikož se Fiala znal s Molákem z doby před okupací, spojil se s ním a infiltroval do III. ilegálního ÚV KSČ. Jeho členům slíbil, že má možnost opatřit falešné legitimace, které však získával prostřednictvím gestapa. Tím se mnoho ilegálních pracovníků dostalo pod jeho kontrolu. Legitimace opatřil i uvedeným parašutistům, což vedlo nejdříve k zatčení Vohradníka a následně i Kleina, který se brzy rovněž stal konfidentem. Zároveň se museli kvůli Fialovi stáhnout na konci srpna 1943 do ilegality Froněk s Košťálkem, protože byli napojeni na Moláka. Toho nacisté díky informacím od Fialy 18. srpna 1943 zastřelili a snažili se

¹⁶⁸ Dějiny Zbrožska ve zkratce. II. část. Odboj na Zbrožsku, SOkA Rokycany, fond Dvořák, Antonín.

¹⁶⁹ Němec Václav, 25. 3. 1921, inv. č. 36, sign. N/9, SOkA Rokycany, fond ČSPB – OV Rokycany, karton N 39.

¹⁷⁰ Tamtéž.

¹⁷¹ ŠIROKÝ, s. 16–17.

vypátrat i další členy ilegální KSČ. K zásahu proti Molákově skupině ve druhé polovině srpna došlo, protože v předchozích týdnech zvýšila svou aktivitu a prováděla více diverzních akcí, než dřív, což se pochopitelně nacistickým složkám nelíbilo.¹⁷²

Od Fialy přes další konfidenty pak vedou stopy k okolnostem, které vyústily v tragické události na Zbirožsku na podzim 1943. Ke konci října tohoto roku informoval Košťálek vzkazem přes Rudolfa Bittnera ukrytého Šmída, aby změnil místo svého ilegálního pobytu, neboť měl zprávy, podle kterých se proti němu chystalo gestapo zasáhnout. Ten opět nedal na radu svých přátel a spolupracovníků, což se nejen pro něho, ale i mnoho obyvatel Zbirožska stalo osudným.¹⁷³ Večer 26. října 1943 přišlo vrchnímu strážmistru Křížovi nařízení z plzeňské služebny gestapa, ať další den v pět hodin ráno očekává ještě se zbirožským starostou a se psovodem příjezd gestapa. Přestože neměl zatím žádné bližší informace o připravované akci, předpokládal, že gestapo dorazí v záležitosti ohledně syna Šmídových.

Ve stanovenou dobu přijel na četnickou stanici z Plzně Fleischer se svými muži, které očekával Kříž společně se starostou Karlem Vaňkem, jenž si vzal jako doprovod a tlumočnicka úředníka Josefa Lhotku. S přítomností Lhotky Fleischer nesouhlasil, takže ten musel nakonec zůstat na stanici. Na cestu se ze zbirožských vypravil pouze Kříž, Vaněk, k nim přibyl strážmistr Vladimír Novotný se svým psem. Během chvíle se skutečně potvrdila Křížova domněnka, že směřují k Němcovu mlýnu, kde se nacházel Šmíd. Ve Lhotce se ještě zastavili pro místního starostu, ten měl být při obkličování mlýna také přítomný. Ačkoliv se Lhotka nacházela v obvodě jiné četnické stanice a pod tu Zbirožskou nespádala, Fleischer chtěl, aby je k mlýnu dovedl strážmistr Kříž, a ani na chvíli nezapochyboval o možné Křížově neznalosti zdejší oblasti. Kříž se naopak snažil Fleischera přesvědčit, že nebude z tohoto důvodu během zásahu nic platný, ale nepomohlo to. K celému úderu bylo připraveno okolo padesáti mužů a jedenáct aut včetně několika autobusů. Jak později Kříž vzpomínal, navzdory takové obrovské přesile přemýšlel, jakým způsobem by mohl být schopen odvést pozornost gestapa jinam, aby se Šmíd o celé akci včas dozvěděl a unikl. Ve svých vzpomínkách Karel Kříž po válce mimo jiné vylíčil plánovaný způsob oblehnutí mlýna: „*Fleischer nařídil: Starosta Kolář půjde se mnou, 25 mužů, psovodem a se psem k Němcovu mlýnu tak,*

¹⁷² FENCL, Radek, *Jaroslav Fiala. Konfident uvnitř III. ilegálního ústředního vedení KSČ*. In: LANGHAMEROVÁ, Miroslava (ed.), *Terezínské listy: sborník Památníku Terezín*, Praha 2010, s. 144–149.

¹⁷³ „Byl Klein konfidentem?“ *Odboj na Zbirožsku 1939–1945*. Korespondence: Karel Melichar, Plzeň s Mir. Rutem – Kařez čp. 72, inv. č. 33, SOKA Rokycany, fond ČSPB – OV Rokycany, karton N 10.

*abychom se tam dostali proti proudu zbirožského potoka. Starosta povede skupinu tak, abychom nebyli ze mlýna pozorováni. Pak určil vedoucí druhé skupiny, 25 mužů, psovoda se psem, starostu Vaňka a mne jako znalce cesty-vedoucího. Dal mi rozkaz, abych vedl skupinu tak, abychom se dostali ku mlýnu nepozorovaně po proudu potoka.*¹⁷⁴ Situace se alespoň Kříž pokusil využít. Poněvadž skupinu vedl, nasměroval ji na vršek kopce, odkud měli dobrý výhled na mlýn, ale zároveň obyvatelé mlýna i na přichozi. Nacista určený jako vedoucí si toho však všimnul a obvinil Kříže ze sabotáže. Na to on hlasitě zareagoval a snažil se způsobit hluk, který by mohli obyvatelé mlýna slyšet. Mezitím již druhá skupina vtrhla do mlýna a přepadla jeho obyvatele, kteří nic netušili.¹⁷⁵

Před blížícím se zástupem Němců se na poslední chvíli mlynářovu rodinu pokusila upozornit také učitelka hudby Eliška Hejduková původem z Prahy, která žila ve Lhotce a postřehla shromážděné komando gestapa. Arnoštu Šmídovi pomáhala od té doby, co se přemístil do mlýna u Němců a vozila od něho zprávy do Prahy pro jeho známé. Když se rozhodla Šmída varovat, překvapila ji skupina nacistů, kteří ji později převezli do Prahy a vyslychali. Tím tedy ztroskotala další a poslední naděje, jak mohl být Šmíd varován.¹⁷⁶

Václav Němec ml. zpozoroval přítomnost komanda, až když bylo téměř u mlýna, v tomto okamžiku se jeho rodiče Václav Němec st. a Kateřina Němcová nacházeli na dvoře, kde se starali o obvyklé každodenní záležitosti. Ani Šmíd nic neslyšel, když jej poté v panice Václav Němec ml. varoval. Šmíd se mezitím narychlo ukryl, ale to už nacisté bez milosti vyslychali Němcovu rodinu a zjišťovali, kde se Arnošt Šmíd skrývá, na což Václav Němec ml. později vzpomínal: *„Další gestapáci obklopili otce a matku a začli mlátit do nás do všech nemilosrdně a bez ustání chtěli, abychom jim vydali Šmída. ... Pak nás mne a matku vedli nahoru do místnosti provést prohlídku. V jejím šatníku našli mužské šaty a začli rvát, cí to jsou šaty. Věděl jsem, že jsou to šaty Šmída. ... Pak mne zase svedli dolů za neustálého bití až konečně vzali otce a poslali ho za asistence vrch. četnického strážmistra Kříže ze Zbiroha, sami se báli do mlýna, kde jak jsem se později dověděl, byl Arnošt Šmíd schován někde*

¹⁷⁴ Kříž Karel: „Četnická stanice Zbiroh za okupace“, „Tragédie Němcova mlýna“, inv. č. 33, sign. N/165, SOkA Rokycany, fond ČSPB – OV Rokycany, karton N 12.

¹⁷⁵ Tamtéž.

¹⁷⁶ Hejduková Eliška, 12. 2. 1912, inv. č. 36, sign. H/12, SOkA Rokycany, fond ČSPB – OV Rokycany, karton N 29.

*pod střechou.*¹⁷⁷ Šmída poté rychle objevili a část mužů s ním odjela hledat kryt u Mlečic, kde se v létě skrýval s Bělohávkem. Zde nikoho nenalezli a z Němcova mlýna odvezli Šmída i celou Němcovu rodinu do vazby a k výslechům.¹⁷⁸

5.3 Následky událostí v Němcově mlýně

Po zatčení Arnošta Šmída se zvedla lavina pronásledování odbojářů ve zbirožském regionu. Šmída nejdřív vyslýchali ve Zbiroze, kde prozradil nejenom všechny své známé a přátele, ale i rodiče a svého bratrance Miroslava Lasáka. Odboji na Zbirožsku způsobil obrovské nenapravitelné škody a jmenoval jako příslušníka hnutí i Josefa Lhotku, který po zadržení bez okolků vyrazil další osoby. Celý den až do noci probíhaly výslechy a stejně tak i zatýkání. Dne 27. října 1943 se dostal do vězení nejen Arnošt Šmíd ml. a s ním celá Němcova rodina, ale i Lasák, Eliška Hejduková a Josef Houška.¹⁷⁹ Krátce na to s výjimkou Václava Němce ml. odsoudil nacistický zvláštní soud v Praze celou Němcovu rodinu k trestu smrti. Rozsudek byl vykonán v Praze na Pankráci již 8. listopadu 1943.¹⁸⁰

Těsně před zatčením se podařilo uniknout Václavu Rybáčkovi, za něhož jako rukojmí zajali jeho otce a bratra. Přes veškerá rizika jej poté rodina nadále podporovala. Kromě toho našel pomoc i u dalších přátel a členů odboje, jako například u Antonína a Marie Skleničkových anebo Petra Řežábka, u kterého se v průběhu okupace ukrývali i jiní odbojáři.¹⁸¹ Uniknout se podařilo i Františku Strakovi, který se 27. října 1943 v době pátrání nacházel v Praze, aniž by tušil, jaká byla na Zbirožsku situace. V ten samý den k večeru dorazil vlakem na zbirožskou stanici, kde vrchní strážmistr Kříž s dalším četníkem kontrolovali legitimace občanů, kteří přijeli. Kříž nechal Straku bez kontroly projít k autobusu, ve kterém jej ale řidič upozornil na to, co se v průběhu uplynulého dne událo. Přes nebezpečí se Straka nejprve rozhodl jet domů do Mlečic, odkud se ale příští den časně z rána sbalil a utekl. Zpočátku se toulal po okolních vesnicích a během této doby zahlédl, jak gestapo odváží dalšího člena hnutí Jana Ekla.¹⁸² Do ilegality se uchýlil 28. října 1943 i Rudolf Bittner. Nejdříve pobýval v lese

¹⁷⁷ Němec Václav, 25. 3. 1921, inv. č. 36, sign. N/9, SOKA Rokycany, fond ČSPB – OV Rokycany, karton N 39.

¹⁷⁸ Tamtéž.

¹⁷⁹ Kříž Karel: „Četnická stanice Zbiroh za okupace“, „Tragédie Němcova mlýna“, inv. č. 33, sign. N/165, SOKA Rokycany, fond ČSPB – OV Rokycany, karton N 12.

¹⁸⁰ Němec Václav, 10. 4. 1885, inv. č. 36, sign. N/2, SOKA Rokycany, fond ČSPB – OV Rokycany, karton N 39.

¹⁸¹ Rybáček Vladimír, 23. 5. 1923, Rybáček Václav, 1920, Rybáček Antonín, 1886, inv. č. 36, sign. R/7, SOKA Rokycany, ČSPB – OV Rokycany, karton N 42.

¹⁸² STRAKA, s. 5–10.

v úkrytu nazývaném „na Foukalce“. V těchto těžkých dobách mu pomáhali známí z Podmokel a okolních vesnic. Bittnerovu manželku odvedlo gestapo namísto něho, v plzeňské služebně ji vyslýchali, ale když se k ničemu nepřiznala, po týdnu ji propustili. Poté navázala spojení s manželem, se kterým se pravidelně tajně scházela, dokud ji 13. září 1944 opět nezajalo gestapo. Bittner se až do konce války úspěšně skrýval v okolí Podmokel anebo přímo v Podmoklech, aniž by o tom většina z místních občanů něco tušila.¹⁸³ Františku Bittnerovou čekala strastiplná cesta do Plzně, nějaký čas strávila také v Terezíně a až do pochodu smrti směrem do Meklenburku, během kterého se svými spoluvězeňkyněmi uprchla, byla vězněna v koncentračním táboře v Ravensbrücku.¹⁸⁴

Včas se podařilo v kritických dnech uniknout i studentům Jaromíru Merhautovi a Jiřímu Ulrychovi. Do konce roku 1943 vystřídali několik skrýší u svých známých, pak se neúspěšně zkusili přemístit na Slovensko. Následně se přesunuli do Prahy k příbuzné Jaromíra Merhauta Veronice Čiperové, která pocházela z Líšné poblíž Zbiroha. Ta oběma mladíkům společně se svým manželem Janem Čiperou pomohla jak materiálně, tak finančně a rovněž jim poskytla potřebné adresy, na které se mohli obrátit. Putovali opět po protektorátu, odkud se tentokrát úspěšně dostali na Slovensko. Zde získali nové doklady a kvůli bezpečnosti se rozdělili.¹⁸⁵ Jaromíra Merhauta v únoru 1944 zatkli v Žilině gardisté, byl odvezen zpátky do protektorátu, ze kterého jej přemístili do Norimberku, kde byl 19. října 1944 odsouzen k trestu smrti. Zemřel těsně před osvobozením 22. dubna 1945¹⁸⁶ v Praze na Pankráci.¹⁸⁷ Ulrychovi se oproti jeho příteli podařilo lépe skrývat, což mu umožnilo stát se v červenci 1944 slovenským partyzánem a zúčastnit se Slovenského národního povstání. Podílel se na bojích o Slovensko, jeho brigáda se přičlenila k jednotkám Rudé armády. Přes zranění, která během této doby utrpěl, se nakonec vrátil zpět do své vlasti.¹⁸⁸

¹⁸³ Vzpomínka Rudolf Bittner, Františka Bittnerová, inv. č. 33, sign. C/15, SOkA Rokycany, fond ČSPB – OV Rokycany, karton N 10.

¹⁸⁴ Bittnerová Františka, 21. 8. 1921, inv. č. 36, sign. B/11, SOkA Rokycany, fond ČSPB – OV Rokycany, karton N 24.

¹⁸⁵ Čiperová-Mudrová Veronika, 16. 3. 1888, inv. č. 36, sign. Č/6, SOkA Rokycany, fond ČSPB – OV Rokycany, karton N 26.

¹⁸⁶ Starší prameny uvádějí, že byl Jaromír Merhaut 22. dubna 1945 mezi posledními, kteří byli na Pankráci setnuti sekýrou. Novější prameny a šetření však prokazují, že popraven nebyl, nicméně o tom, jakým způsobem zahynul, již přesně nehovoří. Merhaut Jaromír, Ing., 5. 2. 1920, inv. č. 36, sign. M/2, SOkA Rokycany, fond ČSPB – OV Rokycany, karton N 37.

¹⁸⁷ Tamtéž.

¹⁸⁸ Ulrych Jiří, MUDr., inv. č. 36, sign. U/9, SOkA Rokycany, fond ČSPB – OV Rokycany, karton N 49.

Ačkoliv se některým členům hnutí na Zbirožsku podařilo utéct a úspěšně skrývat po zbytek okupace, případně jinak v ilegalitě pokračovat v rezistenci vůči nacistům, velká část odbojářů se dostala do rukou gestapa. Již den po vyslýchání Arnošta Šmída byli 28. října 1943 dopadeni další, kromě výše uvedeného Jana Ekla, například Jan Eiselt, Václav Cibula, hajný Antonín Kučera, Miroslav Rut, Alois Holub, Jaroslav Drábek, šofér ze Zbiroha František Bednář a truhlář ze Zbiroha Josef Svoboda.¹⁸⁹ Za další tři dny si ještě gestapo přišlo pro rodiče Arnošta Šmída. Arnošt Šmíd st. se tak vinou svého syna dostal do vězení podruhé. Společně s manželkou byli následně odsouzeni a v koncentračních táborech strávili zbytek války. Po osvobození se sice vrátili domů, ale s chatrným zdravím v důsledku toho, co si za uplynulé roky prožili, a brzy po válce zemřeli.¹⁹⁰

Lidé na Zbirožsku si pak mohli krátce oddychnout, až do druhé poloviny prosince se poměry po všech zlých událostech ustálily. Zatýkání pokračovalo 21. prosince 1943, když si gestapo přišlo pro další Šmídem jmenované odbojáře z celého Zbirožska, a to mladíka Antonína Dvořáka z Týčka, Hynka Kozla z Týčka, Antonína Ulrycha, hajného Františka Ročka, zbirožskou úřednici Marii Matouškovou a další obyvatele. Do Zbirožského regionu se poté gestapo vracelo i v celém příštím roce 1944 a zatýkalo další členy hnutí, ať už skutečné či pouze domnělé na základě výpovědí těch, kteří často neunesli výslechy a promluvili.¹⁹¹

Den před zatýkáním v prosinci roku 1943, tedy 20. prosince, byl předvolán mlečický starosta František Slapnička do Plzně ke zdejšímu hejtmanovi, kam se přes veškeré pochyby dostavil. Zpět domů se už nevrátil, protože i jeho Arnošt Šmíd ml. patrně během svých výpovědí udal za to, že mu napomáhal během jeho skrývání. Kvůli Slapničkovu zatčení tak nakonec sešlo z původního plánu, podle něhož měl být v jeho domě vybudován úkryt pro Františka Straku.¹⁹² Následujícího dne 21. prosince 1943 si gestapo rovněž přijelo pro Václava Lanka ze Mlečic. Ten se až do té doby stýkal s Františkem Bělohávkem, přestože po Šmídově zatčení očekával, kdy si pro něho

¹⁸⁹ Antonín Dvořák: Dvacáté století. III. To byla jiná doba. 1938–1945. Zbirožsko v boji proti fašistickým okupantům, SOkA Rokycany, fond Dvořák, Antonín.

¹⁹⁰ Šmíd Arnošt st., 3. 3. 1883, Šmíd Jaroslav, 30. 11. 1913, Šmídová Aloisie, 24. 5. 1889, inv. č. 36, sign. Š/36, SOkA Rokycany, fond ČSPB – OV Rokycany, karton N 48.

¹⁹¹ Antonín Dvořák: Dvacáté století. III. To byla jiná doba. 1938–1945. Zbirožsko v boji proti fašistickým okupantům, SOkA Rokycany, fond Dvořák, Antonín.

¹⁹² F. Slapnička: Vzpomínka na věznění. Díl I. a II., inv. č. 33, sign. D/22, SOkA Rokycany, fond ČSPB – OV Rokycany, karton N 10.

přijdou. V den, kdy se tomu tak stalo, zpozoroval nacisty včas, což mu umožnilo na poslední chvíli, stejně jako některým jiným, uprchnout.¹⁹³

Jak představují uvedené události, poslední měsíce roku 1943 se staly pro odboj na Zbirožsku v mnohých ohledech zlomovými. Stačilo zatknout jednoho odbojáře, který se rozhodl mluvit ve snaze se zachránit, a spustila se katastrofa. Arnošt Šmíd ml. ihned po svém zatčení vyrazil, kde se nacházely některé skrýše na Zbirožsku. Tentýž den během výslechů přislíbil, že vyradí plno informací, pokud se dostane na svobodu jeho snoubenka Aloisie Mikešová, která byla z koncentračního tábora propuštěna následující rok. Tou dobou ještě gestapo ani v nejmenším případě netušilo, jak cennou osobu v podobě Arnošta Šmída ml. dopadlo, neboť nevědělo o tom, jak rozsáhlá je zdejší odbojová skupina.¹⁹⁴ Hlavní vinu na Šmídově zatčení přesto pravděpodobně nesl František Klein, ze kterého se stal konfident výměnou za to, že ho Němci nechali žít.¹⁹⁵ Poté jako jedno z prvních jmen z odbojových pracovníků uvedl Arnošta Šmída ml.¹⁹⁶

Po roce 1943 již odboj na Zbirožsku prakticky nefungoval, protože se jeho vedení neujala žádná výraznější postava. Existoval pouze opatrně a veškerý odpor proti nacistickému Německu se v podstatě zaměřoval na podporu pronásledovaných osob.¹⁹⁷

Nadále hledaného Františka Bělohlávka stihl nakonec také špatný osud. Během útěku jej mimo jiné podporoval i učitel Antonín Rott, který mu nejprve opatřil falešnou legitimaci, potraviny a šaty včetně zbraně. Později Bělohlávka ukrýval ve zbirožské škole, poté se mu snažil zajistit lepší a bezpečnější kryt, k čemuž nakonec nedošlo.¹⁹⁸ Četnická hlídka totiž 17. února 1944 Bělohlávka spatřila v lese poblíž Terešovské Huti, kde i v ten samý den zemřel. Příslušníci četnictva jej obklíčili, a aby jim nepadl

¹⁹³ Ukrývání osob žijících v ilegalitě na Zbirožsku – 2 vzpomínky (Václav Lank, anonym), inv. č. 33, sign. B/11, SOKA Rokycany, fond ČSPB – OV Rokycany, karton N 10.

¹⁹⁴ Kříž Karel: „Četnická stanice Zbiroh za okupace“, „Tragédie Němcova mlýna“, inv. č. 33, sign N/165, SOKA Rokycany, fond ČSPB – OV Rokycany, karton N 12.

¹⁹⁵ V této záležitosti však existují v pramenech rozpory. Josef Široký ve svém článku *Zbirožsko v boji proti fašistickým okupantům 1939–1944* tvrdí, že se Klein rozhodl stát konfidentem pouze zdánlivě, zatímco při první příležitosti plánoval gestapu uniknout a stáhnout se opět do ilegality. Jméno Arnošta Šmída ml. jako člena odboje pak prozradil, aby si získal důvěru gestapa. Jiné prameny ale zarytě trvají na tom, že Klein byl skutečně konfidentem a způsobil tak zbirožskému regionu mnohá utrpení. Vzhledem k dostupným záznamům dnes lze těžko říci, jaká byla skutečně v Kleinově případě pravda, nicméně faktem je, že nebýt konfidenta Jaroslava Fialy, do rukou gestapa by se on a další parašutisté pravděpodobně nedostali. ŠIROKÝ, s. 17.; „Byl Klein konfidentem?“ Odboj na Zbirožsku 1939–1945. Korespondence: Karel Melichar, Plzeň s Mir. Rutem – Kařez čp. 72, inv. č. 33, SOKA Rokycany, fond ČSPB – OV Rokycany, karton N 10.

¹⁹⁶ ŠIROKÝ, s. 17.

¹⁹⁷ Rozhovor s pamětníkem Viktorem Veverkou. Rozhovor veden dne 9. září 2016.

¹⁹⁸ Rott, Antonín, 9. 6. 1904, inv. č. 36, sign. R/12, SOKA Rokycany, fond ČSPB – OV Rokycany, karton N 42.

do rukou, tak se namísto toho zastřelil. Ačkoliv některá svědectví udávala, že byl zastřelen jedním z četníků, pozdější pátrání prokázalo, že si sáhnul na život sám.¹⁹⁹

Velká část z těch, kteří byli v říjnu a prosinci roku 1943 ze zbirožské skupiny zajati, byli odsouzeni v Norimberku ve druhé polovině října v roce 1944. Mezi souzené patřil mimo jiné Arnošt Šmíd ml., Václav Němec ml., Antonín Dvořák, Miroslav Lasák, František Slapnička, Miroslav Rut, Alois Holub a mnozí další, kteří všichni dostali trest smrti. Celkově bylo v říjnu 1944 odsouzeno asi 21 členů odboje ze Zbirožska, z nichž se 14 vrátilo domů, v důsledku věznění zahynuli 3 a ostatní byli popraveni. Někteří z nich přežili spíše náhodou, neboť v prosinci 1944 byla zamítnuta jejich žádost o milost. Například kancelář K. H. Franka zamítla žádost Antonína Dvořáka 13. prosince 1944 a zároveň potvrdila rozsudek z října 1944. Dvořák tak čekal na popravu téměř 200 dnů, aniž by tušil, že byla jeho žádost o milost odmítnuta. Nakonec však patřil mezi ty, které nacisté nepopravili a osvobodili jej spojenci během pochodu smrti ze Straubingu 1. května 1945. Jako jediný ze mlýna u Lhotky z rodiny Němcových přežil Václav Němec ml., na něhož s vykonáním trestu smrti taktéž nedošlo.²⁰⁰

Úspěšně se skrýval až do konce války jeden z hlavních vůdců odboje na Zbirožsku František Froněk, který v ilegality žil od srpna 1943. Ihned po svém návratu do veřejného života se aktivně angažoval v politické činnosti ve zbirožském regionu a zapojoval se všude, kde to bylo potřeba, ale z osvobozené země se dlouho netěšil, protože zemřel necelý rok poté, 12. dubna 1946.²⁰¹ Stalo se tak na následky zranění, která utrpěl, když jej kopl kůň.²⁰²

Strážmistr zbirožské četnické stanice Václav Cibula byl odsouzen k trestu smrti lidovým soudem v Drážďanech 8. prosince 1944. Od zatčení až do své smrti byl mezitím vězněn nejprve na gestapu v Plzni, poté v Drážďanech a nakonec v Lipsku.²⁰³ Arnošt Šmíd společně s Václavem Cibulou se konce války nedočkali, protože se stali 13. dubna 1945 s dalšími politickými spoluvězni oběťmi řádění gestapa a jednotek SS. Desítky trestanců nacisté odvezli na nedalekou střelnici, kde plno z nich bez jakékoliv milosti postříleli. To bylo krátce před osvobozením Lipska americkou armádou.²⁰⁴

¹⁹⁹ Bělohlávek František, 16. 11. 1900, inv. č. 36, sign. B/1, SOKA Rokycany, fond ČSPB – OV Rokycany, karton N 24.

²⁰⁰ Dějiny Zbirožska ve zkratce. II. část. Odboj na Zbirožsku, SOKA Rokycany, fond Dvořák, Antonín.

²⁰¹ Soudruh F. Froněk z Podmokel mrtev, Pravda, 16. 4. 1946, II/91.

²⁰² Froněk František, 6. 1. 1900, Froňková Božena, 1903, inv. č. 36, sign. F/14, SOKA Rokycany, fond ČSPB – OV Rokycany, karton N 28.

²⁰³ Cibula Václav, 25. 8. 1900, inv. č. 36, sign. C/1, SOKA Rokycany, fond ČSPB – OV Rokycany, karton N 26.

²⁰⁴ Krvavý den 13. dubna 1945 v Lipsku, Nový den, 9. 6. 1945, I/24.

Kromě Šmída a Cibuly zde zastřelili i Josefa Lhotku. Domů se také nevrátilo několik odbojářů, kteří sice nebyli popraveni, ale zahynuli v káznici v důsledku špatných podmínek a nelidského zacházení. Jedním z nich byl hajný František Roček, jehož osud sdílelo několik dalších odsouzených členů ilegálního hnutí na Zbirožsku.²⁰⁵ Tragicky skončil život Veroniky Čiperové, kterou nacisté v posledních válečných dnech věznili v Terezíně. Společně s více než 50 dalšími trestanci byla mezi posledními popravenými dne 2. května 1945, kteří byli označeni za vysoce nebezpečné, a proto K. H. Frank udělal pokyn k jejich likvidaci.²⁰⁶ Den předtím se prostřednictvím tisku lidé věznění v Terezíně dozvěděli o smrti Adolfa Hitlera. Všichni tehdy doufali v brzké propuštění a návrat do svých domovů. Nikoho ani nenapadlo, že by se ještě mohly konat exekuce. Až střelba ostatním odhalila, proč vybrané vězně odváděli z jejich cel.²⁰⁷

²⁰⁵ Dějiny Zbirožska ve zkratce. II. část. Odboj na Zbirožsku, SOkA Rokycany, fond Dvořák, Antonín.

²⁰⁶ Čiperová-Mudrová Veronika, 16. 3. 1888, inv. č. 36, sign. Č/6, SOkA Rokycany, fond ČSPB – OV Rokycany, karton N 26.

²⁰⁷ Druhý květen v Terezíně, Svobodné slovo, 19. 5. 1945, I/8.

6 Zbirožsko v době osvobození

Přestože se blížil závěr války, spojenecká vojska úspěšně postupovala a osvobozovala zpustošené země, 15. března 1945 se ještě naposledy slavilo výročí zřízení Protektorátu Čechy a Morava. V tento den se vysílal rozhlasový projev, který si stejně jako v předešlých letech povinně vyslechli i žáci a učitelé všech škol.²⁰⁸ Tou dobou se však již z východu rychle přibližovala sovětská armáda, uplynulo více než půl roku od vypuknutí Slovenského národního povstání a i vojska ze západu se hrnula do Německé říše, kterou obsazovala. Stejně jako všude jinde v protektorátu, doufali i lidé na Zbirožsku v brzký návrat svých blízkých, jež si odpykávali své tresty v nacistických věznicích. Naopak muži z jednotek SS, kteří pobývali na zbirožském zámku, začínali čím dál více strádat nedostatkem zásob a stěžovali si na špatné podmínky. S blížící se frontou se tyto jednotky rozhodly přesunout k Benešovu, odkud se ale brzy vrátily zpět.²⁰⁹ Poté 26. dubna 1945 vydalo vojenské velitelství zbirožského zámku rozkaz, podle něhož měli obyvatelé Zbiroha pracovat na opevňování města, v případě sabotáže hrozily tresty všem občanům. Tyto poslední zoufalé pokusy Němců o ochranu před spojenci líčila zbirožská kronika následovně: „*Na všech třech východech z města byly stavěny na silnici záseky dva pilíře ze silných kmenů, uvnitř vyplněné štěrkem a pískem, postavené tak, aby udržely trámy položené na příč silnice proti tankům. Za tím účelem byla vypsána pracovní povinnost ve městě a pracovalo se pod dozorem německého vojáka. Překážek však již nebylo použito.*“²¹⁰ Rovněž majitel zbirožské továrny Zbirovia Hans Wrede,²¹¹ který byl německé národnosti, reagoval na události, jež se rychle vyvíjely. Ke konci dubna se rozhodl uprchnout, přičemž s sebou odvezl plno cenností.²¹² Wredeho chování nebylo ojedinělé, což zaznamenal i kařezský kronikář: „*Němci totiž odváželi do Sudet a Německa narabované zboží ve zdejších továrnách a skladech. Nyní jsou přes den s naloženými auty schovány pod kaštany v zahradě u Hendrichů (Svobodů) a neb před řeznickým krámem pod lipami a až v noci odjíždí.*“²¹³

²⁰⁸ Kronika obecné školy Kařez, nestránkováno.

²⁰⁹ Vzpomínka Jana Halíka na osvobození Zbiroha, archiv Městského muzea a Muzea J. V. Sládka Zbiroh, fond II. odboj.

²¹⁰ Pamětní kniha města Zbiroha, s. 547.

²¹¹ Majitelem továrny Zbirovia byl až do roku 1939 Dr. Zdeněk Taussig, který podnik zdědil po svém otci. V roce 1939 Československo opustil kvůli své židovské národnosti, a tak se postupně do vedení Zbirovia a jejím novým majitelem stal Hans Wrede. Tamtéž, s. 567–568.

²¹² Vzpomínka Jana Halíka na osvobození Zbiroha, archiv Městského muzea a Muzea J. V. Sládka Zbiroh, fond II. odboj.

²¹³ Pamětní kniha obce Kařeza, s. 360.

Se začátkem dubna bylo jisté, že válka brzy skončí. Svědčil o tom například příchod americké armády do káznice v Bambergu 13. dubna 1945, kde byli věznění i zbirožští mladíci Viktor Veverka a Vladimír Matoušek. Než se však mohli po záchraně Američanů dostat na svobodu, museli se u stanovených vojáků nechat prověřit. Týden po příchodu amerických jednotek pak patřili oba Zbirožáci s dalšími Západočechy mezi vybrané osoby, které se měly podílet společně s oddílem vojsk na pořádkové službě v doposud osvobozených územích západních Čech. Do své rodné vlasti se vrátili 30. dubna 1945 a začali vykonávat strážní službu v Chebu. Původní skupina s Veverkou a Matouškem zpočátku čítala pouze 25 členů, avšak postupně se rozšiřovala, neboť do Chebu přijížděli další bývalí trestanci, kteří se k ní přidávali.²¹⁴ Zde se také nakrátko setkal Vladimír Matoušek se svým otcem Richardem Matouškem. Toho zatkl podle rozkazu plzeňského gestapa v dubnu 1944 a konec války jej zastihl ve věznici v Bayreuthu, kde se také dočkal osvobození americkou armádou. Odtud byl s dalšími vězni transportován do Chebu, ve kterém se 9. května 1945 shledal se synem Vladimírem a jeho kamarádem Viktorem Veverkou. Brzy poté se mohl vrátit domů a uklidnit své blízké a rodinu Viktora Veverky a sdělil jim, že jsou chlapci v pořádku.²¹⁵ Oba zbirožští mladíci sloužili v Chebu až téměř do konce května, kdy se odtud nejdříve s ostatními přemístili do Plzně, kde přespali v noci z 29. na 30. května 1945. Domů se dostali následující den vlakem, který jel z Plzně na Prahu a zastavil jim na zbirožském nádraží, ačkoliv jeho zastávky byly původně pouze ve Zdicích a v Berouně.²¹⁶

Nacistická moc v Evropě se následkem postupu spojenců hroutila, na začátku května 1945 byla situace v protektorátu značně napjatá a vzhledem k podmínkám se Němci snažili posilovat bezpečnost, když do služby vysílali větší množství policistů. Již den před vypuknutím pražského povstání probíhaly v hlavním městě drobné potyčky a šarvátky, v plné síle však vše vypuklo 5. května 1945. Čeští vzbouřenci se velmi rychle zmocnili budovy rozhlasu, zabrali nádraží a téměř všechny důležité pražské mosty. Nepokoje se lavinově šířily z Prahy do celého protektorátu, okupanti prchali, čehož povstalci využili – zpočátku disponovali nedostatkem zbraní, takže je v mnohých případech získali až od Němců, které na útěku odzbrojovali.²¹⁷ Podobně jako v Praze, byl i tentýž den v Plzni velmi rychle dobyt vysílač, povstalci obsadili plzeňskou radnici

²¹⁴ Mé vzpomínky a zážitky z doby nesvobody, vzpomínky pamětníka pana Viktora Veverky ze Zbiroha poskytnuté autorce, nestránkováno.

²¹⁵ II. odboj, VI. Matoušek vzpomínky, archiv Městského muzea a Muzea J. V. Sládka Zbiroh, fond II. odboj.

²¹⁶ Rozhovor s pamětníkem Viktorem Veverkou. Rozhovor veden dne 9. září 2016.

²¹⁷ ZÁMEČNÍK, s. 90–95.

a uváděli do provozu rozhlas, jenž se stal důležitou nápomocnou složkou bojů v průběhu revolučních dnů.²¹⁸

O bojích v Praze postupně informoval rozhlas, což se zároveň stalo signálem pro některé odbojáře skryté v ilegalitě. Ze svého úkrytu se tak například mohl vrátit Václav Lank ze Mlečic, který se ukrýval od roku 1943.²¹⁹ Stejně jako Lank byl od toho samého roku na útěku i František Straka, jenž se v červenci 1944 přesunul do nového úkrytu ve Skryjích k rodině Hoškových. Spolu s ním zde pobýval ještě student Václav Rybáček. O jejich přítomnosti věděli pouze bratři Hoškovi – Václav a Karel – a jejich matka.²²⁰ Na statku u Hoškových se skrývali až do konce války, a nikdo v okolí netušil, že jsou ukryti právě zde. Po dlouhé době se dne 5. května 1945 mohli zapojit oba uprchlíci do veřejného života, s Lankem se jednalo o další občany ze severního Zbirožska, kterým bylo díky vypuknutí pražského povstání umožněno vrátit se domů.²²¹

Lidé ve městech a na vesnicích začali strhávat dvojjazyčné nápisy, všechny německé cedule nahrazovali ryze českými. Za okny se objevovaly národní vlaječky a prapory, mezi tím rozhlas nadále oznamoval, jaká je situace v Praze a jeho prostřednictvím se volalo o pomoc, neboť zde probíhaly úporné boje.²²² Prošby o pomoc z Prahy vyslyšeli také zbirožští, a hned 6. května vyslali jako podporu nákladní automobil s municí a jinými zásobami, několik dní poté vypravili automobil s potřebnými léky a obvazy.²²³ Posluchače občas vyděsil německý jazyk, který se ještě chvílemi z rozhlasu linul, takže někteří kvůli obavám z Němců své praporky či vlajky raději stáhli. V tyto dny poslouchali obyvatelé nejvíce kromě stanice pražského rozhlasu i rádio „Svobodná Plzeň“, případně přenosy ze zahraničí.²²⁴ S propuknutím pražského povstání přicházely do obcí pokyny o vytváření revolučních národních výborů. Předsedou toho ve Zbiroze byl ze začátku velice krátce rada Jan Halík, ale již 9. května si zbirožští řádně zvolili za předsedu Václava Hobla. Ten však úřad zastával pouze do 27. května 1945, kdy z funkce odstoupil a nahradil jej Václav Vokáč, bratr popraveného básníka a učitele Karla Vokáče.²²⁵ Ilegální revoluční národní výbory vznikaly na Rokycansku od začátku roku 1945 a v jejich rámci existovaly i ilegální ozbrojené skupiny. Z nich se tak mohly po propuknutí pražského povstání

²¹⁸ LAŠTOVKA, Vojtěch, *Plzeň v boji proti fašismu*, Plzeň 1975, s. 123–125.

²¹⁹ Obecní kronika obce Mlečic. Díl II., s. 198.

²²⁰ STRAKA, s. 153–154.

²²¹ Tamtéž, s. 166.

²²² Pamětní kniha obce Kařeza, s. 362–364.

²²³ Pamětní kniha města Zbiroha, s. 548–549.

²²⁴ Obecní kronika obce Mlečic. Díl II., s. 198.

²²⁵ Pamětní kniha města Zbiroha, s. 548–552.

transformovat revoluční národní výbory, které v jeho průběhu zajišťovaly hladké přebrání moci od okupantů.²²⁶

V den vypuknutí pražského povstání došlo také k rozporům mezi německým vojskem, které se ve Zbiroze touto dobou nacházelo a shromáždilo se na náměstí, a vrchním strážmistrem četnické stanice Křížem. Posádkový velitel se totiž dožadoval vysvětlení, co se přihodilo, a proč lidé vyvěšují vlajky a strhávají německé nápisy. Očekával, že mu celou situaci Kříž uspokojivě objasní, ale v rozhodující chvíli ještě předtím se málem strhla střelba. Na jedné straně stáli vyzbrojení němečtí vojáci, zatímco na druhé byl Kříž a okolo zvědavci, kteří se na náměstí scházeli. V případě útoku Němců by došlo k velkému krveprolití. Na to, jak vrchní strážmistr Kříž reagoval v těchto kritických okamžicích, a jak dosáhl toho, aby německé jednotky odešly, vzpomínal on sám po válce takto: „Řekl jsem generálovi rázně a hlasitě tak, aby to slyšeli ku střelbě připravení vojáci: aby nezapoměl (sic.), že jest v Československé republice, aby uvážil, že jeho žádosti nemohu vyhověti, to co bylo včera není již dnes pravdou, poměry se změnily a že od něho nemohu přijímati žádných rozkazů, že jest zde dosud trpěným hostem, že vlajky zůstanou vyvěšeny. ... To již jsem viděl, že máme vyhráno, aspoň první část.“²²⁷ Oddíl, se kterým se Kříž dostal do sporu, opustil město v ten samý den odpoledne.²²⁸ Kromě toho proběhlo i zabezpečení kolaborantů ze Zbiroha a okolí. Mezi ně patřili Theodor Opalka, Kristina Kárová, Václav Erhart, Anděla Reisrová a několik dalších. Všichni byli přesunuti do dřevěných baráků v parku zbirožského zámku, kde vyčkávali, co s nimi bude dál, avšak později se ukázalo, že někteří z nich kolaboranty ve skutečnosti nebyli.²²⁹

Německá posádka SS, jež sídlila na zbirožském zámku, odešla 6. května směrem na sever. Bez potíží prošla přes Zbiroh i Mlečicemi, avšak malý incident proběhl u zvíkoveckého mostu, kde se s Němci střetla malá ozbrojená skupina mlečických občanů. Nakonec se neudálo nic vážnějšího, pouze nacistům zabavili jejich zbraně.²³⁰ Na Zbirožsku sice nedošlo k žádným jiným význačným konfliktům mezi Čechy a ustupujícími Němci, ale nebylo tomu tak všude po celém Rokycansku. Nedaleko odtud například zavraždili 6. května muži z oddílu SS tři obyvatele Cheznovic. Došlo

²²⁶ CIRONIS, Petros, *Na demarkační čáře: setkání spojeneckých vojsk v květnu 1945 na Rokycansku*, Praha 2005, s. 67.

²²⁷ Kříž Karel: „Četnická stanice Zbiroh za okupace“, „Tragédie Němcova mlýna“, inv. č. 33, sign. N/165, SOKA Rokycany, fond ČSPB – OV Rokycany, karta N 12.

²²⁸ Tamtéž.

²²⁹ DLOUHÝ, s. 98.

²³⁰ Obecní kronika obce Mlečic. Díl II., s. 198–199.

mezi nimi k potyčce, kdy se cheznovičtí pokusili odzbrojit Němce, to se jim však nezdařilo, a když se rozhodli uprchnout, Němci je postříleli do zad. Podobný případ se v tentýž den odehrál v Dobřívě, kde byli zastřeleni dva muži ze Strašic.²³¹

Stejně jako ve Zbizoze i ve Mlečicích vznikl revoluční národní výbor, do jehož čela byl zprvu jmenován František Straka. Vše bylo pouze dočasné, a to do 25. května 1945, kdy byl zvolen řádný místní národní výbor, jehož předsedou se stal nacisty vězněný Jan Ekl. Dny od 5. května až do příchodu spojeneckých armád byly velice vypjaté. Bezpečnost obcí měly na starost strážní služby, které ve Mlečicích uspořádali Jaroslav Beneš a Svatopluk Muzikář. S tímto jim vypomáhali i dva sovětsí zajatci, kteří byli ve Mlečicích po jistou dobu okupace skryti. Část zbraní, které tyto stráže užívaly, získaly od prchajících jednotek SS. Původně bylo také rozhodnuto vyjet na pomoc bojujícím v Praze, kvůli čemuž ve Mlečicích 7. května vytvořili i speciální skupinu. Ta by ale v Praze své uplatnění nakonec nenašla, protože nedisponovala těžkými zbraněmi, kterých bylo zapotřebí, a tak obec nakonec vůbec neopustila.²³²

Přestože Protektorát Čechy a Morava postupně zanikal, pokusil se K. H. Frank na poslední chvíli předat veškerou politickou moc do rukou oficiálních představitelů protektorátní politiky, nicméně veškeré jeho snahy se nezdařily. S propuknutím pražského povstání se šířily po celé zemi vzpoury proti nacistům, zánik protektorátu tím byl jenom uspíšen.²³³ Mezi prchajícími nacisty byl i Frank, o jehož útěku se šířily zprávy na Rokycansku a bylo zřejmé, že jeho kolona bude projíždět právě tudy. Národní výbor v Rokycanech varoval 8. května obce v okolí, jelikož mohl Frank se svým doprovodem být nebezpečný. O den později jeho projíždějící kolonu spatřili obyvatelé Kařeza, kteří vyrozuměli kařezskou četnickou stanici, odkud se již zpráva donesla do Rokycan. Franka bylo možné identifikovat podle zeleného automobilu s přívěsným vozíkem, ze kterého si u Kařeza nakrátko vystoupil.²³⁴ Opětovně jej, krátce před jeho zatčením, zahlédli obyvatelé i v Rokycanech. Celou tuto událost líčí následovně rokycanská kronika: *„Kolem ½ 2 hod. odpol. skutečně vjíždělo od pražské strany na rokycanské náměstí několik aut s německými policisty, nápadně silně vyzbrojenými a uprostřed zelené auto. ... Americký důstojník rychle nasedl do připraveného auta a za plzeňskou branou zastoupil Frankovu autu cestu. Oba vozy jely pak zpět*

²³¹ CIRONIS, *Na demarkační čáře ...*, s. 29–32.

²³² Obecní kronika obce Mlečic. Díl II., s. 199–201.

²³³ MARŠÁLEK, s. 199.

²³⁴ CIRONIS, *Na demarkační čáře ...*, s. 107–109.

na náměstí, leč po krátkém jednání nastoupily cestu k Ejpovicům, kde byl Frank zatčen americkým vojskem.“²³⁵

Obě osvobozené armády, které se zasloužily o vyhnání nacistů ze země, se měly střetnout na stanovené demarkační čáře. Tato dělicí linie se táhla ze severu od Kraslic, na Plzeňsku protínala mimo jiné Kříše, Volduchy, Rokycany, Štáhlavy a pokračovala dále na jih až do obce Horní Dvořiště. V důsledku tohoto rozdělení tak spadal Zbiroh a jeho okolí do sféry vlivu Rudé armády.²³⁶ Zatímco vojska osvobozených armád měla zákaz překračovat demarkační linii, tak civilisty na jejich obou stranách kontrolovaly při průchodu americké i sovětské hlídky.²³⁷ Jedno z nejbližších stanovišť osvobozených armád od Zbiroha, kde zároveň působily zmíněné spojenecké hlídky, bylo v obcích Svojkovice a Volduchy. Ve Volduchách se zdržovaly americké jednotky a hned vedle ve Svojkovicích ve své zóně pobývala stráž složená z oddílů rudoarmějců.²³⁸

Státní silnice vedoucí z Prahy do Plzně přes Kařez se v květnových dnech stala důležitou dopravní spojnici. Kromě toho, že zde spatřili Franka, tak se nejdříve po ní 9. května 1945 přemísťovala po kapitulaci Německé říše německá vojska, v první řadě tanky a auta s ozbrojenými muži, kteří byli odzbrojeni až Američany za Rokycany. Následovali po nich pěšky ti, kteří neměli žádná vozidla, mnohdy ani zbraně, často se mezi nimi nacházeli zbědovaní lidé anebo civilisté. Příští den tudy procházelo pod dohledem vyzbrojených příslušníků Národního výboru několik mužů od jednotek SS. Přicházeli směrem z Cerhovic a zpočátku jich bylo kolem 30, avšak po šesti letech německé nadvlády rozhořčení čeští občané několik z nich zlynčovali, jejich mrtvá těla pak ležela v příkopech podél státní silnice.

I v příštích dnech bylo v Kařeze nadále rušno, neboť tudy neustále projížděly jednotky spojenců. Během těchto dní rudoarmějci v Kařeze a jeho blízkém okolí tábořili, a vzhledem k jejich množství byli rozloženi až na polích, jež patřily mlynáři Šmídovi. Pro zdejší občany se přítomnost Rudé armády stala výhodou i nevýhodou. Ze svého tažení byli rudoarmějci zásobeni spoustou věcí, jejichž příděly byly v období protektorátu velmi nízké, a tak často směnovali například cigarety za vodku. Místní si tak nejednou přilepšili zásobami, kterých byl v posledních letech nedostatek.

²³⁵ Pamětní kniha města Rokycan, 1938–1947, SOkA Rokycany, fond Městský národní výbor Rokycany, s. 140.

²³⁶ PECKA, Jindřich, *Na demarkační čáře: Americká armáda v Čechách v roce 1945*, Praha 1995, s. 61.

²³⁷ Pamětní kniha města Zbiroha, s. 552.

²³⁸ Pamětní kniha pro obec Volduchy díl II., 1924–1949, SOkA Rokycany, fond Místní národní výbor Volduchy, s. 253–254.

Pro rolníky však jejich přítomnost znamenala problémy, jelikož nově příchozí svými tanky ničili pole, přes která projížděli, anebo stříleli bez jakýchkoliv zábran zdejší zvěř. Postupně si u vlakové dráhy vedle Kařízka a poblíž lesa v Dubinách zřídili ležení, během jehož výstavby hojně využívali dřevo z pily v Kařízku a na Švábíně.²³⁹

Ve Zbiroze se rudoarmějci objevili 10. května 1945 (viz příloha č. 8). Přijížděli od Zvíkovce, cestou nejprve projížděli přes Podmokly, kde obyvatelé jejich příjezd oslavovali, a na uvítanou zahrála místní hudební kapela. Lidé měli možnost spatřit dlouhé kolony tanků, obrněných vozů a aut.²⁴⁰ Vojsko pokračovalo přes Mlečice, kudy projíždělo v dopoledních hodinách a i zde nastalo všeobecné veselí, nemálo podobné tomu v okolních vesnicích a městech. Slavilo se celý den, Mlečice byly vzhůru nohama a všichni se tohoto dne chtěli zúčastnit, po letech strádání prožívali občané tak dlouho očekávané světlé chvíle. Každému nově příchozímu sovětskému vojáku se dostalo přivítání. Tento památný den vylíčil mlečický kronikář: *„Některé oddíly se v obci zastavily. Zazněla harmonika, rudoarmějce vzal k tanci české děvče, nastalo zbratření. Děti se vozily na tancích, muži dostali cigarety. Tísňivé napjetí povolilo, teprve nyní se každý cítil volný a svobodný.“*²⁴¹

Již před tímto dnem se ve Zbiroze zřizovaly denní i noční hlídky a vedení místního posádkového velitelství na městské radnici se ujal plukovník Střecha z Přísednice. I zde nastala po příjezdu Rudé armády velká sláva. Místní obyvatelé vojáky nadšeně zdravili a podle zbirožské kroniky celá událost probíhala asi takto: *„Radostné pohnutí vyvrcholilo, když se u nás objevily první tanky... Marně se snažily projet městem, občanstvo si vynutilo jejich zastavení, uvítalo je po staročesku chlebem a solí a děkovalo jim znovu a znovu a loučilo se s nimi teprve, když slíbili, že se k nám znovu vrátí.“*²⁴² Krátce poté se ve městě a v okolí zámku ubytovala regulární posádka.²⁴³ Po osvobození také získal zpět do své správy zbirožský zámek se statky a lesy, které k němu náležely, Jeroným Colloredo-Mannsfeld ml. O necelé dva roky později okresní soud ve Zbiroze rovněž zrušil zápis z pozemkových knih z období okupace, podle kterého zámek s ostatním majetkem přináležel Německé říši, čímž se obnovil původní zápis pro vlastnická práva Colloredo-Mannsfeldů.²⁴⁴

²³⁹ Pamětní kniha obce Kařeza, s. 368–370.

²⁴⁰ Kronika obce Podmokel u Zbiroha, 1945–2000, SOkA Rokycany, fond Obecní úřad Podmokly, s. 5.

²⁴¹ Obecní kronika obce Mlečic. Díl II., s. 200.

²⁴² Pamětní kniha města Zbiroha, s. 550.

²⁴³ Tamtéž.

²⁴⁴ Tamtéž, s. 553.

Pro mnohé byl během května důvodem k radosti také návrat jejich blízkých z koncentračních táborů a věznic. Mezi nimi byli i učitel Václav Krofta, Miroslav Rut anebo Aloisie Šmídová z mlýna Čápu, jejíž manžel se vrátil asi o měsíc později.²⁴⁵ Svého příbuzného a spoluobčana přivítali i ve Mlečicích, kam se vrátil 19. května někdejší starosta František Slapnička, který byl v říjnu 1944 odsouzen k trestu smrti a zúčastnil se pochodu smrti ze Straubingu do Dachau, z něhož jej osvobodila spojenecká armáda.²⁴⁶ Až na konci května se z koncentračního tábora vrátila Františka Bittnerová, manželka podmokelského skladníka, který se do běžného života z ilegality navrátil brzy po vypuknutí pražského povstání.²⁴⁷

Jednou z dalších příležitostí k bouřlivým oslavám po celé republice se stal návrat prezidenta Beneše z exilu 16. května 1945, který do Prahy přicestoval v tento den z Brna. Doprovod mu v prvním úseku trasy dělala sovětská armáda, kterou posléze nahradily československé jednotky, za jejichž doprovodu prezident přijel vlakem na pražské nádraží. Odtud se vydal slavnostní průvod směrem k pražskému hradu.²⁴⁸ Ještě předtím však po cestě pronesl na Staroměstském náměstí svůj projev, jehož text zaplnil stránky tehdejšího tisku. V proslovu mimo jiné vyzdvihl úlohu odboje, který podle něj byl účinnější než ten v první světové válce a velice kladně zhodnotil domácí odboj, bez kterého by nebylo možné uspět v boji s fašismem.²⁴⁹

Pak už se postupně po radostných květnových dnech vracel život obyvatel celé země do běžného režimu. Namísto revolučních národních výborů se ustanovovaly ty, do kterých si již lidé své zástupce řádně volili. Začalo se také s obsazováním pohraničí, s čímž souviselo vyhánění Němců, takže někteří muži nastoupili mimořádnou vojenskou službu, v jejímž rámci se o tyto záležitosti starali.²⁵⁰ V červnu vystřídala původní posádka Rudé armády u Kařizka posádka nová, která sem přijela z pražské Ruzyně. Jednalo se o motorizované oddíly, dělostřelectvo a pěchotu, na místě většina z nich setrvala do 12. října 1945 a úplně poslední zbytky mužstva opustily tento tábor 25. října 1945.²⁵¹

Tím skončilo jedno bezesporu z nejtěžších období života obyvatel na Zbirožsku, během kterého se prokázala statečnost mnoha z nich, za kterou někteří dokonce zaplatili

²⁴⁵ Pamětní kniha obce Kařeza, s. 371.

²⁴⁶ Obecní kronika obce Mlečic. Díl II., s. 201.

²⁴⁷ Kronika obce Podmokel u Zbiroha, s. 4.

²⁴⁸ Dnes uvítá Praha prezidenta republiky. President dr. Beneš přijede ve 14 hodin na Wilsonovo nádraží, Svobodné slovo, 16. 5. 1945, I/5.

²⁴⁹ Projev prezidenta republiky na Staroměstském náměstí, Svobodné slovo, 17. 5. 1945, I/6.

²⁵⁰ Kronika obce Podmokel u Zbiroha, s. 5–6.

²⁵¹ Pamětní kniha obce Kařeza, s. 373.

svým životem. Do odboje se na Zbivožsku zapojily desítky osob a nacistická perzekuce často zakročila nejen vůči nim, ale i proti jejich rodinným příslušníkům, kteří o činnosti svých blízkých nic netušili. Přestože skoro nikdo z četnictva nebyl řádným členem hnutí, téměř všichni zaměstnanci četnických stanic v tomto regionu pomáhali zdejšímu obyvatelstvu, jak jim to podmínky a okolnosti dovolily. Následkem zatýkání gestapa v letech 1943 a 1944 ztratil odboj na své největší síle, ale o to více lidé prožívali události května roku 1945, kdy do Zbivožska proudily jednotky Rudé armády, které obyvatelstvu v této oblasti přinesly tak dlouho očekávaný mír.

7 Závěr

S příchodem okupace a vznikem Protektorátu Čechy a Morava se mnohé změnilo nejen pro obyvatele Zbizožska, ale i celého okupovaného území. Byly nastoleny nové zákony omezující populaci ve všech možných oblastech a značné množství občanů se pro Německou říši stalo nežádoucími. Existovali tací, kteří se s okupační správou dokázali sžít, ať už z důvodu přežití nebo prostých sympatií k nacistům. Do zcela jiné kategorie patřili ti, kteří naprosto odmítali nacistickou nadvládu, což vedlo k utváření odbojových organizací, jež se často snažily svou činností proti nepřítelům o nemožné, protože vlivem nově zavedených zákonů neměla většina obyvatel právo držet zbraně a i za malé přestupky byly určovány přísné tresty. Okupace omezovala život nejen v politické rovině, ale také kulturní, hospodářské anebo ve sféře školství. Vyskytovalo se tedy plno důvodů, proč s vytvořením protektorátu mnozí nesouhlasili a záměrně se snažili škodit nacistům.

Celkově lze odboj rozdělit na domácí a zahraniční. Jisté základy domácího odboje je možné vysledovat již před březnem 1939 u organizace Politické ústředí, jejíž hlavní jádro se začalo utvářet brzy po uzavření Mnichovské dohody. Všeobecně na úrovni celého protektorátu fungovalo několik dalších domácích odbojových organizací, ale zároveň se formovaly i ty regionální a postupně se také utvářel i odboj na Zbizožsku, kde začaly vznikat místní odbojové skupinky. Ta nejvýraznější působila pod vedením Jaroslava Šmída, který se řady protektorátních odbojářů rozhodl rozšířit hned na počátku okupace v březnu 1939.

Jak diplomová práce ukázala, hnutí sdružené okolo Šmída vzniklo jako součást vojenské organizace Obrany národa, což se však vlivem působení různých okolností postupně změnilo. Od začátku své činnosti spolupracoval Šmíd s odbojáři z jiných regionů, a to jak z Rokycanska, tak z Berounska. Úzkou spoluprací navázal mimo jiné s Čeňkem Šilingerem z Cerhovic, který byl původně rovněž voják. Součástí politického protektorátního systému byl vznik Národního souručenství jako jediné povolené strany. Ta se postupně ustanovila i na Zbizožsku. Důležité zde ovšem bylo to, že jejími členy byli muži, kteří ve většině případů zároveň vstoupili do místního odboje a činnost Národního souručenství tak v podstatě nijak neomezovala rezistentní aktivity zdejšího hnutí vůči nacistům. S přibývajícimi příslušníky se vojenský charakter organizace změnil na národní, neboť se její součástí stali občané různých zaměření a profesí –

rolníci, dělníci, mlynáři, učitelé a jiní. Díky navázání kontaktů s jinými skupinami – na Berounsku a Plzeňsku – se však postupně z národního odboje stal komunistický.

První rána odboj na Zbirožsku postihla v dubnu 1940, když byl jeho zakladatel Jaroslav Šmíd zatčen gestapem. Ačkoliv byla jeho aktivita jako odbojáře krátká, je nutné ji hodnotit jako velice významnou, neboť se stal první silnější osobností na Zbirožsku, která se nacistům dokázala statečně postavit bez ohledu na potenciální následky. Navzdory tvrdým výslechům, měsícům věznění a konečnému rozsudku smrti se okupantů nezalekl a nevyzradil nic ze svých aktivit, čímž umožnil, aby jím založená skupina zůstala nadále v chodu a nikoho dalšího tak perzekuce prozatím nepostihla.

Odbojová skupina na Zbirožsku zastávala význačné postavení v oblasti ilegálního tisku, který byl produkován v tiskárnách na několika různých místech i mimo samotný Zbiroh. Do jeho tvorby bylo zapojeno poměrně velké množství občanů. O kolportáž se zasloužil zejména František Bělohlávek, který díky svému zaměstnání v plzeňské Škodovce šířil především ilegální *Rudé právo* dál na Plzeňsko. Jeho další významné dodávky přebíral také Josef Košťálek ze Zdic, který tiskoviny rozšiřoval na Berounsku. Vedle *Rudého práva* byl důležitý časopis *Za novou vesnici*, jehož vydávání bylo ale s přípravou třetího čísla zastaveno v srpnu 1943. U obou listů se původně předpokládalo, že budou kolportovány do všech míst protektorátu, na něž byl zbírožský odboj napojen, ale nakonec k tomu kvůli pátrání gestapa nedošlo. Tyto ambice nám však demonstrují, jak bylo skutečně výlučné postavení zbírožského odboje ve sféře ilegálního tisku.

Začátkem roku 1943 pracovalo hnutí velmi dobře, úspěšně se rozšiřovalo a jeho příslušníci poskytovali úkryty odbojářům i z jiných koutů protektorátu. Jedním z uprchlíků byl na začátku tohoto roku i Emil Sirotek. Na Zbirožsku se několik týdnů ukrýval na několika různých místech, ale koncem března 1943 byl v Praze zatčen gestapem. Zde se prokázal tzv. dominový efekt, kdy jeden odbojář vyzradil během mučení několik dalších, což pokračovalo dál, a pro nacisty již bylo snadné dopátrat se i několika členů odboje ze zbírožského regionu. Těmi byli František Bělohlávek a Arnošt Šmíd ml., kteří se proto v dubnu 1943 museli uchýlit do ilegality. Uniknout se již nepodařilo Františku Steinerovi, jenž byl později nacisty umučen.

Klíčovým prvkem, který přivedl odbojové hnutí na Zbirožsku téměř na pokraj zhroutilí, se stalo Šmídovo chování během jeho skrývání. Postupně od dubna do října 1943 vystřídal několik různých úkrytů, přičemž většina přátel, která se s ním stýkala a dožila se konce války, později hodnotila jeho vystupování v ilegality jako velice

nebezpečné a neukázněné. Poslední místo, kam se přesunul, byl Němcův mlýn u Lhotky, v němž za podpory celé Němcovy rodiny nějakou dobu setrval ještě s parašutistou Františkem Kleinem. Ten se ale v polovině října přemístil do skrýše poblíž Poděbrad, kde jej zatklo gestapo. Jak dokládají dostupné prameny, vedlo jeho zatčení k zásahu v Němcově mlýně proti Šmídovi, neboť se z Kleina stal konfident a Šmída udal. Předtím se ještě naposledy projevila Šmídova povaha, neboť se jej spolupracovník Josef Košťálek snažil varovat, že jeho úkryt může být vyzrazen. Šmíd na zprávu nebral ohled, takže podle informací od Kleina jej gestapo odhalilo a zatklo včetně celé Němcovy rodiny dne 27. října 1943. O tomto neštěstí mohl později podat cenné svědectví vrchní strážmistr četnické stanice ve Zbiroze Karel Kříž, jenž se nuceně zúčastnil zásahu v Němcově mlýně, a Václav Němec ml., který jako jediný z rodiny přežil.

Případ Šmída a Němcovy rodiny nám dokládá, jak negativní roli za okupace hráli konfidenti a zároveň zde nalezneme odpověď na otázku, co vedlo k tragickým událostem na podzim roku 1943, jež vyústily v hromadné zatýkání odbojářů. Také Šmíd totiž po svém zatčení začal mluvit a jmenoval řadu odbojářů ze Zbirožska. Byl však pouze posledním článkem v celém řetězci, na jehož začátku byl jeden z největších udavačů v protektorátu Jaroslav Fiala, který s nacisty spolupracoval od února 1943. Přesto dnes nelze s jistotou říci, zda byl František Klein skutečným konfidentem, či nikoliv, protože některé prameny uvádějí, že se jím stal pouze naoko, a při první možné příležitosti chtěl z dosahu gestapa uniknout. Zpočátku potřeboval získat jeho důvěru, z toho důvodu jmenoval postavu Arnošta Šmída ml. jako člena odboje a místo jeho pobytu. Avšak v rozporu s tím jiné archivní prameny tato tvrzení odmítají připustit. Nicméně neexistují pochyby o vině Šmída, který po svém zatčení bez většího nátlaku vyzradil desítky členů odboje, z nichž plno bylo jeho přátel, s nimiž spolupracoval, a dokonce se neostýchal označit za pomocníky hnutí i své rodiče. Již 8. listopadu byla téměř celá Němcova rodina – Václav Němec st., Josef Němec a Kateřina Němcová – s výjimkou nejmladšího syna Václava, popravena za napomáhání odbojářům.

Odbojová skupina na Zbirožsku tím utrpěla velkou ránu, nacisté proti ní ještě v roce 1943 provedli několik dalších zákroků. Ačkoliv se někomu podařilo utéct, řada příslušníků hnutí takové štěstí neměla. Následné výsledky někteří z nich neunesli, načež se gestapo v průběhu roku 1944 do zbirožského regionu vracelo pro další udané odbojáře. S velkou částí zbirožské skupiny proběhl poté v říjnu 1944 soud v Norimberku, během něhož bylo odsouzeno 21 jejích členů k trestu smrti. Toto byl

soud s největším počtem obyvatel ze Zbirožska, ale v průběhu roku 1944 proběhly i jiné. Například v květnu 1944 s Antonínem Rottem a Karlem Vokáčem, oba byli učitelé původem ze Zbiroha a výsledný verdikt zněl trest smrti. Stejný rozsudek si vyslechl v prosinci 1944 odbojář Václav Cibula, který pracoval za okupace jako strážmistr na četnické stanici ve Zbiroze. Kvůli těmto událostem se rapidně snížil počet občanů působících v odbojové skupině, jejich činnost se v podstatě omezila pouze na pomoc těm, kteří byli na útěku. Ještě v průběhu léta 1943 vystřídal na pozici hlavního vedoucího odboje Arnošta Šmída ml. mlynář František Froněk, ten se však již v srpnu 1943 musel také stáhnout do ilegality.

Nacisté zásadním způsobem zasáhli do běhu života mnoha jedinců a rodin v období Protektorátu Čechy a Morava. Původní nejvyšší trest nebyl sice u všech odsouzených vykonán, ale následky toho, co si prožili, si nesli po celý zbytek života. Rodiče bratrů Šmídových se sice po válce vrátili zpět domů, ale hrůzy koncentračních táborů a věznění prokázaly své, a oba několik let po válce zemřeli. Jejich starší syn Arnošt byl s dvěma dalšími příslušníky odboje ze Zbirožska zastřelen 13. dubna 1945 v Lipsku, krátce předtím, než bylo toto území osvobozeno Američany. Tragédii Šmídovy rodiny dodnes připomíná pomníček (viz příloha č. 9), který se nachází vedle bývalého mlýna Čápu u Zbiroha. Kromě něj v tomto regionu nalezneme dodnes i další připomínky odbojového hnutí, které zde existovalo. Přímo na budově Městského úřadu ve Zbiroze je zavěšena pamětní deska (viz příloha č. 10), připomínající statečnost zdejších učitelů, kteří se do odboje zapojili, ale konce války se již nedočkali. Podobně upomíná i pamětní deska na smutný úděl rodiny Němcových (viz příloha č. 11), jež je zavěšena na budově, kde před svým nešťastným zatčením žili a skrývali zde Arnošta Šmída. Ani osud Františka Bělohávků nedopadl o moc lépe. V ilegality žil sice o několik měsíců déle než Arnošt Šmíd, ale 17. února 1944 byl odhalen četnickou hlídkou, před kterou spáchal sebevraždu zastřelením v lese mezi Terešovskou Hutí a Lhotkou. I zde se dnes nachází pomník, jenž tuto událost připomíná (viz příloha č. 12). Celkem se do odboje na Zbirožsku zapojilo přes sto lidí, z toho jich bylo popraveno, umučeno, zemřelo na následky věznění, spáchalo sebevraždu, anebo zahynulo z neznámých důvodů okolo třiceti.

Přes uvedené skutečnosti nelze hodnotit činnost odboje na Zbirožsku jinak, než pozitivně. Třebaže se jednalo o relativně malou skupinu, dosáhla úspěchů v oblasti tvorby a kolportáže ilegálního tisku. Její příslušníci významně pomáhali uprchlíkům, ať už pocházeli odtud nebo z jiných míst protektorátu. Navzdory tomu, jaký byl

pro mnoho zdejších odbojářů nachystán osud, velký počet z nich se vrátil po osvobození spojenci domů. Někteří z ilegality a další z koncentračních táborů, aby se po válce opět zapojili do běžného života.

Závěrem je třeba říci, že ač se našlo několik odbojářů, kteří byli zatčeni a v podstatě ostatní členy hnutí zradili, tak vždy do odboje vstupovali s čistými úmysly a s myšlenkou čelit nepříteli s nasazením vlastního života i života svých blízkých. Léta 1939–1945 přinesla Čechům mnoho nečekaných a nechtěných skutků, událostí a zvrátů. Přes veškeré perzekuce ze strany nacistů mnozí z nich prokázali obrovskou morální sílu, statečně se jim postavili a bojovali podle svých možností, většina z nich se zachovala jako hrdinové, přestože se neúčastnili žádných válečných tažení či bitev.

8 Seznam použité literatury a pramenů

Nevydané prameny

Archiv Městského muzea a Muzea J. V. Sládka Zbiroh, fond II. odboj.

Státní okresní archiv Rokycany, fond Archiv města Zbiroh.

Státní okresní archiv Rokycany, fond Český svaz protifašistických bojovníků – okresní výbor Rokycany, karton N 10–12, N 17, N 19, N 24, N 26–30, N 37, N 39, N 42, N 46, N 48, N 49.

Státní okresní archiv Rokycany, fond Dvořák, Antonín.

Vzpomínky pamětníka pana Viktora Veverky ze Zbiroha poskytnuté autorce.

Kroniky a pamětní knihy

Kronika obce Drahoňova Újezda a osady Chotětín, 1914–1983, SOkA Rokycany, fond Městský národní výbor Zbiroh.

Kronika obce Podmokel u Zbiroha, 1945–2000, SOkA Rokycany, fond Obecní úřad Podmokly.

Kronika obecné školy Kařez, 1940–1945, SOkA Rokycany, fond Obecná škola Kařez.

Obecní kronika obce Mlečic. Díl II., 1919–1994, SOkA Rokycany, fond Obecní úřad Mlečice.

Památník četnické stanice v Kařeze čís. 35, 1918–1947, SOkA Rokycany, fond Četnická stanice Kařez.

Pamětní kniha města Rokycan, 1938–1947, SOkA Rokycany, fond Městský národní výbor Rokycany.

Pamětní kniha města Zbiroha, 1842–1967, SOkA Rokycany, fond Archiv města Zbiroh.

Pamětní kniha obce Cekova II., 1935–1953, SOkA Rokycany, fond Místní národní výbor Cekov.

Pamětní kniha obce Kařeza, 1922–1945, SOkA Rokycany, fond Archiv obce Kařez.

Pamětní kniha pro obec Volduchy díl II., 1924–1949, SOkA Rokycany, fond Místní národní výbor Volduchy.

Vydané prameny

MUND, Gerald (ed.), *Deutschland und das Protektorat Böhmen und Mähren: aus den deutschen diplomatischen Akten von 1939 bis 1945*, Göttingen 2014.

ŠUSTEK, Vojtěch (ed.), *Atentát na Reinharda Heydricha a druhé stanné právo na území tzv. protektorátu Čechy a Morava. Edice historických dokumentů*, sv. I, Praha 2012.

Periodika

Lidové noviny, 14. 1. 1945, LIII/12.

Nový den, 9. 6. 1945, I/24.

Nový den, 3. 7. 1945, I/43.

Nový den, 18. 12. 1945, I/182.

Pravda, 16. 4. 1946, II/91.

Pravda, 17. 5. 1969, L/20, příloha Pravdy.

Svobodné slovo, 16. 5. 1945, I/5.

Svobodné slovo, 17. 5. 1945, I/6.

Svobodné slovo, 19. 5. 1945, I/8.

Literatura

BRANDES, Detlef, *Češi pod německým protektorátem: okupační politika, kolaborace a odboj 1939–1945*, Praha 2000.

BURIAN, Michal, *Atentát: operace Anthropoid 1941–1942*, Praha 2002.

CIRONIS, Petros, *Na demarkační čáře: setkání spojeneckých vojsk v květnu 1945 na Rokycansku*, Praha 2005.

CIRONIS, Petros, *Uplatnění říšského zákona o válečném soudu v době fašistické okupace*. In: *Minulostí Rokycanska*, 1994, 3, s. 3–10.

CVEJN, Karel, *Za Karlem Vokáčem*, Praha 1946.

DLOUHÝ, Michal, *Protentokrát. Četnické patálie*, Praha 2013.

EMMERT, František, *Československý odboj za druhé světové války*, Praha 2015.

FENCL, Radek, *Jaroslav Fiala. Konfident uvnitř III. ilegálního ústředního vedení KSČ*. In: LANGHAMEROVÁ, Miroslava (ed.), *Terezínské listy: sborník Památníku Terezín*, Praha 2010, s. 144–151.

FUCHS, Václav, *Rokycansko a legionáři druhého odboje 1939–1945*. In: SÝKOROVÁ, Eva (ed.), *Sborník Muzea Dr. Bohuslava Horáka v Rokycanech*, Rokycany 2001, s. 37–53.

GEBHART, Jan, KUKLÍK, Jan, *Dramatické i všední dny protektorátu*, Praha 1996.

- HRUŠKA, Emil, *Pán protektorátu. K. H. Frank známý a neznámý*, Praha 2015.
- KOURA, Petr, *Polozapomenutá legenda českého odboje. Případ Jana Smudka a nacistická okupační politika*. In: *Soudobé dějiny* 11, 2004, 1–2, s. 110–127.
- KURAL, Václav, *Vlastenci proti okupaci: Ústřední vedení odboje domácího 1940–1943*, Praha 1997.
- LAŠTOVKA, Vojtěch, *Plzeň v boji proti fašismu*, Plzeň 1975
- LAŠTOVKA, Vojtěch, *Protifašistický odboj na Zbirožsku*. In: *Minulostí Rokycanska*, 1972, 10–11, s. 1–22.
- MACHALA, Jan, *Vyostřování protektorátní protižidovské politiky v roce 1941*. In: KUDRNA, Ladislav (ed.), *Válečný rok 1941 v československém domácím a zahraničním odboji*. Sborník k mezinárodní konferenci, Praha 2012, s. 141–154.
- MARŠÁLEK, Pavel, *Protektorát Čechy a Morava. Státoprávní a politické aspekty nacistického okupačního režimu v českých zemích 1939–1945*, Praha 2002.
- MASTNÝ, Vojtěch, *Protektorát a osud českého odboje*, Praha 2003.
- MAZOWER, Mark, *Hitlerova říše: nacistická vláda v okupované Evropě*, Brno 2009.
- MICHLOVÁ, Marie, *Protentokrát aneb česká každodennost 1939–1945*, Řitka 2012.
- PECKA, Jindřich, *Na demarkační čáře: Americká armáda v Čechách v roce 1945*, Praha 1995.
- SLÁDEK, Oldřich, *Zločinná role gestapa: nacistická bezpečnostní policie v českých zemích 1938–1945*, Praha 1986.
- SOUKUP, Jindřich, *František Racesberger: jeden z hrdinů protifašistického odboje*, Rokycany 2014.
- STRAKA, František, *Útěk před gestapem*, Plzeň 2010.
- ŠIROKÝ, Josef, *Zbirožsko v boji proti fašistickým okupantům 1939–1944*. In: *Minulostí Rokycanska*, 1970, 7, s. 1–24.
- VOKÁČ, Karel, *Posledním dechem: básně*, Plzeň 1945.
- ZÁMEČNÍK, Stanislav, *Český odboj a národní povstání v květnu 1945*, Praha 2006.

Rozhovor s pamětníkem

Rozhovor s pamětníkem Viktorem Veverkou. Rozhovor veden dne 9. září 2016.

9 Resumé

The goal of the thesis is to analyse a resistance movement in the region of Zbiroh during the World War II. There was a small resistance group operating in this region, which was established shortly after the occupation began. Its founder was Jaroslav Šmíd, who was also the first victim of this resistance group, because his activities were revealed, so in April 1940 he was arrested by the Secret state police and finally after a few years he was executed in May 1943. After the arrest of Jaroslav Šmíd, his older brother Arnošt Šmíd jr. became one of the main leaders of this group. These two characters were the most important ones of the local resistance. This thesis will portray the fate of a resistance movement in the region of Zbiroh, but there is also some space left out to introduce life of inhabitants of this region during the occupation and overall situation of Protectorate of Bohemia and Moravia.

This thesis is divided into five main chapters. The first one of them focuses on the internal policy of the Protectorate, the occupying administration and another one of its parts deals with the most important domestic resistance groups. Domestic resistance in the Protectorate can be divided into two branches, democratic and communist. The second one chapter analyzes lives of inhabitants in the region of Zbiroh during the occupation. It contains subchapter about economy, education and culture. This whole chapter shows how local life was influenced by the occupying administration. Firstly, in economic area, people had to pay part of their production to Nazis and rationing system worked here. Secondly, cultural life was more and more restricted and some societies were successively forbidden. Despite the restrictions, people helped each other, and helped the members of the resistance movement. It occasionally demonstrates not only this one chapter, but also those following ones.

The resistance movement in this region is the main theme of the chapters three and four. The first of them analyzes the first steps of the resistance group that was at its beginning military focused but over the time it transformed into a national one. Under the influence of the new members, especially of František Bělohávek, the group changed into its final shape of the communist resistance movement. There were also three young men who participated in the movement, but were members of another group in Rokycany, whose branch was founded in Zbiroh. However, members of this small group were arrested in January 1944 and after a few months they were convicted from their activities and sentenced by Nazis. Part of the third chapter of this work is

devoted to the illegal press, which took an important place in this region. The second of them, chapter four, examines a resistance movement in 1943, which became crucial for the fate of the resistance movement. A few turning points happened in this year. The first of them was that Arnošt Šmíd jr. and František Bělohávek successfully escaped from the Secret state police in April 1943. They were hiding in the woods around of Zbiroh or by their friends, who were members of the resistance movement. For some time, they were hiding together, but later they split up. In last hideout of Šmíd, there was the paratrooper František Klein with him. Klein moved elsewhere in mid-October, but then he was hunted down by the Secret state police and he became a police informer. That's how Šmíd was subsequently revealed and arrested, and that day he denounced many of other members of the resistance movement in the region of Zbiroh yet. Because of that the group could not continue to operate effectively and in the last years of the war the resistance movement has worked only limited.

The last chapter focuses on the period of liberation, analyzes the behavior of inhabitants during this period and the arrival of the Soviet army. The author also mentions the return of some resistance fighters from concentration camps and prisons.

For the analysis of a resistance movement in the region of Zbiroh the author used three different funds of documents deposited in the State District Archive Rokycany and one fund of documents placed in Municipal Museum and Museum of J. V. Sládek in Zbiroh. Other necessary resources were municipal chronicles stored in the State District Archive Rokycany, periodicals, several articles and also scientific literature.

10 Přílohy

Seznam příloh

Příloha č. 1 – Kreslená mapka Zbirožska znázorňující památní místa zdejšího odboje.

Příloha č. 2 – Vyhláška o odevzdání zbraní z března 1939.

Příloha č. 3 – Úryvek z poslední básně Karla Vokáče nazvané *Posledním dechem*.

Příloha č. 4 – Fotografie poručíka Jaroslava Šmída, zakladatele odboje na Zbirožsku.

Příloha č. 5 – Arnošt Šmíd ml., starší bratr zakladatele odboje na Zbirožsku a jeho nástupce na pozici vedoucího skupiny.

Příloha č. 6 – Rozmnožovací stroj, na kterém bylo ve Zbiroze tištěno ilegální *Rudé právo*.

Příloha č. 7 – Pohled na někdejší Němcův mlýn v současnosti.

Příloha č. 8 – Příjezd Rudé armády do Zbiroha 10. května 1945.

Příloha č. 9 – Pomníček připomínající osud rodiny Šmídových, dnes se nachází vedle bývalého mlýna Čáp u Zbiroha.

Příloha č. 10 – Pamětní deska na budově Městského úřadu ve Zbiroze. Připomíná učitele ze Zbirožska, kteří za svou ilegální činnost během okupace zaplatili životem.

Příloha č. 11 – Pamětní deska připomínající tragédii rodiny Němcovy, jež je dnes zavěšená na budově bývalého Němcova mlýna.

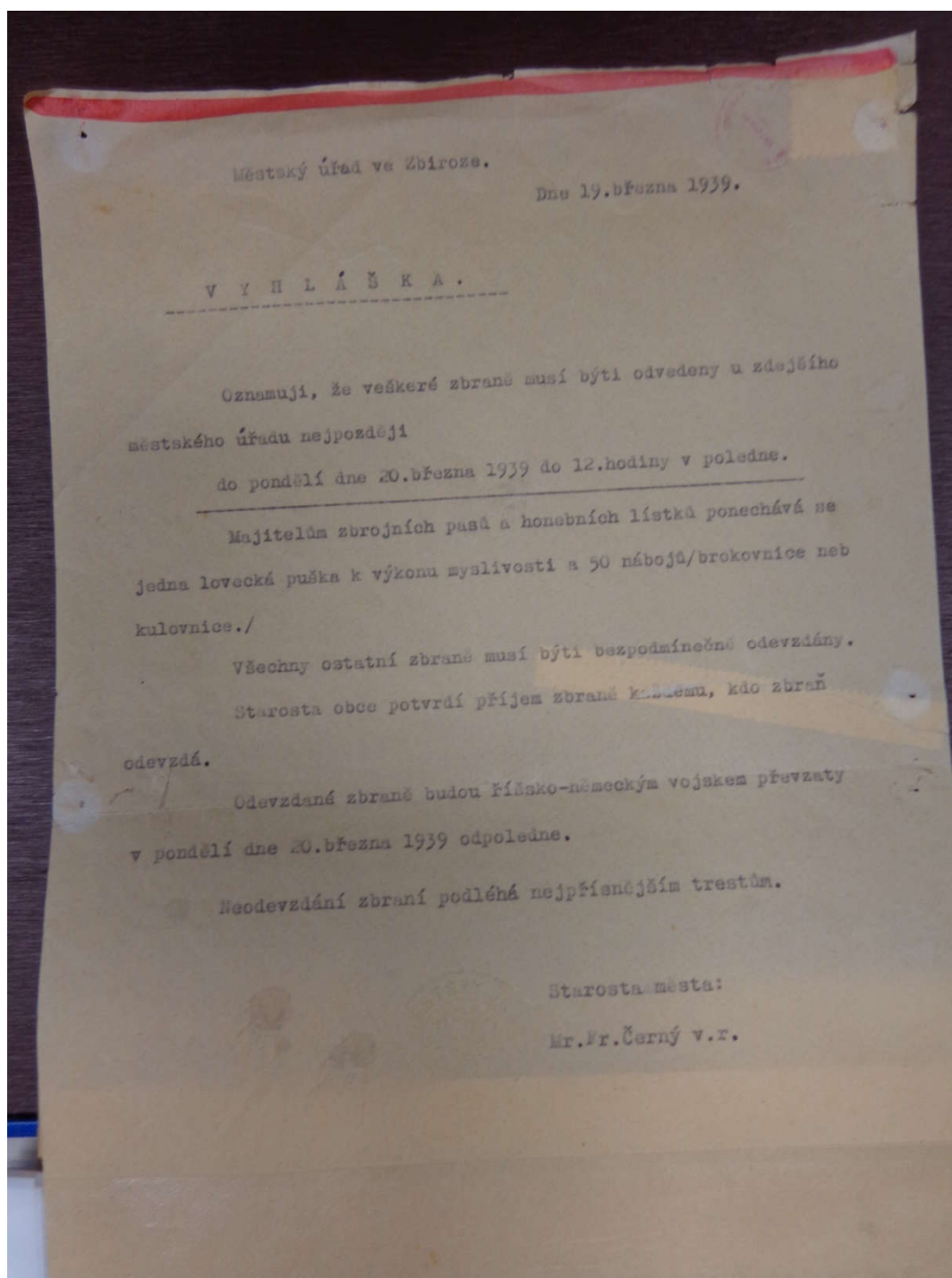
Příloha č. 12 – Pomník, který se dnes nachází na místě sebevraždy Františka Bělohávka.

Příloha č. 1 – Kreslená mapka Zbirožska znázorňující památní místa zdejšího odboje.

Zdroj: archiv Městského muzea a Muzea J. V. Sládka Zbiroh, fond II. odboj.

Příloha č. 2 – Vyhláška o odevzdání zbraní z března 1939.

Zdroj: Tamtéž.

Příloha č. 3 – Úryvek z poslední básně Karla Vokáče nazvané *Posledním dechem*.

Zabil? Nezabil. Zradil? Nezradil.
Jenom tak horoucně miloval,
protože u bran ráje stál.

Ach, hlasy umlčené,
vy hlasy neslyšené,
ztlumené steskem do vzdoru,
jaký jste šeptaly žal,
když otvírali závoru
a Bůh Vám vlídně kynul?

O hrůzyplné dění,
d'áblové nevidění,
podoby vyšlé z podsvětí,
jak bylo, co už není,
jak živí v neživé se mění
a hoří nové oběti.

Jdeš jako on a ona,
kdož zemi milovali.
Před tebou zásvětná clona
a za ní nic víc,
všecko, co nikdy neošálí,

všecko, co ztvární tvou líc
v podobu mučedníka,
jenž převzal bolest tisíců
a přece nenaříká.

Jdeš jako on a ona,
kdož rod svůj milovali.
Už zase padá guillotina,
to ostří, které život spálí
a v zemi krok tvůj navrátí.

Stát v ostří oné závratí,
jež věčností tě ovanula,
již potkal Boží dech
a lidská vzdornost skula
v zbroj ducha nevývratnou.

Zdroj: VOKÁČ, Karel, *Posledním dechem: básně*, Plzeň 1945, s. 5–6.

Příloha č. 4 – Fotografie poručíka Jaroslava Šmída, zakladatele odboje na Zbirožsku.

Zdroj: archiv Městského muzea a Muzea J. V. Sládka Zbiroh, fond II. odboj.

Příloha č. 5 – Arnošt Šmíd ml., starší bratr zakladatele odboje na Zbirožsku a jeho nástupce na pozici vedoucího skupiny.

Zdroj: Tamtéž.

Příloha č. 6 – Rozmnožovací stroj, na kterém bylo ve Zbiroze tištěno ilegální *Rudé právo*.

Zdroj: Tamtéž.

Příloha č. 7 – Pohled na někdejší Němcův mlýn v současnosti (zvenku a přímo ze dvora).

Zdroj: foto Šárka Malá.

Příloha č. 8 – Příjezd Rudé armády do Zbiroha 10. května 1945.

Zdroj: archiv Městského muzea a Muzea J. V. Sládka Zbiroh, fond II. odboj.

Příloha č. 9 – Pomníček připomínající osud rodiny Šmídových, dnes se nachází vedle bývalého mlýna Čáp u Zbiroha.

Zdroj: foto Šárka Malá.

Příloha č. 10 – Pamětní deska na budově Městského úřadu ve Zbiroze. Připomíná učitele ze Zbirožska, kteří za svou ilegální činnost během okupace zaplatili životem.

Zdroj: Tamtéž.

Příloha č. 11 – Pamětní deska připomínající tragédii rodiny Němcovy, jež je dnes zavěšená na budově bývalého Němcova mlýna.

Zdroj: Tamtéž.

Příloha č. 12 – Pomník, který se dnes nachází na místě sebevraždy Františka Bělohávků.

Zdroj: Tamtéž.